

Historia Et Theoria Turis

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)
JE TEORETICKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY
ŠTÁTU A PRÁVA.

ROČNÍK 7 ČÍSLO 1/2015

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je teoretický časopis pre otázky štátu a práva.

Redakcia

Zodpovedný redaktor: Mgr. Michal Považan, PhD.

Výkonný redaktor: Mgr. Michal Malatinský

Redakčná rada:

JUDr. Eduard Barány, DrSc.

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

doc. JUDr. Anton Dulak, PhD.

doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.

doc. PhDr. Dušan Katuščák, CSc.

prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc.

JUDr. Marek Števček, PhD.

doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

Recenzenti:

Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Mgr. Matej Mĺkvy, PhD.

Mgr. Michal Považan, PhD.

JUDr. Milan Hodás, PhD.

JUDr. Ján Štefanica, PhD.

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

Adresa redakcie

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Katedra právnych dejín

Právnická fakulta UK

Šafárikovo námestie č. 6

P. O. Box 313

810 00 Bratislava 1

hti.casopis@gmail.com

<http://www.hticasopis.blogspot.sk/>

Časopis sa vydáva na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

Grafická úprava: Ing. Anton Vaľko

OBSAH

ČLÁNKY

GÁBRIŠ, T. – JÁGER, R.: VLASTNÍCKE PRÁVO A MAJETKOVÉ VZŤAHY NA VEĽKEJ MORAVE	6
GREGOR, M.: ŠKOLA GLOSÁTOROV A ŠKOLA KOMENTÁTOROV V PROCESSE RECEPCIE RÍMSKEHO PRÁVA V STREDOVEKU	20
ILLÝOVÁ, Z.: KONANIE PROTI ŠTÁTU V HISTORICKOPRÁVNOM KONTEXTE	32
KORN, F.: OBMEDZENIE ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD A UKLADANIE POVINNOSTÍ V ČASE VOJNY, VOJNOVÉHO STAVU, VÝNIMOČNÉHO STAVU A NÚDZOVÉHO STAVU	45
MALATINSKÝ, M.: SLOVENSKÝ NÁRODOHOSPODÁR PETER ZAŤKO PRED NÁRODNÝM SÚDOM	54
MARTAUŠ, J.: LEGÁLNY VÝKLAD ÚSTAVY A ÚSTAVNÝCH ZÁKONOV ÚSTAVNÝM SÚDOM PODĽA ČLÁNKU 128 ÚSTAVY A JEHO LEGITIMITA	64
PUCHOVSKÝ, J.: KORTESY NA KONCI FRANKIZMU A PO PRECHODE K DEMOKRACII V ŠPANIELSKU	74
ŠTEFANICA, J.: ŽIVOT A DIELO PROFESORA JOZEFA MARKOVA	87
TOMOVÁ, Z.: RAKÚSKO-UHORSKO AKO MENOVÁ ÚNIA	94
VETEŠNÍK, P.: VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY SPRÁVNÍHO TREŠTÁNÍ NA ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKA	110

RECENZIE

MALATINSKÝ, M.: PODOLEC, ONDREJ; MEDZI KONTINUITOU A DISKONTINUITOU... POLITICKÝ SYŠTÉM SLOVENSKEJ REPUBLIKY 1939 – 1945	119
---	-----

SPRÁVY

MALATINSKÝ, M.: SPRÁVA O HABILITAČNEJ PREDNÁŠKE A OBHAJOBE HABILITAČNEJ PRÁCE JUDR. RENÁTY VESELEJ, PHD.	123
---	-----

POKYNY PRE AUTOROV	126
---------------------------	-----

ČLÁNKY

VLASTNÍCKE PRÁVO A MAJETKOVÉ VZŤAHY NA VEĽKEJ MORAVE

**TOMÁŠ GÁBRIŠ – RÓBERT JÁGER
UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE, PRÁVNICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ
BYSTRICI, PRÁVNICKÁ FAKULTA**

ÚVOD

Pokiaľ sa v historickej alebo právnohistorickej spisbe venuje pozornosť Veľkej Morave, je to zvyčajne z hľadiska štátoprávneho a správnoprávneho – v súvislosti so spornými otázkami ohľadom charakteru Veľkej Moravy ako štátu, ohľadom titulu jej panovníka, či ohľadom jej vnútornej správy – členenia na župy na čele so županmi, sídliačimi na hradiskách. Čomu sa pozornosť venuje menej, sú súkromnoprávne vzťahy na Veľkej Morave, kam patria aj majetkové vzťahy. Tieto otázky pritom úzko súvisia aj s otázkami štátoprávnymi – totiž s tým, či možno Veľkú Moravu považovať za štát feudálny, s feudálnymi vzťahmi k pôde, a vzťahmi závislosti medzi seniormi a vazalmi, a na druhej strane s tým, či možno Veľkú Moravu považovať za štát patrimoniálny – kde panovník vystupuje ako vlastník celého územia daného mocenského útvaru. V tomto kontexte preto budeme najprv venovať pozornosť otázke Veľkej Moravy ako feudálneho a patrimoniálneho štátu, a po zodpovedaní týchto otázok sa následne zameriame na možnosti rekonštrukcie súkromnoprávných majetkových vzťahov na Veľkej Morave.

1. VEĽKÁ MORAVA AKO FEUDÁLNY ŠTÁT?

Predtým ako sa budeme zaoberať otázkou, či bola Veľká Morava feudálnym štátom, je nutné zodpovedať si najprv predbežnú otázku, či vôbec bola štátom. V súčasnosti sa zásadne v historickej obci akceptuje, že pojem štát v stredovekých reáliách nemá miesta.¹ Ide totiž o koncept novoveký, navyše definovaný znakmi sformulovanými a akceptovanými až v 19. storočí,² a na prvé slovanské útvary ako sú Samova ríša, Nitrianske kniežatstvo, či Veľká Morava, spätne aplikovaný až v podmienkach, kedy bolo v historickej vede politicky žiaduce dokázať, že tak ako západní „Germáni“, aj „Slovania“ mali svoje štáty.³

Nakoľko pritom marxistická veda považovala stredoveký štát za primárne charakteristický feudálnymi vzťahmi, v záujme dokázať štátnu povahu slovanských útvarov historiografia zároveň musela bazírovať aj na existencii feudálnych vzťahov už v najstarších mocenských útvaroch Slovanov.⁴ Preto sa Samovej ríši striedavo pripisoval štátny a nadkmeňový charakter, a Veľkej Morave sa po definitívnom pridelení nálepky „štát“ pripísali aj feudálne prvky a vzťahy.

Z dnešného hľadiska môžeme konštatovať, že diskusia o štátnom charaktere slovanských (ale aj germánskych) útvarov postupne stráca s ohľadom na trend využívania pojmu „Herrschaft“, lordship, prípadne „štátnosť“⁵ namiesto pojmu „štát“ na význame. Na aktuálnosti však stále nestratila primárne česko-slovenská diskusia o tom, či Veľká Morava bola feudálnym útvarom, resp. či v nej nájdeme prvky feudalizmu, alebo nie.

- 1 K tomu najnovšie a veľmi komplexne HUDÁČEK, Pavol. Kráľovstvo, monarchia alebo štát? (K otázke používania konceptu štátu v ranom stredoveku). *Forum Historiae*, 8, 2014, 2, s. 1-44.
- 2 Porovnaj LYSÝ, Miroslav. *Moravia, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku*. Bratislava: Atticum, 2014, s. 123.
- 3 Lowmianski považoval za štát útvar, ktorý má finančný a daňový aparát, a predpokladal, že taký systém bol prítomný vo všetkých kristianizovaných útvaroch, kde panovník financoval kňazov a cirkev – teda už v 8.-9. storočí. Podľa Lübkeho to však ešte boli v skutočnosti akefálne bezštátne spoločnosti – segmentárne spoločnosti, ktoré sa menia na *Herrschaft*. LÜBKE, Christian. *Strukturen früher slawischer Staaten*. In: POHL, Walter – WIESER, Veronika (eds.). *Der frühmittelalterliche Staat – Europäische Perspektiven*. Viedeň: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 172-173.
- 4 LYSÝ, Miroslav. *Moravia, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku*. Bratislava: Atticum, 2014, s. 124. K prehľadu názorov pozri tiež PROCHÁZKA, Vladimír. Velkomoravská ríša a vývoj politickej organizácie u slovanských národů. *Právník*, 1963, s. 777; GRAUS, František. Ríša velkomoravská, její postavení v současné Evropě a vnitřní struktura. In: *Konferencia o Velké Moravě a Byzantské misii*. Nitra: Archeologický ústav SAV, 1963, s. 5-74; MACHÁČEK, Jiří. „Velkomoravský stát“ – kontroverze středoevropské mediévistiky. *Archeologické rozhledy*, 64, 2012, s. 775-787.
- 5 Namiesto štátu sa v súčasnosti hovorí aj o „štátnosti“ – „*Staatlichkeit*“. GOETZ, Hans-Werner. Versuch einer resümierenden Bilanz. In: POHL, Walter – WIESER, Veronika (eds.). *Der frühmittelalterliche Staat – Europäische Perspektiven*. Viedeň: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 526. Barbara Yorke obdobne hovorí o „protoštátoch“, ktoré majú prvky štátnosti. YORKE, Barbara. The Anglo-Saxon kingdoms 600-900 and the beginnings of the Old English state. In: POHL, Walter – WIESER, Veronika (eds.). *Der frühmittelalterliche Staat – Europäische Perspektiven*. Viedeň: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 85.

Najnovšie M. Lysý na podklade prác Susan Reynoldsovej kladie otázku k existencii feudalizmu vo včasnom stredoveku vo všeobecnosti, a na Veľkej Morave osobitne. Zásadne s ním pritom možno súhlasiť v tom, že vzťahy panovníka a veľmožov sa v danom období v Európe blížili skôr k vzťahom vernosti (fidelity) a udeľovania benefícií a prekárií,⁶ než k vzťahom lénnym, feudálnym, v podobe, v akej sa objavujú v západnej Európe v neskorom stredoveku a v ranom novoveku. Veľká Morava teda v tomto kontexte nemala byť feudálnym útvarom už preto, že sa spochybňuje, či vôbec niekde v Európe v danom období feudalizmus skutočne jestvoval.

Na tomto mieste však možno doplniť, že po silnej kritike a niektorých dôkazoch existencie zárodkov feudálnych vzťahov vo včasnom stredoveku samotná Susan Reynoldsová svoje závery o neexistencii feudalizmu pred rokom 1000 s odstupom času považuje za čiastočne relativizované. Na druhej strane však stále trvá na tom, že aj v období, kedy už boli feudálne vzťahy rozvinuté, sa tieto vzťahy týkali maximálne 10% populácie, a preto by vraj tento pojem nemal označovať celú historickú epochu a formu spoločenského zriadenia.⁷ Podobne argumentuje aj Berman – že feudalizmus v tomto zmysle sa týkal iba vzťahov medzi pánom a vazalom; netýkal sa však cirkvi, miest a iných početných skupín obyvateľstva – preto by sa podľa neho nemalo hovoriť o „období feudalizmu“, a teda zrejme ani o feudálnych štátoch.

Podstatou tohto kritického prístupu je pritom chápanie „feudalizmu“ iba ako „lénneho systému“ (v nemeckom jazyku „Lehnswesen“).⁹ Ganshof¹⁰ totiž tradične definoval feudalizmus ako lénny systém vazalov a seniorov.¹¹ Vo väčšine jazykov sa však v tejto súvislosti rozlišujú dva pojmy – „Lehnswesen“ a „Feudalismus“, „seigneurie“ a „féodalité“, alebo „the feudal system“ a „the manorial system“.¹² Naproti užšiemu poňatiu feudalizmu, aké prezentuje Ganshof, a z ktorého vychádza aj Bermanova a Reynoldsovej kritika, totiž iní autori – ako kedysi Bloch a Weber – chápu feudalizmus širšie a hovoria o celej spoločnosti, subinfeudalizácii, o roľníkoch ako poddaných, o fragmentácii authority, o závislosti, o nadriadenosti bojovníkov, a iba ako o jednom z množstva iných znakov feudalizmu hovoria o udeľovaní lén a donácií.¹³ Toto vnímanie feudalizmu je teda podstatne širokospektrálnejšie než Ganshofovo, a blíži sa až k poňatiu Marxovmu. Marxov feudalizmus sa totiž netýka primárne vazalských vzťahov, ktoré si natoľko nevšima, ale namiesto toho popisuje nevoľníctvo, resp. poddanstvo – vzťah medzi roľníkmi a zemepánmi.¹⁴ Marxistický feudalizmus teda zdôrazňuje primárne ekonomické faktory, materiálnu základňu, a rozpor medzi držiteľmi výrobných prostriedkov a ostatným obyvateľstvom.¹⁵ Preto tiež Marx a Engels hovoria synonymne o feudálnom alebo stavovskom vlastníctve,¹⁶ ktoré je podľa nich treťou vývojovou formou vlastníctva po kmeňovom, a jemu predchádzajúcim starovekom spoločným a štátnom vlastníctve. Feudálna forma vlastníctva pritom podľa nich ide ruka v ruku s takmer absentujúcou deľbou práce, a s prácou primárne iba pre vlastnú potrebu, nie pre trh. Spája sa teda s primitívnou výrobou, rozdelením spoločnosti do stavov, a so

-
- 6 Pozri bližšie KASTEN, Brigitte. Das Lehnswesen – Fakt oder Fiktion? In: POHL, Walter – WIESER, Veronika (eds.): *Der frühmittelalterliche Staat – Europäische Perspektiven*. Viedeň: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 331 ff.
- 7 REYNOLDS, Susan. *The Middle Ages without Feudalism*. Aldershot: Ashgate, 2012, s. xiv.
- 8 BERMAN, Harold J. *Law and Revolution II: The Impact of the Protestant Reformations on the Western Legal Tradition*. Harvard: Harvard University Press, 2003, s. 22.
- 9 REYNOLDS, Susan. The Use of Feudalism in Comparative History. In: REYNOLDS, Susan. *The Middle Ages without Feudalism*. Aldershot: Ashgate, 2012, s. 193.
- 10 GANSHOF, Francois Louis. *Was ist das Lehnswesen?* 2. vyd. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1967. Najnovšie k tomu BRÜCKNER, Thomas. *Lehnsauftragung*. Frankfurt nad Mohanom: Vittorio Klostermann, 2011.
- 11 V článku REYNOLDS, Susan. The Use of Feudalism in Comparative History. In: REYNOLDS, Susan. *The Middle Ages without Feudalism*. Aldershot: Ashgate, 2012, s. 192.
- 12 Tamže, s. 203.
- 13 Tamže, s. 193. Na s. 208 sa však konštatuje, že tento popis nesedí na celú Európu.
- 14 Tamže, s. 202. Tento prístup umožňoval hovoriť o feudalizme aj na iných kontinentoch – v Ázii, Afrike – pozri napr. učebnicu ČERNILOVSKÝJ, Sinovi Michailovič. *Allgemeine Staats- und Rechtsgeschichte*. Berlín: Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, 1980.
- 15 Naproti tomu hegelianstvo zdôrazňuje idey a myšlienky neukotvené v materiálnej základni. Sociálna história zasa zdôrazňuje záujmy jednotlivých spoločenských vrstiev.
- 16 TIBEBU, Teshale. On the Question of Feudalism, Absolutism, and the Bourgeois Revolution. *Review (Fernand Braudel Center)*, 13, 1990, 1, s. 58.

šľachtou ako vládnuou triedou, ktorá namiesto peňažného akumuluje stavovský kapitál. Tento spoločensko-ekonomický systém je charakteristický stabilitou a takmer nemennosťou vzťahov, prirodzene vnímanou nadriadenosťou a podriadenosťou, nevoľníctvom a poddanstvom, bohom daným poriadkom, náboženskou vypätosťou a inými charakteristikami, ktoré feudalizmu Marx a Engels pripísali. Ich nasledovníci potom podali ďalšie, vlastné definície feudalizmu, tie však všetky rovnako zdôrazňujú primárne práve ekonomický a násilný aspekt – totiž že zemepáni násilím odnímajú inak sebestačným poddaným ich nadvýrobu, aby si tým zemepáni zabezpečili existenciu.¹⁷ Takýto feudalizmus sa pritom určite netýkal iba 10% obyvateľstva, ale naopak väčšiny obyvateľov.

Práve s týmto rozporným chápaním a dvojakou definíciou feudalizmu úzko súvisela aj polemika v 50. a 60. rokoch 20. storočia vo „východnom bloku“ ohľadom skutočnej existencie feudalizmu na našom území v období Veľkej Moravy. V tejto polemike sa striedali názory o feudalizme, protofeudalizme, dofeudalizme, neexistencii feudalizmu, až po dnes ustálený „ranofeudálny“ štát.¹⁸ Ak totiž Veľká Morava mala byť stredovekým štátom, musela pasovať do „škatuľky“ feudálneho štátu – buď z hľadiska existencie lénnych vzťahov, alebo „vykorisťovania“ poddaných roľníkov.¹⁹

Dnes pritom s odstupom času musíme priznať, že nemáme presvedčivé doklady o feudálnom charaktere vzťahov na Veľkej Morave. Či už je totiž feudalizmus charakteristický seniorsko-vazalskými vzťahmi, alebo prideľovaním pôdy individuálnym držiteľom, ktorí násilne odnímajú na pôde žijúcim roľníkom ich nadvýrobu, musíme konštatovať, že pamiatky z obdobia Veľkej Moravy nám nenaznačujú prítomnosť takýchto prvkov na Veľkej Morave. Aj keď spis O obrátení Bavorov a Korutáncov na vieru, týkajúci sa priameho predchodcu Veľkej Moravy, Nitrianskeho kniežatstva, uvádza, že Pribina dal vysvätiť kostol na „svojom“ majetku, z čoho by sa dalo usudzovať, že zvyšok štátu nebol v jeho vlastníctve alebo držbe, ale že ho napríklad rozdal ako léna, treba si uvedomiť, že formulácie používané v tomto spise pochádzajú až z konca 9. storočia, kedy spis vznikol, a kedy už v Korutánsku ako krajine jeho pôvodu podobné vzťahy prideľovania pôdy existovali. V skutočnosti však v spise použité formulácie nemuseli vôbec sledovať cieľ naznačenia právnych vzťahov k pôde v Nitrianskom kniežatstve, k čomu sa aj my názorovo prikláňame. Je pritom síce pravdou, že Pribinov syn Kocel, ktorý po vypudení Pribinu z Nitrianska vládol v Blatnobre, skutočne pôdu rozdával, išlo však o jeho majetky v Bavorsku, odkiaľ pochádzala Kocelova matka, Pribinova žena, a v Bavorsku v tomto období už systém prideľovania pôdy existoval. Na Veľkej Morave však nenachádzame žiadne zmienky o udeľovaní pôdy do individuálneho vlastníctva. Uvažuje sa síce, že prijímanie utečencov z Franskej ríše, ktorí boli určite zvyknutí na pomery ríše, mohlo teoreticky viesť k tomu, že títo exulanti žiadali od veľkomoravského panovníka pridelenie pôdy, doklady o takejto praxi však nemáme.

17 Tamže, s. 61 a nasl.

18 Pozri sumár v PROCHÁZKA, Vladimír. Velkomoravská ríša a vývoj politickej organizácie u slovanských národů. *Právnik*, 1963, s. 775 a nasl. Tiež výpočet literatúry v *Magnae Moraviae Fontes Historici I – V. Prameny k dějinám Velké Moravy*. Praha, Brno: SPN, Masarykova univerzita, 1966–1971 – ďalej len „MMFH“; MMFH V, s. 10: HUSA, Václav. K otázce vzniku feudalismu na území ČSR. *Český lid*, 40, 1953, s. 83–87; RATKOŠ, Peter. Počiatky feudalizmu na Slovensku. *Historický časopis*, 2, 1954, 252–276; RATKOŠ, Peter. Problematika raného feudalizmu. In: *O počiatku slovenských dejín*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 7–19; HAVLÍK, Lubomír. *Veľká Morava a stredoevropští Slované*. Praha: SPN, 1964, 129; HAVLÍK, Lubomír. *Morava v 9. až 10. stoločí – K problematice politického postavení, sociální a vládní struktury, a organizace*. Studie ČSAV. Praha: Academia, 1978; KUČERA, Matúš. Problémy vzniku a vývoja feudalizmu na Slovensku. *Historický časopis*, 22, 1974, 541–564; KUČERA, Matúš. *Slovensko po páde Veľkej Moravy*. Bratislava: Veda, 1974; HLAVSA, Jaromír. Velkomoravská ríša – ranofeudálny štát. *Právnické štúdie*, 3, 1955, s. 527–550; VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha: Orbis, 1964, s. 45 a nasl., 51 a nasl.; GRAUS, František. L'Empire de Grande Moravie, sa situation dans l'Europe et sa structure intérieure. In: *Das Grossmährische Reich*. Praha: Academia, 1966, s. 133–226; PROCHÁZKA, Vladimír. Les premières empire slaves. *Recueils de la Soc. J. Bodin*, 32, 1972, 4, § 3; PROCHÁZKA, Vladimír. Die patriarchale Stadt als Entwicklungsstufe der ältesten politischen Organisation bei den Slawen. In: *Vznik a počátky Slované*, VII, 1972, s. 11–48; HAVLÍK, Lubomír. První slovanské státy. K charakteru vládních struktur a počátkům státních formací. *Slovanské historické studie*, X, 1974, s. 5–49. K súčasnému používaniu pojmu ranofeudálny štát pozri SIVÁK, Florián. *Dejiny státu a práva na území Slovenska do roku 1918*. Bratislava: VO PraFUK, 1998, s. 17 a nasl.; BEŇA, Jozef – GÁBRIŠ, Tomáš. *Dejiny práva na území Slovenska I (do roku 1918)*. Bratislava: PraF UK, 2008.

19 Feudálnu povahu Veľkej Moravy hlásal opakovane Vaněček. V 50. rokoch túto tézu zastával Böhm, proti nemu však vystúpil Graus. Husa považoval feudalizmus na Veľkej Morave za „pravdepodobný“. Neskôr sa hovorí o „protofeudálnom“ období. Za Slovákov však Ratkoš a Hlavsa opäť hovoria o feudalizme. V ruskej literatúre sa hovorilo o „dofeudálnom“ období, epoche „polopatriarchálno-polofeudálnej“, až nakoniec bol prijatý termín „ranofeudálny“ štát, ktorý sa používa dodnes. PROCHÁZKA, Vladimír. Velkomoravská ríša a vývoj politickej organizácie u slovanských národů. *Právnik*, 1963, s. 777. Sám Procházka k prvkom feudalizmu pristupoval skepticky – hovorí o rozklade rodovej spoločnosti a najstaršej vrstve vzniku ranofeudálneho štátu. Tamže, s. 786.

Iné – opačné – názory, podporujúce existenciu feudalizmu v zmysle individuálneho vlastníctva pôdy veľmožmi na Veľkej Morave, argumentujú najmä poukazovaním na fungovanie archeologicky doložených tzv. veľmožských dvorcov, ktoré vraj mohli predstavovať prvky feudalizmu.²⁰ V ich prípade by totiž malo ísť minimálne o napĺňanie znakov marxistickej definície feudalizmu – (násilné) využívanie práce roľníkov, ktorí zo svojej nadvýroby živia zemepána. Aj keby sme však uznali tieto náznaky (marxisticky definovaného) feudalizmu, určite by nás to ešte neoprávňovalo o Veľkej Morave hovoriť ako o jednoznačne feudálnom štáte, ani o veľkomoravských „feudáloch“, či o jednoznačne feudálnom vlastníctve (držbe) pôdy.

2. VEĽKÁ MORAVA AKO PATRIMONIÁLNY ŠTÁT?

Ďalšou rozšírenou charakteristikou Veľkej Moravy je jej patrimonialná povaha. Táto sa pritom v literatúre niekedy vykladá v zmysle štátneho útvaru, kde všetka pôda a všetko obyvateľstvo patria panovníkovi. Takúto definíciu patrimonialného systému, resp. celý koncept patrimonialného fungovania štátu potom pochopiteľne viacerí autori vyvracajú zmienkami z prameňov o tom, že franský kráľ Ľudovít si pri skladaní Rastislavovej prisahy vernosti vyžiadal aj prisahu Rastislavových ľudí (optimates), alebo že Rastislav sa aj pred vyslaním poslov do Konštantínopolu poradil so svojimi kniežatami a s Moravanmi (elitou).²¹ To by vraj jediný vlastník celého územia a všetkého obyvateľstva nemusel robiť, argumentujú kritici patrimonialnej koncepcie. K tomu tiež pristupuje argument, že Svätopluk býva označovaný v arabských prameňoch ako knieža kniežat, prezumujúc existenciu iných „kniežat“,²² pričom vskutku, po postupnom ovládnutí priľahlých susedných území Svätopluk ponechal niektoré podrobené kniežatá, napr. českého Bořivoja,²³ na ich vladárskom stolci a uspokojil sa s ich prisahou vernosti. Predstava o vlastníctve všetkej pôdy a všetkého obyvateľstva panovníkom sa aj preto javí ako výlučne teoretická a prakticky nerealizovateľná.

Zdá sa preto, že panovníkova centrálna moc sa namiesto reálneho fyzického vlastníctva všetkého obyvateľstva a pôdy prejavovala výlučne vyberaním tribútu, resp. dávok (obroku) a daní. Takto zrejme fungovalo hospodárske zabezpečenie moci nielen na Veľkej Morave, ale aj neskôr v Uhorskom štáte, ktorý býva tiež v prvých dvoch storočiach svojej existencie označovaný ako patrimonialný štát, hoci v praxi zrejme prvý uhorský kráľ – svätý Štefan – tiež rešpektoval pôvodné vlastníctvo slovanských veľmožov,²⁴ ktorí v Uhorsku naďalej žili na vlastných pozemkových doménach, ovládaných možno ešte od čias Veľkej Moravy.

Patrimonialný systém je teda podľa týchto ukazovateľov buď iba mýtom,²⁵ alebo jeho obsah treba korigovať – a to na priamu kontrolu nad celým územím mocenského útvaru, prejavujúcu sa najmä vo forme vyberania daní a dosadzovania miestnych správcov.²⁶ Zrejme v tomto zmysle o patrimonialnom štáte hovorí napríklad Martin Homza, keď analyzuje popis v kronike popa Dukljanina o fungovaní vnútornej správy na Veľkej Morave.²⁷ Táto kronika je síce spísaná až v polovici 12. storočia (pričom vlastný text sa zachoval v latinskom a chorvátskom odpise až zo 16. storočia), podľa M. Homzu však autor nepochybne pracoval so staršími predlohami. Píše sa tu totiž, že Svätopluk ustanovil v každej provincii svojej ríše bána zo svojich príbuzných, a posadnikov (centuriónov),²⁸ čím autor podľa M. Homzu veľmi presne sformuloval ideu

20 LYSÝ, Miroslav. Štátna forma Veľkej Moravy. In: *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2009, 1. časť*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2009, s. 360.

21 Tamže, s. 359.

22 Tamže, s. 360.

23 KUČERA, Matúš. *Postavy Veľkomoravskej histórie*. Bratislava: Perfekt, 2005, s. 150-151.

24 LYSÝ, Miroslav. Štátna forma Veľkej Moravy. In: *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2009, 1. časť*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2009, s. 360.

25 LYSÝ, Miroslav. *Moravia, Mojmirovci a Franská ríša. Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnom stredoveku*. Bratislava: Atticum, 2014, s. 10. Autor navrhuje, že ide iba o spätnú projekciu, ozvenu absolutizmu.

26 Aj Susan Reynolds spochybňuje patrimonialnú teóriu v jej význame vlastníctva všetkej pôdy panovníkom. Podľa nej mal panovník iba zvrchovanú právomoc, jurisdikciu nad celým územím a obyvateľstvom. REYNOLDS, Susan. Did all land belong to the King? In: REYNOLDS, Susan. *The Middle Ages without Feudalism*. Aldershot: Ashgate, 2012.

27 HOMZA, Martin a kol. *Svätopluk v európskom písomníctve*. Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 126-136.

28 MMFH I, s. 243-244.

patrimoniálneho štátu (v zmysle priamej kontroly celého územia), z čoho vyvodzuje, že pôvodný text musel byť napísaný už pred 12. storočím, pred nástupom tzv. feudálneho stavovského štátu.²⁹ Patrimoniálny systém teda M. Homza správne chápe ako systém organizácie mocenského útvaru, ktorý panovník kontroluje tým, že si buduje výlučne sebe podriadený správny aparát,³⁰ pokrývajúci územie celej ríše. V tomto zmysle tak zrejme možno Veľkú Moravu chápať ako patrimoniálny útvar.

3. VLASTNÍCKE PRÁVO V RANOSTREDOVEKÝCH SLOVANSKÝCH SPOLOČENSTVÁCH?

S vlastníctvom a majetkovými vzťahmi na Veľkej Morave úzko súvisí už naznačená debata o feudalizme na Veľkej Morave. Pri jej priblížení sme sa dopracovali k tomu, že feudalizmus v zmysle lénnych vzťahov a tzv. dvojitého vlastníctva (seniorovho vlastníctva podstaty a vazalovho vlastníctva úžitku) na Veľkej Morave nemáme doložený. Rovnako nemáme doložený ani rozvinutý systém individuálnej držby pôdy zemepánmi, ktorí by si privlastňovali nadvýrobu svojich „poddaných“ – v tomto smere možno zrejme „veľmožské dvorce“ považovať nanajvýš za zárodky takýchto vzťahov.

V tejto súvislosti musíme s poľutovaním konštatovať, že písomné pramene, ktoré sa nám z obdobia Veľkej Moravy zachovali, resp. ktoré sa k tomuto územiu a obdobiu viažu, sú zväčša zamerané primárne na trestnoprávne vzťahy, prípadne všeobecne na spôsob organizácie spoločnosti. Vlastníckym vzťahom, prípadným spôsobom prevodu vlastníctva, či iným súkromnoprávnym vzťahom sa tieto pramene takmer nevenujú. Dokonca osobitne neupravujú ani súkromné vlastníctvo (s výnimkou sankcií za krádež), k čomu tiež archeológovia pridávajú tvrdenie, že pri archeologickom výskume nenašli žiadny náznak súkromného vlastníctva pôdy na Veľkej Morave³¹ (hoci ako protiargument sa tu môže uvádzať existencia veľmožských dvorcov).

Správy, aké v tejto súvislosti hľadáme, nachádzame ohľadom slovanských spoločenstiev a mocenských útvarov až z neskoršieho obdobia – osobitne z 11. storočia, a to zo severnejšieho územia polabských a pobaltských Slovanov. Ide tu pritom vospolok o informácie, ktoré sa netýkajú priamo územia Veľkej Moravy, a ich aplikácia na jej územie je preto pochybná.

Kronikár Helmold z Bosau tak napríklad vo vzťahu k miestnym plošným mieram uvádza, že tzv. slovanské poplužie je kus zeme, ktorý za jeden deň obrobí pár volov alebo jeden kôň.³² (Ďalej v texte však tzv. slovanský pluh definuje inak – dvoma volmi a rovnakým počtom koní.³³) Referuje tiež, že merica ako miera objemu sa u Slovanov nazýva curitca (korec). Z hľadiska vlastníctva k pôde je zasa zaujímavou Helmoldova zmienka o tom, že Slovania žiadali práva, ktoré majú k statkom a dôchodkom Sasi, čo sa vykladá tak, že zrejme žiadali uznanie držby, resp. vlastníctva pôdy, aby im pôdu Germáni nemohli hocikedy zobrať pod zámienkou, že Slovania nie sú kresťanmi.³⁴ Helmold tiež uvádza, že Slovania si pozemky na obrábanie delia tak, že ich merajú krátkym špagátom,³⁵ a tak sa vraj delila zem aj u Polabancov.³⁶ Táto zmienka je pritom v súlade s tvrdením, ktoré sa tradične zvykne uvádzať – totiž že Slovania pôvodne obrábali pôdu kolektívne

29 Zarážajúca je pritom podoba s opisom budovania štátu u sv. Štefana a u bulharského kniežata Borisa. M. Homza tu tvrdí, že tvorcovia svätoštefanských legiend sa inšpirovali Svätoplukom. Dimitar Dimitrov zase tvrdí, že pop Dukljanin sa mohol vo svojej kronike inšpirovať Borisom Bulharským, a nie nutne Svätoplukom. DIMITROV, Dimitar. Boris I. Bulharský a Svätopluk I. Veľkomoravský v reálnom a imaginárnom svete stredoveku. In: HOMZA, Martin a kol. *Svätopluk v európskom písomníctve*. Bratislava: Post Scriptum, 2013, s. 169.

30 Třeštík v tejto súvislosti hovorí o služobníckom type štátu, resp. o stredoeurópskom type štátu. Pozri KRZEMIENSKA, Barbara – TŘEŠTÍK, Dušan. *Hospodárske základy ranostredovekého štátu ve střední Evropě (Čechy, Polsko, Uhry v 10. a 11. století. Hospodárske dějiny*, 1, 1978, s. 150 ff.

31 MACHÁČEK, Jiří. Disputes over Great Moravia: chiefdom or state? The Morava or the Tisza River? *Early Medieval Europe*, 17, 2009, 3, s. 267.

32 *Helmold z Bosau: Kronika Slovanů*. Prel. Jan Zdichynec. Praha: Argo, 2012, s. 45, XII. kap.

33 Tamže, s. 161, kap. LXXXVIII.

34 Tamže, s. 151, kap. LXXXIV.

35 Tamže, s. 152.

36 Tamže, s. 164, kap. XCII.

(v rámci opole, miru, vervu, či dediny, a to ako nediel³⁷) a pôda sa medzi nimi pravidelne delila na obrábanie na základe žrebu – zerbu.³⁸

Tento jav sa zvykne predpokladať paušálne u všetkých Slovanov, a dokonca sa niekedy prezentoval ako slovanské špecifikum, ktoré prežívalo až do prelomu 19. a 20. storočia, napríklad vo forme južnoslovanskej „zadrugy“, či ruských kolektívnych foriem hospodárenia. Je preto len prirodzené, že takéto tvrdenia upútali pozornosť historikov, ktorí sa podujali tento fenomén bližšie preskúmať. Carsten Göhrke tak v 60. rokoch 20. storočia zosumarizoval rôznorodé názory na tento skúmaný jav do troch prúdov:

- a) Pre tzv. „kontinuitný“ prúd historikov je podľa neho príznačné, že spoločné hospodárenie pokladajú za špecifikum Slovanov, a považujú ho za rovnaké všade, kde sídlili slovanské spoločenstvá, pričom ho odvodzujú ešte z najstarších slovanských dejín. Do tohto prúdu patrili napríklad zástancovia teórie tzv. zadrugy u južných Slovanov.
- b) Druhý, „novoveký“ prúd naopak pokladá spoločné hospodárenie až za produkt novovekej štátnej politiky, a snahy štátu o zvýšenie produktivity spoločnou prácou – teda o akúsi obdobu družstevníctva.
- c) Napokon, tretí, „novoveký prúd daňovej politiky“ považoval vznik spoločného hospodárenia u Slovanov, osobitne v Rusku, iba za nepriamo vynútený produkt novovekej ekonomicko-legislatívnej činnosti, a to konkrétne zdaňovania, ktoré vraj mohlo viesť k tomu, že rastúcu daň z hlavy si nemohli všetci roľníci dovoliť hradiť zo svojich nedostatočných prostriedkov, a preto začali hospodáriť spoločne, aby mohli túto daň uhrádzať kolektívne.

Göhrke pritom sám zastával akési kompromisné stanovisko, keď tvrdil, že v prípade kolektívneho hospodárenia v 19. storočí nešlo o kontinuálne pretrvávajúci tradičný slovanský inštitút, ale skôr o novší jav; napriek tomu však uznáva, že istý typ kolektivismu a prerozdeľovania pôdy žrebom existoval už v najdávnejších časoch, dávno pred zavedením novovekých spôsobov zdaňovania – tie podľa neho spôsobili, že pozostatky predchádzajúceho kolektivismu sa pretavili do novej podoby, akú poznáme v novších dejinách v Rusku alebo u južných Slovanov.³⁹ Göhrkeho názory pritom možno považovať za odrážajúce dnešný dominantný náhľad na túto problematiku.

4. MAJETKOVÉ VZŤAHY NA VEĽKEJ MORAVE: HISTORICKÉ VÝCHODISKÁ A HISTORICKO-LINGVISTICKÁ ANALÝZA

Ak akceptujeme tézu o neexistencii súkromného vlastníctva pôdy na Veľkej Morave, musíme predpokladať, že v takom prípade sa zrejme pôda obrábala kolektívne, a podliehala osobitnému právnomu režimu odlišnému od individuálneho súkromného vlastníctva.

Iný bol pravdepodobne režim vzťahov k hnutelnému majetku – tu už možno o niečo smelšie predpokladať súkromné vlastníctvo, hoci z veľkomoravských normatívnych textov nám nevyplývajú takmer žiadne zmienky o výmenných tovarovo-peňažných, či tovarovo-tovarových (produktovo-produktových) vzťahoch. Ojedinelým dokladom o súkromnom vlastníctve tu však môže byť napríklad trestnoprávny postih krádeže, čo predpokladá existenciu súkromného (ak aj nie individuálneho, tak minimálne rodinného, či rodového) vlastníctva. V rámci rodinných, resp. rodových vzťahov pritom mohli existovať aj iné majetkové vzťahy, osobitne súvisiace s uzatváraním manželstva a potenciálnym majetkovým transferom medzi

37 Nediel sa niekedy nekriticky označoval aj ako záduha, hoci tu ide o výraz, ktorý bol zavedený do právneho jazyka až v srbskom občianskom zákonníku z roku 1844. KADLEC, Karel. *Rodinný nedíl čili záduha v právu slovanském*. Praha: Nákladem vlastním, 1898, s. 13. V Uhorsku sa členom obdobnej inštitúcie hovorilo *fratres indivisi* a v Čechách aj „čeled“³⁸. Tamže, s. 74.

38 FRITZE, Wolfgang. *Untersuchungen zur frühslawischen und frühfrankischen Geschichte bis ins 7. Jahrhundert*. Frankfurt nad Mohanom: Peter Lang, 1994, s. 25.

39 GÖHRKE, Carsten. *Die Theorien über Entstehung und Entwicklung des „Mir“*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1964, s. 190. Obdobne zadrugu považuje za omnoho neskorší fenomén aj Florin Curta – CURTA, Florin. *The Making of the Slavs*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 312.

rodinami manželov pri tejto príležitosti. Veľkomoravské pramene nám však neumožňujú rekonštruovať žiadne konkrétne inštitúty manželského majetkového práva. Iba na základe zmienok arabských cestovateľov sa môžeme domnievať, že muž mohol platiť nevestinmu otcovi tzv. obvenenie.⁴⁰

Arabskí cestovatelia referujú navyše aj o existencii istej trhovej výmeny – zmieňujú sa totiž o platení šatkami (šatami, plátom) a o tom, že v sídle panovníka (Svätopluka) konajú Slovania tri dni do mesiaca trh, kde obchodujú.⁴¹ V cyrilometodských prameňoch sa pritom vyskytujú aj osobitné staroslovienske termíny pre inštitúty kúpy (купитъ, iskuplj) a predaja (prodastъ), čo môže dosvedčovať, že miestnej populácii boli tieto právne inštitúty známe. Iba hypoteticky, na základe mladších zmienok, však mal Karel Kadlec v prvej polovici 20. storočia za to, že výrazy kupovať a predávať mali pôvodne iný význam ako dnes; predajom sa totiž podľa neho rozumel každý právny úkon, ktorým jedna strana odovzdávala vec k držaniu alebo užívaniu inej strane, bez ohľadu na to, či šlo o odovzdanie natrvalo alebo len na určitú dobu.⁴² Slová predat a aj kúpiť teda podľa neho znamenali iba previesť predmet na seba, či na druhého, a to buď dočasne alebo trvalo. Vychádzal tu pritom z obdobných vývodov (sémantickej motivácie) pre nemecký termín „Kauf“. Takéto závery však nateraz nemajú oporu v zachovaných prameňoch veľkomoravského obdobia.

Napriek zamietavému stanovisku ku Kadlecovmu vývodu, Kadlec veľmi správne naznačil spôsob, akým možno pri výskume súkromnoprávných vzťahov na Veľkej Morave postupovať – vzhľadom na nedostatok iných historických zmienok sme totiž pri rekonštrukcii majetkových vzťahov v cyrilometodskej a predcyrilometodskej dobe odkázaní podobne ako Kadlec iba na historicko-lingvistickú analýzu jednotlivých staroslovienskych pojmov a ich použitia v zachovaných veľkomoravských prameňoch. Budeme teda postupovať obdobne ako on, avšak na rozdiel od Kadleca sa zameriame iba na pojmy, ktoré sa skutočne vyskytujú v cyrilometodských prameňoch, a nebudeme prenášať späť neskoršie jazykové javy do obdobia Veľkej Moravy.

Súdny zákonník pre ľud, Nomokánon, Anonymná homília a Ustanovenia svätých otcov v staroslovienskom znení obsahujú bohatú, a doteraz v modernej dobe osobitne zo súkromnoprávneho hľadiska nevyhodnocovanú databázu staroslovienskych výrazov s právnym obsahom. Práve tým sa budeme na tomto mieste venovať, so snahou o identifikovanie práve takých pojmov, ktoré mohli predstavovať právne významné termíny, používané miestnym obyvateľstvom na Veľkej Morave, a to dokonca možno ešte pred príchodom Konštantína a Metoda. Pritom však musíme mať na pamäti riziko, že nie všetky pojmy v cyrilometodských pamiatkach sú moravizmami, teda miestnymi výrazmi z Veľkej Moravy, ale do veľkej miery sú v týchto textoch zachované výrazy južnoslovanské (avšak zrejme obyvateľstvu Veľkej Moravy zrozumiteľné a označujúce tie isté reálie), tvoriace základ slovnej zásoby staroslovienskej, ktorou sú písané diela cyrilometodskej misie. Opomenúť tiež nemožno nutnosť vylúčiť niektoré východoslovanské vplyvy a výrazy, ktoré sa do zachovaných znení veľkomoravských pamiatok dostali až následným odpisovaním prameňov v stáročiach nasledujúcich po ukončení cyrilometodskej misie na Veľkej Morave.

V jednotlivých vybraných prameňoch z obdobia Veľkej Moravy sme tak konkrétne identifikovali nasledujúce termíny, najmä vlastníckeho a záväzkového práva:

Označenie predmetov vlastníctva, spôsobu ich nadobudnutia a ich hodnoty
 plěně – korisť (Zákonník, čl. 3)
 svojego ... tvoriti – prisvojiť (Nomokánon, čl. 5)
 имѣнья – majetky (Zákonník, čl. 8)
 věšti – vec (Zákonník, čl. 17)
 svoje věsti – súkromný majetok (Nomokánon, čl. 4)
 чѣна – majetok, cena, hodnota (Zákonník, čl. 1, čl. 20)
 дзѣло драго – drahý majetok (Ustanovenia sv. otcov, čl. 5)

40 MMFH III, s. 415. Naopak, Gardízi píše, že u Maďarov poskytuje otec nevesty do manželstva veno. Tamže, s. 427.

41 MMFH III, s. 347.

42 KADLEC, Karel. *O potřebě slovanských právních starožitností*. Praha: Nákladem vlastním, 1904, s. 52-53. Kadlec tiež tvrdí, že podľa Grimma slovo Kauf znamenalo niekedy len „zmluva“ (Vertrag).

sътаžanija jemu vlastna – statok jemu patriaci (Nomokánon, čl. 3)
nivě – pozemok (Zákonník, čl. 15)
prosto – výťažok (Nomokánon, čl. 8)
svoimi obroky – žold, příjem z dávek (Nomokánon, čl. 5)
pributyкъ svoi – zisk, příjem (Nomokánon, čl. 11)
мъздѣ – mzda (Nomokánon, čl. 11)

Z týchto pojmov majú priamy právny význam osobitne pojmy iměňja, věsti, obroky, čena, dzělo a mьzdě. Z nich na tomto mieste podrobíme bližšej historicko-lingvistickej analýze pojem, ktorý má najmenej zjavný sémantický význam – pojem čena.

Označenie záväzkových zmluvných vzťahov a ich subjektov, objektov a vedľajších prvkov

iskuplj jeho – kúpil ho (Zákonník, čl. 20)
kupitъ plěnnika – kúpiť zajatca (Zákonník, čl. 19)
množaišju čěnu – vyššiu cenu (Nomokánon, čl. 8)
vъsprijati čěnu – kúpna cena (Nomokánon, čl. 8)
prodanychъ – predané (Nomokánon, čl. 8)
prodastъ – predávať (Zákonník, čl. 10), aj do otroctva
rovanije – dary (Kyjevské listy)
darъ – dar (Konštantínova modlitba)
isprositiъ – požičať si (Zákonník, čl. 22)
zaimъ – pôžička (Nomokánon, čl. 14)
vъ zaimъ dajati vъ lichvu – požičovať na úrok (Nomokánon, čl. 14)
storiceju stjezajutъ – vymáhajúc jedno percento (Nomokánon, čl. 14)
uroka – diel (Zákonník, čl. 3)
lichvy – úrok (Nomokánon, čl. 14)
potaštichъ sje – zaväzovať sa (Nomokánon, čl. 45)
dlъžbni – povinní (Anonymná homília, ods. 2)
dlъžbnika – dlžník (Zákonník, čl. 20)
zaimnikъ – dlžník (Nomokánon, čl. 14)
povinyъ jestъ – je povinný (Zákonník, čl. 30)
zalagati – záloh (Zákonník, čl. 2)
izdručenijemъ cebě vъdavati – vydávať sa za ručiteľa (Nomokánon, čl. 14)

Priamy právny obsah a zrejme starší pôvod tu majú najmä pojmy dlžžni, darъ, uroka, lichvy, zalagati, kupiti a prodasti. Ich historicko-lingvistická analýza pritom neprináša žiadne prekvapivé závery, ale iba potvrdzuje použitie termínov v očakávanom význame; podrobnejšie sa preto ich výkladu nebudeme venovať.

- a) Označenie záväzkových vzťahov zo spôsobenia škody
na pakost' – na škodu (Nomokánon, čl. 45)
best'stety – bez škody (Zákonník, čl. 22)
preděla vschyštati inomu – zaberat' inému územie (Nomokánon, čl. 2)
ustrojentye tvoriti – poskytnúť náhradu (Zákonník, čl. 17)
- b) Označenie pracovnoprávných vzťahov
mъzdnika – námezdník (Zákonník, čl. 19)
mъздě – mzda (Zákonník, čl. 19)
izdrabotajetye – odrobí (Zákonník, čl. 20)

- c) Označenie dedičských vzťahov
 дѣдъ – dedo, starý otec, predok (kap. 4 a kap. 14 Života Konštantína)
 наследники – dediči (Nomokánon, čl. 6)
 оставити – odkázať (Nomokánon, čl. 4)

Z týchto pojmov podrobíme bližšej analýze výraz дѣдъ.

5. TERMÍN „CĚNA”

Starosloviensky termín cěna je obsiahnutý hneď dvakrát v čl. 8. Nomokánonu:

V sudě že episkople da budeъ тѣ, аште подобаетъ въсприяти цѣно ли не, зane množinsju prosto prodanychъ въzvratitim имъ množaišju цѣно.⁴³

Uvedený starosloviensky text bol v MMFH preložený nasledovne:

Biskup pak ať rozhodne o tom, zda mají dostat nazpět kupní cenu čili nic, protože mnohdy výtěžek z prodaných věcí jim nahradil víc než kupní cenu.⁴⁴

Použitie termínu cěna môžeme podobne nájsť už v prvom článku Zákonníka:

Jeliko imotъ gospoda ta въ selě i tvoritъ трѣбы i prisegy, da prodastъ sje съ въсѣмъ имѣньемъ своим a цѣна ихъ дастъ sje ništiimъ.

MMFH tu uvádza preklad:

Ti, kdo konají oběti a přísahy, ať jsou prodáni s veškerým svým jměním, cena pak za ně stržená ať se dá chudým.⁴⁵

Čl. 4 Zákonníka zasa uvádza:

Imějei ženu svoju i priměšaja sě rabě, javljoštii sě beštinnici siju, dostoit otъ kъněza zemli toi da въ inu zemlju prodadětъ, a цѣно jeja dati ništiimъ.⁴⁶

Uvedený starosloviensky text bol v MMFH preložený do češtiny nasledovne:

Má li kdo svou ženu a přiměšuje se k otrokyni, když je tento přečin prokázán, má být táto prodána od knížete té země do jiné země, cena pak za ni stržená má se dát chudým.⁴⁷

Podobne podľa čl. 19 Zákonníka:

Iže otъ stranъnychъ kupitъ плѣнника i въstroi jeho, аште иматъ цѣно, jоже дастъ na něмъ, давъ na себе idetъ svobodъ. Аште li ne иматъ, da иматъ isкуплъ jeho мѣздника donъdeže izdrabotajetъ sje jоже съвъѣшта цѣно naricajоštii sje мѣздѣ jemu na въsako leto g stъljezje прѣтъ posluhy i tako конъчанъšu jemu, i tako отъруштajetъ sje svobodъ.

MMFH uvádza preklad: Kdo koupí od cizích vojínů válečného zajatce a restituuje ho k sobě do domu, má-li zajatec obnos, který zaň dal, a dá jej za sebe, ať odejde svoboden. Pakliže ho nemá, ať je ten, kdo jej koupil, podrží si jej jako námezdníka, dokud si neodpracuje obnos, na němž se dohodli. Přitom mzda na každý rok tři stlžazy se mu určuje před svědky. A ten, kdo ji takto dovrší, bývá propuštěn na svobodu.⁴⁸

Napokon, čl. 30 Zákonníka tiež pojednáva o cene:

Prisnublaje stuždajego raba i kryje i i ne javě tvorje, povinъnъ jestъ того svojego gospodinu pristrojiti, drugu jeho takogo raba (ili) dati цѣно jeho.

43 MMFH IV, s. 274.

44 Tamže.

45 MMFH IV, s. 180.

46 MMFH IV, s. 181.

47 Tamže.

48 MMFH IV, s. 190. V tomto prípade upozorňujeme v preklade na menší detail – už na prvý pohľad je možné vidieť mierny rozpor medzi oboma textami. V preklade, ktorý uvádza MMFH, je uvedené slovné spojenie „kdo koupí od cizích vojínů“, zatiaľ čo v staroslovienskom pôvodnom texte sa nenachádza slovo „vojak“; v MMFH bol teda zrejme do prekladu uvedený len na lepšie vysvetlenie toho, odkiaľ bolo možné získať vojnových zajatcov. V tomto prípade by však slovo vojak malo byť uvedené v zátvorke, aby bolo zrejmé, že v pôvodnom texte toto slovo nie je.

MMFH uvádza preklad: Kdo láká k sobě cizího otroka a skrývá ho a nezjeví, kde jest, je povinen restituovat toho svému pánu a jiného takového otroka dát nebo jeho cenu.⁴⁹

Na základe všetkých vyššie uvedených príkladov možno konštatovať, že starosloviensky termín *cēna* je možné preložiť do slovenčiny v podobe slovenského *cena*, prípadne *hodnota*, či *obnos*. Uvedené potvrdzuje aj Etymologický slovník staroslovienčiny.⁵⁰ Uvedený slovník uvádza aj derivát termínu *cēna* v podobe *cēniti* vo význame *ceniť*, *oceňovať*. Termín *cena* má pritom identickú alebo veľmi podobnú formu vo väčšine slovanských jazykov: bulharsky aj macedónsky *cena*, srbsky a chorvátsky *cēna/cijēna*, slovinsky *cēna*, bielorusky *cená*, ukrajinsky *ciná*, rusky *cená*; všade vo význame *cena* alebo *hodnota*, prenesene aj v morálnom zmysle.⁵¹ Etymologický slovník jazyka českého navyše uvádza aj nárečové termíny, ktoré sú zjavným derivátom termínu *cenŏ*: *cenkovat* vo význame *príliš sa zjednávať*, a rovnaký význam dáva aj východomoravskému termínu *cechtať se*. Aj na základe tohto stručného výpočtu podoby daného termínu v ostatných slovanských jazykoch možno konštatovať, že slovo *cēna* je zjavne pôvodu praslovanského, a teda predcyrilometodského. Ak by tomu tak nebolo, nebolo by rovnomerne rozšírené v takmer identickej podobe vo väčšine slovanských jazykov.

Etymologický slovník jazyka českého však zároveň poukazuje na prekvapivú, zjavnú sémantickú podobnosť slovanského termínu *cenŏ* a gréckeho *ποινη* vo význame *náhrada*, *trest*, *pomsta*,⁵² prebraté aj do latinčiny v podobe *poena*, vo význame *náhrada za zločin*, *pokuta*, *trest*, *pomsta*.⁵³ Aj podľa Etymologického slovníka staroslovienčiny skutočne má mať predpokladaný praslovanský termín **cēna* základ v praindoeurópskom **k^uoi-nā* vo význame *pokuta*. Schrader a Nehring tu konštatujú, že termín **k^uoi-nā* mal pritom pôvodný význam *pokuta za zabitie*, *pokuta za preliatu krvi*, alebo *náhrada za trest*.⁵⁴ Pokorný k tomu dopĺňa, že tento termín má základ v praindoeurópskom koreni **k^uei* vo význame *dbať o niečo*, *niečo trestné spozorovať a stíhať to*, *trestať to*, *pomstiť sa*.⁵⁵ Etymologický slovník jazyka českého naproti tomu uvádza významy praindoeurópskeho **k^uoinā*⁵⁶ stručnejšie – vo význame *platím*, *splácam* a *mstím sa*. Pôvodným významom termínu teda podľa Macheka zrejme bola *náhrada za ublíženie*, *cena zaň*, nakoniec aj *cena vôbec*, a v konečnom dôsledku aj samotný termín *hodnota* a *vážnosť*.⁵⁷ Tento termín sa teda pôvodne zrejme používal vo všeobecnosti vo význame *náhrada (za niečo)*. Neskorší vývoj následne priniesol posun pôvodného významu *náhrada* do významu *hodnota*, *obnos* a *cena*, aj v podobe praslovanského **cēna*.

Je však pritom na záver potrebné upozorniť, že tento významový posun je omnoho starší než nami skúmané obdobie. Je preto pravdepodobné, že na Veľkej Morave už pojem *cena* bežne označoval primárne protihodnotu v zmysle trhovej výmeny.

6. TERMÍN „DĚDĚ -“

Pre pochopenie rodových majetkových vzťahov a prípadného kolektívneho vlastníctva sú zaujímavé aj deriváty termínu *dědě* (praotec, starý otec). Tento termín bol použitý napr. v kap. 4 a kap. 14 Života Konštantína, hoci nie priamo na veľkomoravské reálie.

Tento termín pochádza z tzv. lalickej reči (reči detí učiacich sa hovoriť), teda nie je odvodený z konkrétneho praslovanského alebo praindoeurópskeho pôvodného významu; ale aj napriek tomu, deriváty tohto termínu nadobudli právny význam.

49 MMFH IV, s. 194.

50 HAVLOVÁ, Eva a kol. *Etymologický slovník jazyka staroslověnského. 2. díl*. Praha: Academia, 1990, s. 93.

51 Tamže.

52 MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: ČSAV, 1957, s. 83.

53 Poena –ae f: 1. náhrada za zločin, pokuta, trest, pomsta. 2. potrestanie, trest smrti 3. trápenie, trýzeň, nebezpečenstvo. ŠPAŇÁR, Július – HRABOVSKÝ, Jozef. *Latinsko/slovenský - slovensko/latinský slovník*. Bratislava: SPN, 1998, s. 452.

54 SCHRADER, Otto – NEHRING, Alfons. *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde 1-2*. Berlin: De Gruyter, 1917 – 1929, s. 156.

55 POKORNÝ, Julius. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke, 1949-1969, s. 636.

56 Rozdiel v tvare **k^uoi-nā* a **k^uoinā* je spôsobený rozdielnymi formami prepisov medzi autormi uvedených slovníkov.

57 MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: ČSAV, 1957, s. 83.

Termín *dědъ* bol zrejme jedným z označení, ktorými bola označovaná hlava rodiny (predpokladaného rodinného nedielu), ako najstarší žijúci mužský člen rodiny. Etymologický slovník jazyka staroslověnského k tomu uvádza, že derivátom tohto termínu je aj staroslovienske slovo *dědъ* vo význame dedičná zem.⁵⁸ Machek tvrdí, že dedina, teda majetok, ktorému vládne *dědъ*, mal pôvodný význam rodového majetku, pozemkového majetku alebo nehnuteľného majetku. Staroslovienčinou písané dokumenty veľkomoravského pôvodu však na označenie „dediny“ používali namiesto *dědъ* termín *sěle* (Zákonník, čl. 15).⁵⁹

ZÁVER

Na základe záverov archeologických výskumov, rovnako ako aj na základe výskumu obsahu písomných pamiatok z obdobia Veľkej Moravy a ich jazykovej analýzy sa javí, že vzťahy vo sfére záväzkového ani vlastníckeho práva neboli na Veľkej Morave plne vyvinuté. Naznačujú to aj pochybnosti o tom, či sa vôbec na Veľkej Morave používali peniaze, o ktorých pojednávajú normy nami skúmaných juridík.⁶⁰ Javí sa skôr, že výmenné vzťahy boli založené na naturálnej a nie na peňažnej výmene, resp. že ako všeobecná výmenná hodnota sa používali skôr hrivny, príp. podľa arabských zmienok plátenné produkty. Napriek tomu však záväzkové právo poznalo základné pojmy ako sú kúpa, predaj, záloh, dlh a cena, a to v podstate s rovnakým sémantickým významom ako v súčasnom jazyku (hoci prapôvodný význam niektorých termínov, ako cena, môže byť prekvapivým). Opodstatnene tiež možno predpokladať aj existenciu civilnej deliktuálnej zodpovednosti – povinnosti nahradiť škodu, ako o nej pojednávajú aj zachované juridiká. Zložitejšie záväzkové vzťahy však zrejme na Veľkej Morave nemali miesta, čomu nasvedčuje aj absencia úpravy takýchto inštitútov v texte Súdneho zákonníka pre ľud, resp. neprevzatie ich úpravy z byzantského právneho vzoru – Eklogy.

V oblasti súkromného vlastníctva obdobne, Veľká Morava ani na vrchole rozkvetu, a tobož v dobe predcyrilometodskej, nebola na takej úrovni ako Byzancia a jej právny poriadok. Opäť nám totiž archeologické nálezy dávajú dôvod predpokladať, že súkromné vlastníctvo k pôde ešte nemalo podobu individuálneho, ale nanajvýš kolektívneho vlastníctva, možno vo forme „dedín“ – dedovského majetku. Naznačuje to aj skutočnosť, že zachované juridiká vôbec neupravujú nakladanie s pôdou, a to ani v podobe pridelenia pôdy panovníkom. Na druhej strane však hnutelný majetok mohol byť a zjavne aj bol predmetom súkromného vlastníctva, ako naznačuje právna úprava krádeže v normatívnych textoch, a tiež obsah hrobov, ako aj zmienky o bohatých a chudobných v písomných zdrojoch nášho poznania o veľkomoravskej spoločnosti.

58 HAVLOVÁ, Eva a kol. *Etymologický slovník jazyka staroslověnského. 2. díl.* Praha: Academia, 1990, s. 127.

59 MACHEK, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého.* Praha: ČSAV, 1957, s. 113. Naproti tomu vraj stálo slovo statok (na Veľkej Morave nedoložené), ktorým sa označoval majetok hnutelný; preto vraj aj v súčasnej slovenčine používame slovo statok na označenie dobytku, ako formy hnutelného majetku. Napokon, derivátom termínu *dědъ* je aj súčasné slovo dedič, ktoré vraj malo v pôvodnom zmysle význam „dostať dedovskú moc“, či získať čokoľvek z dedovského majetku.

60 Pozri MACHÁČEK, Jiří. Disputes over Great Moravia: chiefdom or state? The Morava or the Tisza River? *Early Medieval Europe*, 17, 2009, 3.

ŠKOLA GLOSÁTOROV A ŠKOLA KOMENTÁTOROV V PROCESE RECEPCIE RÍMSKEHO PRÁVA V STREDOVEKU

MARTIN GREGOR
UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA
V KOŠICIACH, PRÁVNICKÁ FAKULTA

ABSTRAKT

GREGOR, MARTIN. ŠKOLA GLOSÁTOROV A ŠKOLA KOMENTÁTOROV V PROCESE RECEPCIE RÍMSKEHO PRÁVA V STREDOVEKU. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 7, 2015, Č. 1, S. 20

Predkladaný príspevok načrtáva celistvý pohľad na školy glosátorov a komentátorov v procese recepcie rímskeho práva. Delí sa na štyri časti. Zaoberá sa tak všeobecnou charakteristikou, metodológiou a exegézou týchto škôl ako aj sumárom významných osobností a diel týchto škôl. Na podklade hlbokého štúdia zahraničnej literatúry sa autor venuje dôvodom vzniku a pretrvávania týchto myšlienkových prúdov, ktoré mali veľký vplyv na vtedajšiu stredovekú spoločnosť a právnu prax. Popri teoretických východiskách prierezovo poskytuje zaujímavé historické poznatky aj pre dnešnú prax. Zároveň biografickým spôsobom poukazuje na život a prácu vedúcich predstaviteľov glosátorov a komentátorov.

ABSTRACT

GREGOR, M.: SCHOOL OF GLOSSATORS AND COMMENTATORS WITHIN THE RECEPTION PROCESS OF ROMAN LAW. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 7, 2015, Č. 1, P. 20

The following passage delineates entire view on School of Glossators and Commentators within reception process of Roman Law. It is divided into four fields. It deals also with general characteristic, methodology and exegesis of the mentioned Schools.

The Author illustrates the reasons of genesis and afterwards transformation of these currents of thought, on the grounds of deeply scrupulous studies of foreign literature, which had a great impact on medieval society and legal practice. This foreign literature gives by teoretical starting points also interesting historical knowledge for nowadays practice. Furthermore, it points out to life and life work of leading representatives of Glossators and Commentators through biographical method.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Recepcia rímskeho práva, Glosátori, Komentátori, Irnerius, Bartolus

KEYWORDS

Reception of Roman Law, Glossators, Commentators, Irnerius, Bartolus

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Bc. Martin Gregor
martingregor@centrum.sk
UPJŠ – Právnická fakulta
Kováčska 26,
040 75 Košice
Slovenská Republika

I. ÚVOD

Recepcia rímskeho práva výrazne ovplyvnila právne myslenie súčasnej Európy. Nešlo len o bezmyšlienkovité prevzatie rímsko-právnych inštitútov, ale o preberanie, zdokonaľovanie a prispôbovanie rímsko-právneho dedičstva aktuálnym spoločenským potrebám vtedajšieho stredovekého sveta na vedeckej a systematickej báze. Rímske právo znamenalo pre stredovekých právnikov významný tvorivý impulz a inšpiráciu pri bádaní a vytváraní súčasného kontinentálneho systému práva v Európe.

Od pojmu recepcie práva musíme odlišovať pojem infiltrácia. Infiltrácia práva je prienik cudzích právnych prvkov formou expanzie, imitácie alebo prenikaním. Recepcia znamená prijatie, prevzatie určitých ustanovení zákonov alebo prameňov práva z jedného právneho poriadku do druhého. Recepcia rímskeho práva sa zvyčajne kategorizuje do chronologicky a myšlienkovito ucelených škôl. Každá škola na seba logicky nadväzovala a prostredníctvom osobitných postupov, ktoré používali, vytvorili nexus vplyvu rímskeho práva až dodnes.

Cieľom tohto príspevku je poukázať na vývoj recepcie počas jej prvej, úvodnej fázy. Zameriava sa najmä na školy glosátorov a komentátorov v priebehu od začiatku dvanásteho do začiatku pätnásteho storočia. Podstatu článku vidíme v krátkych, ale výrečných reminiscenciách na konkrétne osobnosti jednotlivých škôl a na ich diela.

II. METÓDY A POSTUPY GLOSÁTOROV

Prvou právnickou školou, ktorá sa začala systematicky zaoberať poznatkami rímskeho práva v Západnej Európe boli glosátori. Exegetická metóda glosátorov spočívala v tom, že k textu Justiniánskych Digest pripisovali svoj vlastný výklad. Tieto poznámky nazývali glosami. Pojem sa vyvinul z gréckeho slova „γλῶσσα“, čo v preklade znamená „jazyk“.¹ Boli vyznačované dvojakým spôsobom: buď interlineárne (medzi riadky) alebo marginálne (na okraj).

Ich zápis nebol spontánnym prejavom, ale výsledkom dlhej tvorivej vedeckej práce. Do rukopisov boli zapisované po dlhej úvahe a často obsahovali aj autorské označenie svojich pôvodcov – ide o tzv. sigle – napríklad písmeno „y“ vyjadrovalo Irneriovo autorstvo. Glosy mohli obsahovať vysvetlenia ťažko interpretovateľných pasáží alebo veľmi často odkazovali na podobné, doplnujúce informácie v iných častiach Digest alebo z iných kníh. Často v nich vyjadrovali nové inštitúty a pojmy, ktoré pôvodné rímske právo nepoznalo.

Okrem glos používali aj iné formy vyjadrovania ako boli distinkcia (základný pojem členili na menšie časti), brocardy (krátke všeobecné pravidlá) a summy (dnešné resumé, v krátkosti zhrňovali obsah diela alebo problematiky). Išlo o odvodené a prebraté formy používané najmä v prostredí scholastických škôl, ktoré vtedy boli centrami vzdelanosti.

Z politického hľadiska glosátori presadzovali teóriu o kontinuite rímskeho impéria v podobe stredovekej Rímsko-nemeckej ríše. Väčšinou podporovali Rímsko-nemeckých cisárov.² Týmto argumentom zároveň odôvodňovali kontinuitu a pretrvávanie rímskeho práva v stredovekom svete. Tvorili pod egidou hesla: *Unum sit ius, cum unum est imperium*³ – „Je len jedno právo, lebo je len jedno cisárstvo.“ Toto filozofické východisko predstavovalo viac ako politické stanovisko, ale bolo zároveň aj dôvodom a príčinou vzniku tejto školy v podmienkach stredovekého univerzalizmu. Išlo o rozhodný motivujúci faktor pre učencov podmienený nielen praktickými, ale aj politickými dôvodmi doby.

Ich nasledovníci im často vytýkali nedostatočnú znalosť dejín rímskej ríše, resp. antických reálií a klasických jazykov. Napriek týmto nedostatkom im nemožno uprieť obrovskú zásluhu na začatí procesu recepcie.

1 EBEL, F. – THIELMANN, G. *Rechtsgeschichte. Band I.: Antike und Mittelalter*. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 1989, s. 198.

2 KUNKEL, W. – SCHERMAIER, M. *Römische Rechtsgeschichte*. 14. Auflage. Köln: Böhlau Verlag GmbH, 2005, s. 231.

3 URFUS, V. *Historické základy novodobého práva súkromého*. Praha: C.H.Beck, 1994, s. 19.

III. OSOBNOSTI ŠKOLY GLOSÁTOROV

V roku 1088 prijalo Bolognské municípium rozhodnutie o založení univerzity pre vzdelávanie verejných funkcionárov. Jedným z jej prvých učiteľov a slávnym zakladateľom školy glosátorov bol magister Irnerius, taliansky Guarneius, vlastným menom Werner. Rôzne obdoby jeho mena majú jednoduché vysvetlenie. V Taliansku sa namiesto písmena „W“ používalo „G“. Tak sa vytvorilo z latinizovaného mena Wernerius – Gerneius - taliansky Guarneius. Podoba mena, v akej ho poznáme dnes, teda Irnerius, sa vytvorila neskôr podľa autorského znaku, tzv. sigle, ktorý používal. (Y - rnerius).

Osoba Irneria a jeho dielo nie je dostatočne vedecky známe. Od 14. storočia upadlo do zabudnutia. Objavila ho až nemecká romanistika koncom 19. storočia, významnú zásluhu má na tom Hermann Kantorowitz. Roky Irneriovho života nie je možné exaktne určiť. Dodnes sa predpokladá, že žil okolo rokov 1050 – 1135. Kleinheyder uvádza rok úmrtia 1140.⁴ Naopak romanista Lange zdôrazňuje, že už od roku 1120 o ňom nie sú relevantné zmienky.⁵ Zhodne však poukazujú na jeho germánsky pôvod.

Vychádzal zo znovuobjavených Digest, lebo kým vo Francúzsku a Španielsku sa zachovalo rímske právo v podobe Theodosiánskeho kódexu, v Taliansku sa používali len justiniánske inštitúcie a výťah z Kódexu a Noviel. Za Irneriovho života bol objavený pergamenový rukopis v Amalfi, ktorý obsahoval celé znenie Digest a justiniánskeho CIC.⁶ Tento objav stál na počiatku celej recepcie a Irneriovi umožnil začať vedecké bádanie. Ale keďže častým prepisovaním (ako jedinou metódou rozmnožovania kníh) mohli vzniknúť chyby, glosátori zásadne používali jeden exemplár Digest nazývaný ako *Littera vulgata* alebo tzv. *Littera Bononiensis*. Na základe týchto poznatkov napísal knihy „*Questiones de iuris subtilitatibus*“ a prvú „*Summa codicis*“.

Bol stúpencom cisára a zastával cisárovo práva proti pápežovi. Za svoje názory bol spolu s cisárom exkomunikovaný až do uzavretia tzv. *Pactum Calixtinum*, známejšieho pod pomenovaním Wormský konkordát, ktorý ukončil boj o investitúru medzi cisárom a pápežom a na ktorom sa Irnerius vedecky a právnický podieľal. Zomrel počas ťaženia cisára Lothara III. (1127-1135) do Itálie. K tomuto panovníkovi sa viaže tzv. Lotharská legenda, ktorá hovorí o tom, že pod Irneriovým vplyvom cisár Lothar III. zaviedol platnosť rímskeho práva v Rímsko-nemeckej ríši zákonom. Je to nemecký stredoveký mýtus, ktorý sa používal na zdôvodnenie platnosti rímskeho práva v Nemecku. Ako vedecký fakt ho vyvrátil v roku 1643 humanista Hermann Conring (1606-1681).

Irnerius dostal prezývku „*lucerna iuris*“ – „*lucerna iuris qui coepit per se studere ... et studendo coepit docere in legibus*“ – Lampáš práva a jeho štyria žiaci alebo aj ďalšia práva: Martinus, Bulgarus, Jacobus a Hugo. Tieto štyri osobnosti sa stali najvýznamnejším podkladom pre vznik školy glosátorov, známi aj ako „štyria doktori“ (*quattuor doctores*).⁷

Bulgarus je z nich najvýznamnejší. Mal prezývku „*Os aureum*“ (sl. zlaté ústa), ktorú mu dal jeho učiteľ Irnerius. Zrejme vďaka tomuto pomenovaniu bol oslavovaný ako tzv. glosátorský Ján Zlatoústý. Tento kresťanský svätec sa vyznačoval rečníckou zdatnosťou. Vyznačuje sa konzervatívnym chápaním pôvodného textu, je zástancom *ius strictum*. Staví vôľu cisárov, teda normatívny text na post najvyššej právnej autority. Jeho najvýznamnejšie diela sú *De regulis Iuris*, *Excerpta legum*, *De stipulationis*, *De dolo*.

Martinus, známy pod priezviskom Gosia (zomrel 1166) bol Bulgarov vedecký oponent a osobnostnými vzťahmi nepriateľ. Z toho vyplýva, že zastával opačné teoretické pozície, pre ktoré je príznačná pokrokovosť. Bol zástancom ekvity.⁸ Irnerius (resp. neskoršia tradícia to vložila do jeho úst) ho pomenoval „*copia legum*“, kópiou zákonov. Zanechal nám glosy *De computatione graduum* a hodnotný traktát *De iure dotium*. Jeho nasledovateľov nazývali Gosiánmi.

4 KLEINHEYDER, G. – SCHRÖDER, J. *Europäische Juristen aus neun Jahrhunderten*. 4. Auflage. Heidelberg: C. F. Müller, 1996, s. 57.

5 LANGE, H. *Römisches Recht im Mittelalter. Band I: Die Glossatoren*. München: C.H.Beck, 1997, s. 154.

6 Tento rukopis bol uchovávaný v Amalfi počas celého obdobia školy glosátorov. V roku 1230 bolo Amalfi dobyté a vypálené Pisanmi a len náhodou sa tento rukopis zachránil. Odvtedy bol uchovávaný v Pise ako *Littera Pisana* a po porážke Pisy v roku 1406 vo Florencii, odkiaľ pochádza jeho novší názov „*Littera Fiorentina*“.

7 URFUS, V. *Historické základy novodobého práva súkromého*. Praha: C.H.Beck, 1994, s. 20: „*Bulgarus os aureum, Martinus copia legum, mens legum est Ugo, Iacobus id, quod ego* – verš neskoršej tradície, ktorý oslavoval štyroch doktorov.“

8 BUCKLAND, W. – KANTOROWITZ, H. *Studies in the Glossators of the Roman Law*. London: CUP Archive. 1938, s. 87.

Martinus a Bulgarus stáli na čele dvoch protichodných právnických škôl na Bolognskej univerzite, čo zodpovedalo deleniu právnických názorov na prokuliánov a sabiniánov v starovekom Ríme. Napokon prevládla Bulgarova škola, ktorá sa stala vedúcou. Kontroverzné vedecké názory Bulgara a Martina sa stali podkladom pre zbierku tzv. *Dissensiones Dominorum*, od neznámeho editora, ktorá obsahovala analýzu rozdielov jednotlivých škôl.

Tretím Irneriovým žiakom bol Hugo de Porta Ravennate, ktorý sa pýšil prezývkou „mens legum“, teda že sa dokáže stotožniť s myšlienkovým obsahom zákonov. Zanechal štúdiu o feudálnej sukcesii. Angažoval sa ako poradca rímskeho cisára Friedricha Barbarossu. Štvrtým žiakom bol Jacobus de Boragine (zomrel v roku 1178) a bol najdlhšie žijúcim z Irneriových žiakov. Dostal prezývku „id quod ego“, čím je porovnávaný s Irneriom. Jeho životným dielom je *Tractatus criminum*, ktorých prvé vydanie vyšlo pod cudzím menom.

Bulgarus je tvorcom rozhodujúceho smeru v rámci glosátorskej školy. Jeho žiakom bol Joannes Bassianus. O jeho pôvode vieme málo, iba to, že jeho súčasník, právnik Carolus de Tocco určuje jeho pôvod do Cremony.⁹ Pôsobil ako profesor kanonického práva na Bolognskej univerzite. Z jeho diel sú známe *Quaestiones* a trojzväzkové odborné dielo „Summa“. Táto Summa sa skladala z troch častí: *Ordo iudiciorum* – súdny poriadok, *Arbor actionum* – tzv. strom žalôb, kde podáva náčrt rímskych žalôb a po tretie *Summa Quicumque vult* – načrtávajúca začiatok sporu. Toto dielo sa venuje najmä procesnému rímskemu právu, ktoré je v tomto podaní výrazne ovplyvnené kanonickým právom. Friedrich C. von Savigny považoval Bassianovu Summu za jedno z najhodnotnejších diel glosátorskej školy.¹⁰ Zomrel roku 1197. Bassianove dielo po jeho smrti zozbieral jeho žiak Nicolaus Furiosus, táto zbierka sa však nezachovala.

Dalším Bassianovým žiakom bol tzv. Azo, vlastným menom Azzone dei Porci, alebo jednoducho ako Portius. Preslávil sa najmä ako učiteľ. Jeho prednášky boli tak obľúbené, že pre veľkú účasť poslucháčov musel často vyučovať na trhu, pretože priestory univerzity kapacitne nestačili. Medzi jeho žiakov patrili aj neskôr slávny profesor Accursius. Nevenoval sa výlučne pedagogickej činnosti, ale aj spisbe, medzi ktorú patrí najmä *Summa ad Codicem*, *Institutiones* a *Brocarda*. Zavádzal výrazy, ktoré pôvodné rímske právo nepoznalo ako napríklad pojem polovičný dôkaz (*semiplena probatio*) popisujúci stav neúplnej dôveryhodnosti dôkazného prostriedku, keď sa predpokladali pochybnosti o jeho autenticite (Azzo rád uvádzal príklady káuz s jediným svedkom, alebo pri predložení neverejných listín).

Ako jeden z mála stredovekých textov bola Azzova Summa preložená do francúzštiny už za jeho života. Bol takým uznávaným, že medzi jeho stúpenkami sa vo vtedajšom prostredí vyvinul známy aforizmus „*Chi non ha Azzo, non vada al palazzo*“ Kto nie je s Azom (ho nepozná alebo všeobecnejšie koná v rozpore s jeho učením), nech nechodí na súd. To z dôvodu, že súdy nepoužívali pôvodný text *Corpus iuris civilis*, ale opierali sa len o jeho spracovanú podobu v Azzovom alebo Accursiovom diele. Ich diela mali v dnešnom laickom ponímaní silu, resp. autoritu zákona. Preto sa niekedy uvažuje skôr o recepcii metód a dogiem právnych škôl, nie pôvodného rímskeho práva. Hovorilo sa aj „*Quidquid non agnoscit glossa, non agnoscit curia* – Kto nepozná glosy, toho nepozná súd,“ ale to skôr v spojitosti s Accursiovým dielom.

Azovým žiakom bol Jacopo di Baldovino, latinským tvarom mena Balduinus, pochádzajúci z bohatej rodiny Bolonského patriciátu. Venoval sa najmä procesnému právu, jeho najvýznamnejšou zbierkou bol *Libellus instructionis advocatorum*. Pôsobil ako učiteľ Bolognskej univerzity a dosiahol takú slávu, že ho dosadili do funkcie podestu Janovskej republiky. Podesta (odvodené z latinského *potestas* – moc) bol voleným úradníkom mestskej samosprávy so súdnymi a policajnými právomocami, spravidla nepochádzal z mesta v ktorom pôsobil. Tento úrad bol typický pre stredoveké talianske mestské štáty. Zomrel roku 1225.

Najvýznamnejším pokračovateľom a závršiteľom ich diela a jedným z vrcholných glosátorov bol bolonský profesor Accursius, vlastným menom Accorso de Bagnolo (1184-1263), ktorý všetky glosy (više 97 000) k jednotlivým častiam *Corpus Iuris civilis* usporiadal do tzv. *Glossa Ordinaria*, známa tiež ako *Magna glossa*, resp. tiež ako „*Glossa magistralis*.“ Tento čin z roku 1228 bol veľmi významný, pretože je to historicky prvý zredigovaný a celistvý súbor glos, ktorým bolo dovŕšené dielo glosátorskej školy.¹¹ Na rozdiel

9 LANGE, H. *Römisches Recht im Mittelalter. Band I: Die Glossatoren*. München: C.H.Beck, 1997, s. 216.

10 SAVIGNY, F.C. von: *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter, IV. Band*. Heidelberg: Mohr und Zimmer, 1850s s. 87.

11 KUNKEL, W. – SCHERMAIER, M. *Römische Rechtsgeschichte*. 14 Auflage. Köln: Böhlau Verlag GmbH, 2005, s. 231.

od Irneria a jeho žiakov sa život i Accursiovo dielo zachovalo a ostalo nám známym. O jeho sláve výsmešne píše renesančný literát Rabelais v diele Gargantua a Pantagruel. Accursiova interpretácia rímskeho práva ovplyvnila aj neskoršie Európske kodifikácie, najmä Code civile.

Accursius mal štyroch synov a traja z nich sa venovali právu. Prvý syn František Accursius (1225 – 1293)¹² sa stal významným učiteľom rímskeho práva na Bolognskej univerzite. V roku 1273 ho so sebou odviezol anglický kráľ Eduard I., ktorý sa vracal z križiackej výpravy zo Svätej Zeme, do Anglicka. Tam pôsobil na kráľovskom dvore ako radca. Neskôr sa vrátil späť do Bologne, kde pokračoval vo vyučovaní. Zmieňuje sa o ňom aj Dante v Božskej komédii, jeho miesto je však v pekle. Jeho brat Cervottus Accursius (1240 – 1287) pokračoval v otcovom diele, ku ktorému spísal neodborné a vyvrátené glosy. Z toho vyvodzujeme slovo Cervottinae, čo je synonym pre zlý právnický výklad. Tretí syn Guilelmus (Viliam) bol vypovedaný z Bologne a viedol dobrodružný život.

Škola glosátorov sa postupne dostávala aj mimo Talianska. Do iných krajín ich šírili Taliani študujúci na Bolognskej univerzite. Títo boli prví z tzv. Zaalpských doktorov – „Doctores ultramontani“. Azovým rovesníkom bol Piacentino (latinsky Placentinus) zakladateľ právnickej fakulty v Montpellieri.¹³ Rozšíril myšlienky glosátorov do Zaalpskej oblasti.

Placentinus sa narodil okolo roku 1130 v Piacenze, ako stúpenec prvých glosátorov napísal šesť zväzkov *De varietate actionum* – alebo neskôr známa ako *Summa Mantuana*, v dôsledku tejto práce bol prijatý na štúdium bolonskej univerzity, kde sa stal aj učiteľom od roku 1166. Placentinus zásadne nesúhlasil s politickými názormi, ktoré vtedy na Bolonskej univerzite prevládali o zvrchovanosti rímskeho cisára nad pápežom. Bol veľkým odporcom talianskej politiky cisára Friedricha Barbarossu. Z tohto dôvodu bol zo svojho postu odvolaný a odišiel do Montpellieru, kde založil významnú právnickú školu asi okolo roku 1170. Neskôr sa v roku 1183 opäť vrátil do Talianska a zomrel v roku 1192 v Montpellieri. Medzi jeho významné práce patrí *Summa institutionum*, *Summa codicis* a *Tres Libris codicis*. Medzi ďalšie diela patrí *Additiones*, čo predstavovali poznámky k Bulgarovmu dielu *De regulis Iuris*.

Medzi významných glosátorov v Zaalpskej oblasti patril aj Vacarius. Žil okolo rokov 1115-1198 a rovnako ako Placentinus bol pôvodom Talian. Je známy ako jediný významný učiteľ rímskeho práva v anglosaskkej oblasti. V Taliansku absolvoval štúdium na Bolognskej univerzite a prijal nižšie kňazské svätenie. Do Anglicka prišiel na pozvanie arcibiskupa z Canterbury okolo roku 1145. Od roku 1149 pôsobil na univerzite v Oxforde, kde napísal tzv. *Liber pauperum*, učebnicu rímskeho práva zloženú z úryvkov z *Digest* a *Codexu*, ktorá sa vynikajúco ujala. Bola krátka, stručná a vydávaná v ľahkej väzbe, aby bola dostupná aj chudobným študentom. Odtiaľ je odvodený aj jej latinský názov „kniha chudobných“¹⁴. Rýchly vzostup bol náhle ukončený, keď jeho knihu zakázal ešte v roku 1151 anglický kráľ Štefan (1141 – 1154). Dnes sa zachovala len v archívoch v Prahe, Bruggách a Worcesteri. Zároveň zakázal výučbu rímskeho práva na anglických univerzitách. Po týchto udalostiach sa Vacarius venoval len kanonickému právu a ako opäť viedol niekoľko kláštorov v službách arcibiskupa z Yorku. Vacarius sa k výučbe nevrátil ani po Štefanovej smrti. Úpadok rímsko-právnej vzdelanosti v Anglicku sa už nezastavil, čo len potvrdilo rozhodnutie snemu v Mertone. Už z tohto vidno tendenciu, ktorá sa v Anglickom kráľovstve len posilňovala – odmietanie rímskeho práva a budovanie systému Common Law.

IV. ŠKOLA KOMENTÁTOROV: VŠEOBECNÁ CHARAKTERISTIKA

Druhá stredoveká škola nemá jednotné označenie. Pojem komentátori, odvodzovaný od metódy ich práce, nie je starý. V minulosti sa o nich hovorilo výlučne ako o postglosátoroch. Toto označenie nebolo správne odhliadnuc od toho, že z časového hľadiska sú komentátori nasledovníkmi a pokračovateľmi

12 STOLLEIN, M. (eds.): *Juristen: ein biographisches Lexikon - von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. Second edition. München: C.H.Beck, 2001, s. 19.

13 LANGE, H.: *Römisches Recht im Mittelalter. Band I: Die Glossatoren*. München: C.H.Beck, 1997, str.210.

14 URFUS, V. *Historické základy novodobého práva soukromého*. Praha: C.H.Beck, 1994, s. 21.

glosátorov, ale nič nevypovedá o prínose školy.¹⁵ Komentátori pracovali na vyššej úrovni a pokročilejším spôsobom. Svoje stanoviská dokázali vyjadriť hutnejšie a celistvejšie. Pôvodný text už neglosovali, ale ho komentovali. Niekedy sa nazývali civilistami alebo z hľadiska formy consiliátormi podľa toho, že vydávali právnické posudky – consilia – čo bol veľmi častý prejav ich činnosti. Ďalším tvorivým prostriedkom komentátorov bol aj traktát. Vychádzali z tradícií scholastiky.

Medzi glosátormi a komentátormi je niekoľko rozdielov. Glosátori boli akademici. K záujmu o rímske právo ich viedli najmä politické dôvody s cieľom zvýrazniť kontinuitu starovekej Rímskej ríše a stredovekej Svätej rímskej ríše. Len v nevyhnutnom rozsahu ho prispôbovali potrebám svojej doby. Naopak komentátori neboli teoretikmi, ale riešili problémy súvekej právnej praxe. Ich motiváciou bol prudký hospodársky a ekonomický rast severotalianskych mestských štátov s tým, že vtedajšie slabo vyvinuté mestské (štatutárne) právo nedokázalo uspokojiť všetky nároky, ktoré sa naň kládli, hlavne z radov kupeckého stavu. Preto sa právnici prirodzene obracali na dokonalejšie rímske právo a hľadali v ňom inšpiráciu. Ide naozaj len o námet, inšpiráciu, pretože toto právo nezachovávali nezmenené, ale ho prispôbovali a menili podľa vlastných potrieb. Za týmto procesom však bolo oveľa viac vedeckej práce ako by sa nezainteresovanému javilo.

Prvým faktorom, s ktorým sa komentátori museli vyrovnávať, bol prirodzený rozdiel medzi starovekými a feudálnymi spoločenskými pomermi. Justiniánska kodifikácia vychádzala z iných materiálnych prameňov, z rozdielnych hospodárskych a kultúrnych súvislostí a právnych východísk.

Druhým faktorom bolo zloženie samotných Digest, keďže boli zostavené podľa úryvkov z diel klasických právnikov, ktorým bolo blízke kazuistické uvažovanie. Jednotlivé prípady rímskych právnikov nebolo možné generálne aplikovať na právne vzťahy, najmä za absencie všeobecných výkladových pravidiel. Preto komentátori museli justiniánske pramene spracovať a analyzovať indukčnou metódou od jednotlivého k všeobecnému a následne nanovo sformulovať základné pravidlá, ktoré boli známe rímskym právníkom pri vytváraní káuz, za pomoci právnických pojmov, ktoré pôvodný text neobsahoval.

Tretí faktor nebol rímskoprávny, ale spočíval výlučne na dôvodoch stredovekej reality. Išlo o vplyv cirkvi na medziludské vzťahy a vzťah kanonického práva k týmto recepčným pokusom. Hoci pre obdobie pôsobenia komentátorov je charakteristický úpadok pápežskej moci v Itálii (v súvislosti s Avignonským zajatím a schizmou), bolo nevyhnutné určiť vzájomný pomer rímskeho a kanonického práva. Z toho dôvodu sa komentátori často zaoberali aj kanonickým právom, nezriedka boli znalcami kanonického práva, na rozdiel od glosátorov, ktorí venovali pozornosť rigorózne rímskemu právu. Táto téma bola nevyjasnená až do vydania Durantisovej knihy „Speculum iudicale“.

Síce aj glosátori vyvíjali nové pojmy a inštitúty, ktoré pôvodné rímske právo nepoznalo, ale komentátori si túto činnosť osvojili v oveľa obsiahlejšom meradle. Viedla ich k tomu potreba prispôbiť justiniánske právo vtedajším feudálnym a lénym vzťahom. Zaviedli pojem „ad rem“, „ius ad rem“ (právo k veci), ktoré malo definovať právne postavenie osoby, ktorej léno bolo z právnej stránky udelené, ale nie fakticky odovzdané.¹⁶ Až neskôr dostal tento pojem všeobecnejší ráz. Vlastníctvo rozdelili na základné, priame vlastníctvo (dominium directum) a úžitkové vlastníctvo (dominium utile), čo opäť odrážalo vzťah hlavného feudálneho vlastníka a feudálne závislého lénika, ktorý mal vec bezprostredne v moci a mohol ju užívať.¹⁷ V oblasti obligačného práva začali rozlišovať medzi tzv. nahou zmluvou (pactum nudum), ktorá bola nežalovateľná a oblečenou zmluvou (pactum vestitum), charakterizovanou žalovateľnosťou. Kým v antickom Ríme bola neformálna zmluva „pactum“ zásadne nežalovateľná, ak sa nenašla výnimka v prétorskom práve, v stredoveku sa každé „pactum“ považovalo za žalovateľné. Pod vplyvom kanonickej náuky došlo aj k presnému vymedzeniu ušlého zisku (lucrum cessans), najmä pod vplyvom zákazu brať úroky.¹⁸

15 URFUS, V. *Historické základy novodobého práva súkromého*. Praha: C.H.Beck, 1994, s. 28.

16 URFUS, V. *Historické základy novodobého práva súkromého*. Praha: C.H.Beck, 1994, s. 43.

17 URFUS, V. *Recepte rímskeho práva a rímskoprávni kultúra za feudalismu: Vybrané otázky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 16.

18 KUNKEL, W. – SCHERMAIER, M. *Römische Rechtsgeschichte*. 14 Auflage. Köln: Böhlau Verlag GmbH, 2005, s. 236.

V. OSOBNOSTI ŠKOLY KOMENTÁTOROV

Zatiaľ čo škola glosátorov bola pevne zviazaná s univerzitou v Bologni, činnosť komentátorov bola oveľa kozmopolitnejšia a zanechala stopy napríklad aj na území Čiech.

Prvým priekopníkom školy komentátorov, resp. predstaviteľ určitého prechodného obdobia medzi školami bol Denari Odofredus. Známy je len rok jeho úmrtia, t.j. 1265. Medzi jeho najvýznamnejšie diela, ktoré boli vydané až po jeho smrti patrí najmä *Lecturae in Digestum Vetus* a *Lecturae in Digestum Novum*, významné príručky rímskeho práva, ktoré poukazujú na vtedajšie delenie Digest na *Vetus* - doslova „staré“ - (úvodné knihy č. 1-24, 2 titul) a *Digestum Novum* - nové - (knihy od č. 39-50).¹⁹ Napísal aj dielo *Summa de libellis formandis*. Jeho známym výrokom bolo: „Každý chce poznávať, ale nikto nechce poznať cenu poznania.“ (*Tutti vogliono istruirsi, ma nessuno vuol sapere il prezzo del sapere*).

Dnes málo známy komentátor Dinus de Rossonis, alebo Mugellanus (1253-1303) požíval vo svojej dobe veľkú úctu. Viedol komisiu, ktorá vytvorila súbor kanonického práva *Liber sextus* z roku 1298 vydaný pápežom Bonifácom VIII. Napísal rozsiahle práce *Consilia*, *Ordo iudiciarius*, *De actionibus*, *Modus arguendi*.

V dejinách je však najznámejší ako vzor a učiteľ Cina z Pistoie (1270-1336), niekedy označovaného aj za prvého skutočného komentátora. Narodil sa v meste Pistoia v Toskánsku. Pochádzal zo šľachtického rodu Sinibuldi, občianskym menom sa volal Cino dei Sinibuldi. Jeho život bol prepojený s úradníckou a učiteľskou kariérou. V roku 1314 získal doktorát na Bolognskej univerzite a v tomto roku vydal aj svoje najslávnejšie dielo - *Lectura in codicem* - prvý veľký komentár ku Kódexu v ktorom výrazne spojil prvky rímskeho práva s mestským a kanonickým právom. Jeho konečným cieľom bolo, aby rímske právo čo najviac preniklo a obohatilo vtedajšiu právnu prax. Roku 1315 sa stal podestom²⁰ Sieny a vyučoval právo na univerzite v Siene. Od roku 1326 bol vymenovaný za hlavného právnika mesta Perugia a na tamjšej univerzite zároveň prednášal. Jeho najtalentovanejším žiakom bol Bartolus de Saxoferrato. V roku 1330 odišiel na pozvanie Neapolského kráľa Róberta I. z Anjou vyučovať do Neapola. V roku 1334 bol zvolený za gonfaloniera²¹ Pistoie, ale úradu sa už neujal. Medziiným bol známy ako literát a poet, bol blízkym priateľom Danteho. Medzi jeho ďalšie právnické práce patria *Glosse contrarie*, *Additiones et apostillae super prima parte Infortiati*, *Questio disputata*.

Medzi najznámejších komentátorov, ba stredovekých právnikov vôbec, patril aj slávny Bartolus de Saxoferrato (1313-1357). Podľa neho sa komentátori často nazývajú aj Bartolisti. To potvrdzuje aj porekadlo *nemo iurista, nisi Bartolista* (Ak nie si Bartolista, nie si právnik). Narodil sa v dedine Venatura blízko Sassoferrata v strednom Taliansku. Študoval právo na univerzitách v Perugii a neskôr v Bologni. V roku 1338 prijal úrad súdneho asesora v Pise, ale už v roku 1340 sa stal učiteľom na univerzite v Pise a v roku 1343 odišiel vyučovať na univerzitu v Perugii. Jeho pôsobenie sa tradične spája práve s univerzitou v Perugii, ktorú všestranne podporoval. Napísal významný komentár k Digestám a Codexu. Jeho komentár sa ponáša na súčasné komentáre k zákonom. Po citácii textu Digest sa v jeho diele nachádza čiara a podnázov *Additiones* (Poznámky) s výkladom. Venoval sa aj aktuálnym otázkam feudálneho a mestského práva. Zanechal príručku heraldického práva a práv k erbom *De insigniis et armis*, čo bolo v stredoveku dôležitou tematikou. Je chvályhodné, že táto kniha vyšla aj v slovenskom jazyku roku 2009. Vytvoril mnoho projektov ako by mala fungovať miestna správa a samospráva talianskych mestských štátov. Popri tom napísal veľký traktát o riečnom práve (*De fluminibus seu Tyberiadis*), kde zhromaždil vyše štyristo právnych názorov rímskej jurisprudencie. V roku 1355 sa s ním stretol Rímsky cisár a Český kráľ Karol IV. a vymenoval ho za svojho radcu (*consiliarius*). Nie je však známe, žeby z tohto titulu opustil talianskú oblasť. Táto funkcia dala podnet k rôznym historikám a legendám. V 16. storočí vznikol mýtus, že pôsobil aj ako profesor na Karlovej univerzite v Prahe, čo je fikciou. Dokonca sa pokladá za autora Zlatej buly Karla IV. z roku 1356, čo je však

19 Medzi nimi stála prostredná časť nazvaná *infortiatum* (knihy 24 tit.3 -38)

20 úrad podestu – viď vysvetlivku pri Balduniovi, Azzovom žiakovi.

21 Vysoká pozícia samosprávy v talianskych mestských štátoch, v rôznych mestách mal rôzne právomoci od vojenského veliteľa až po správcu spravodlivosti.

rozhodne nepravdivé tvrdenie, vzhľadom na dlhodobé kodifikačné zámery v ríši. Až do 18. storočia si Česi mysleli, že pôsobil na ich území.²² Náhle zomrel v Perugii.

Jeho najvýznamnejšími žiakom a nasledovníkom bol Baldus de Ubaldis (1327 – 28. 4. 1400). V roku 1344 sa stal doktorom. Jeho život bol spätý s výskumnou prácou a vyučovaním práva na talianskych univerzitách. Od roku 1347-1357 vyučoval právo na univerzite v Perugii so svojím učiteľom Bartolom de Sassoferrato. Po Bartolovej smrti odišiel učiť na univerzite v Pise a Padove až sa na sklonku života opäť vrátil vyučovať do Perugia. Baldus bol významným právnikom svojej doby. Pôsobil ako blízky poradca pápeža Gregora XI. slávneho tým, že sídlo pápežov presunul z Avignonského zajatia pápežov späť do Ríma. Následne bol hlavným radcom Gregorovho nasledovníka Rímskeho pápeža Urbana VI. vo veciach odstránenia vznikajúcej cirkevnej schizmy, pretože po smrti Gregora XI. bol zvolený jeden pápež v Ríme a druhý protipápež v Avignone. Baldus sa zaoberal právnymi otázkami schizmy. Svoje úvahy zhrnul v diele *Questio de schismate*. Vyriešenia veľkej schizmy sa nedožil. Zomrel na následky besnoty po uhryznutí divým psom roku 1400²³.

Žiakom a nasledovníkom Balda de Ubaldis bol talian Paulus de Castro, alebo Castrensis (+ 1441). Študoval na univerzite v Perugii. Pôsobil ako učiteľ civilného práva na rôznych univerzitách. Krátky čas pôsobil vo Viedni. Od roku 1394 sa stal učiteľom na univerzite v Avignone. V roku 1429 sa vrátil do Talianska a vyučoval v Padove. Študenti ho prezývali *famorissimus juris utriusque monarca*. Napísal traktát o Digestách a *Concilium nouorum* s 481 komentármi. Jeho text nie je prehľadne členený ako Saxoferrato, ale je jednotný ako monografia. Medzi ďalších komentátorov patrili Jason de Mayno (1435 – 1519) a Filippo Decius (1454 – 1535).

Vo Francúzsku sa vyvinula tzv. Orleánska komentátorská škola, ktorá slávou istý čas prevyšovala aj renomé Bolognskej univerzity. Hoci škola časovo spadá do obdobia glosátorov, ich práca bola unikátna. Predstaviteľmi tejto právnickej školy boli takmer výlučne vysokí cirkevní hodnostári a znalci kanonického práva. Ich zásluhou sa vyvinula doktrína „*Ecclesia vivit lege Romana*“, alebo „Cirkev žije rímskym právom,“ pretože svojou prácou výrazne obohatili kanonické právo o rímske zásady a princípy.

Toto konštatovanie nebolo zo začiatku jednoznačné. Vzťah cirkvi k rímskemu právu bol zložitý, po istý čas v 13. storočí ho cirkev dokonca zakázala vyučovať. Stalo sa tak konštitúciou „*Super Specula*“ pápeža Honoria III. z roku 1219²⁴, ktorou z dôvodu cirkevnej disciplíny zakázal štúdium rímskeho práva na Parížskej Sorbonne a v roku 1252 ho pápež Innocent IV. rozšíril na celé územie Francúzska. Tieto nezhody pretrvali dlho potom a odrazili sa na rozštiepení právnej vedy na prúd dekrétistov (zástancov kanonického práva) a legistov (znalcov rímskeho práva).

Na jej počiatku boli dvaja spolupracovníci Petrus de Bellapertica (1250 – 1308) a Jacques de Révigny (1230 – 1296), tvorca pojmu „*ad rem*“. Petrus (alebo Pietro) de Bellapertica bol francúzskym právnikom, biskupom a kráľovským kancelárom. Napísal knihy *Lectura Institutionum*, *Questiones aurea et singularis*, *De feudis tractatus novus*. Tieto prvé pokusy na francúzskom území boli predchodcom pre neskoršie *mos gallicum* – francúzsku rímskoprávnú školu v období humanizmu, ktorá opovrhovala skoršou prácou talianskych glosátorov (tzv. *mos italicus*).

Ďalším významným komentátorom a kanonistom z Francúzska bol Durantis, vlastným menom Guillaume Durand (1237 – 1296), biskup z Mende. Jeho prezývka bola *Doctor Speculator*. Nesie zásluhu na zbližení rímskeho a kanonického práva. Je autorom *Speculum iudicale* z roku 1271. Z obsahovej stránky sa venuje procesnému právu a postupu súdu v civilnom, trestnom aj kanonickom procese. Z hľadiska významu toto dielo spája prvky rímskeho a kanonického práva v jednotný, vnútorne ucelený celok. Pre svoju jasnosť sa výborne ujalo v školách aj na súdoch. Toto dielo vytvorilo základné predpoklady pre vznik tzv. rímsko-kanonického procesu, ktorým sa riadilo cirkevné súdnictvo a pritom vychádzal zo zásad rímskeho kogničného procesu. sa učil a komentoval aj skôr zmenený Baldus de Ubaldis. Písal aj knihy s čisto cirkevnoprávnou a liturgickou problematikou, napr. *Rationale divinorum officiorum*.

22 viď URFUS, V. *Historické základy novodobého práva soukromého*. Praha: C.H.Beck, 1994, s. 35.

23 STOLLEIN, M. (eds.): *Juristen: ein biographisches Lexikon - von der Antike bis zum 20. Jahrhundert*. Second edition. München: C.H.Beck, 2001, s. 25.

24 URFUS, V. *Historické základy novodobého práva soukromého*. Praha: C.H.Beck, 1994, s. 26.

Stopy komentátorov v Strednej Európe sa Bartolom de Saxoferrato nekončia. Na dvore českého kráľa Václava II. na začiatku 14. storočia pôsobil komentátor Gozzius z Orvieta. Podieľal na vytvorení Banského zákonníka *Ius regale montanorum* z roku 1304.²⁵ Tento zákonník bol pre svoju dobu typický tým, že miešal prvky domáceho obyčajového práva z okolia Jihlavy s rímsko-právnymi formuláciami. Mnoho noriem má priamy rímsko-právny základ. Sú buď doslova opísané, parafrázované, alebo vzácne aj voľne štylizované texty z Digest a Inštitúcií cisára Justiniána.²⁶ Celý zákonník bol postavený na tradičnom tzv. Gaiovom systéme – s rozdelením matérie na osoby, veci a žaloby, teda konkrétne na knihy o osobách v baníctve, horách a baniach a súdoch. Najmä ustanovenia o súdnom konaní majú zásadný pôvod v rímskom práve. Gozzius mal v Čechách oveľa významnejšiu úlohu, priblížiť vtedajší právny poriadok rímsko-právnym inštitútom, mal reformovať súdny systém podľa rímskeho vzoru, ale kvôli silnému odporu českých stavov sa podarilo zostaviť len tento banský zákonník. O jeho živote však nie je nič známe.

VI. ZÁVER

Recepcia rímskeho práva zaznamenala úspech a uznanie. Najväčší rozmach pre recipované rímske právo nastal v Nemecku. Najstaršou zmienkou o tom je spomínaná Lotharská legenda z 12. storočia. Doložené je nariadenia cisára Ľudovíta Bavora z roku 1342, ktoré prikazuje dvorskému súdu rozhodovať v súlade s rímskym právom.²⁷ V roku 1495 vznikom Ríšskeho komorného súdu a prijatím „Poriadku ríšskeho komorného súdu“ (*Ordnung des Reichskammergerichts*) sa recipované rímske právo začalo používať v bežnej praxi. A tieto tendencie pretrvali až do prijatia BGB v roku 1896.

Rímske právo bolo zákonom recipované aj v Kastílii (*Ordenamiento de Alcalá*, 1348), v Aragónsku (1409), v Portugalsku (*Ordenacoes Alfonsinas*, 1446), v Litovsku (3. Litovským štatútom). Tým recepcia prestala byť abstraktnou, teoretickou zmesou, ale poznatky glosátorov a komentátorov sa postupne stali prameňom práva. Aj v iných krajinách kontinentálnej Európy súdna prax spontánne, bez zákonného zmocnenia siahala po poznatkoch sprostredkovaných školami glosátorov a komentátorov a dovoľávali sa ich ako *ratio scripta*. Aj Uhorsko poznačila tzv. tichá recepcia,²⁸ používa sa skôr pojem romanizácia práva.

Tento článok sa pokúsil odstrániť určitú medzeru v tejto oblasti z pohľadu študenta. Možno konštatovať zreteľný nedostatok relevantných zdrojov v slovenskom jazyku, ktoré by sa hlbšie a podrobnejšie zaoberali recepciou rímskeho práva. Preto základnou východiskovou bázou tohto článku bola oveľa bohatšia zahraničná bibliografia. Napriek tomu, že ho autor smelo považuje za priekopnícky, je len úvodom, veľmi stručným a jednoduchým zhrnutím procesu recepcie, aj to len v rozsahu glosátorskej a komentátorskej školy.

Je len bránou pre ďalšie štúdium v tejto oblasti. V súčasnosti sú verejnosti prístupné a zdigitalizované celé zväzky od Bartola de Saxoferrato, Balda, Durantisa a Paula de Castro a tie sú hodné bližšieho spoznania, opomenúc ďalšie kvantá vhodnej zahraničnej literatúry.

25 Podstatná časť hospodárskej a ekonomickej reformy kráľa Václava II.

26 BOHÁČEK, M. Dva nepovšimnuté rukopisy horného zákona kráľa Václava II. In: *Studie o rukopisech*. Praha: Archiv ČSSR, 1966, s. 42-43.

27 BEŇA, J. – GÁBRIŠ, T. *Dejiny práva na území Slovenska I*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie univerzity Komenského v Bratislave, 2008, s. 58.

28 BEŇA, J. – GÁBRIŠ, T. *Dejiny práva na území Slovenska I*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie univerzity Komenského v Bratislave, 2008, s. 58.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Beňa, J. – Gábriš, T.: Dejiny práva na území Slovenska I. Bratislava: Vydavateľské oddelenie univerzity Komenského v Bratislave, 2008. 221 s. ISBN 978-80-7160-257-6
2. Boháček, M.: Dva nepovšimnuté rukopisy horního zákona krále Václava II. In: Studie o rukopisech V. Praha: Archiv ČSSR, 1966.
3. Buckland, W. - Kantorowitz, H.: Studies in the Glossators of the Roman Law. London: CUP Archive. 1938. 323 s.
4. Denifle, H.: Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1956.
5. Ebel, F.- Thielmann, G: Rechtsgeschichte. Band I.: Antike und Mittelalter. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 1989. 236 s. ISBN 978-3811462984
6. Kleinheyer, G. – Schröder, J.: Europäische Juristen aus neun Jahrhunderten. 4. Auflage. Heidelberg: C. F. Müller, 1996. 577 s. ISBN 978-3825205782
7. Kol.: Lexikon des Mittelalters. 9 Bände. Stuttgart: Metzler Verlag, 2002. 9900 s. ISBN 978-3423590570
8. Kunkel, W.-Schermaier, M.: Römische Rechtsgeschichte. 14 Auflage. Köln: Böhlau Verlag GmbH, 2005. 336 s. ISBN 978-2-8252-2225-3
9. Lange, H.: Römisches Recht im Mittelalter. Band I: Die Glossatoren. München: C.H.Beck, 1997. 366 s. ISBN 3 406 41904 6
10. Savigny, F.C. von: Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter, IV. Band. Heidelberg: Mohr und Zimmer, 1850.
11. Schulte, J.F.von: Geschichte der Quellen und Literatur des canonischen Rechts. 1. Band. New Jersey: The Lawbook Exchange, Ltd., 2000. 416 s. ISBN 978- 58477-089-9
12. Stollein, M. (eds.): Juristen: ein biographisches Lexikon – von der Antike bis zum 20. Jahrhundert. Second edition. München: C.H.Beck, 2001. 719 s. ISBN 978-3-406-45957-3
13. Urfus, V.: Historické základy novodobého práva soukromého. 1.vydání. Praha: C.H.Beck, 1994. 131 s. ISBN 80-7049-107-8
14. Urfus, V.: Recepce římského práva a římskoprávní kultura za feudalismu: Vybrané otázky. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 49 s. č. 1013 – 4112.

SUMMARY

Martin Gregor: School of Glossators and Commentators within the reception process of Roman Law.

The following passage delineates entire view on School of Glossators and Commentators within reception process of Roman Law. It is divided into four fields. It deals also with general characteristic, methodology and exegesis of the mentioned Schools.

The Author illustrates the reasons of genesis and afterwards transformation of these currents of thought, on the grounds of deeply scrupulous studies of foreign literature, which had a great impact on medieval society and legal practice. This foreign literature gives by teoretical starting points also interesting historical knowledge for nowadays practice. Furthermore, it points out to life and life work of leading representatives of Glossators and Commentators through biographical method.

KONANIE PROTI ŠTÁTU V HISTORICKOPRÁVNOM KONTEXTE

ZUZANA ILLÝOVÁ
PRÁVNICKÁ FAKULTA, UNIVERZITA
KOMENSKÉHO V BRATISLAVE

ABSTRAKT

HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč.7, 2015, č. 1, s. 32

Článok mapuje vývoj trestnoprávnej ochrany štátu na území Slovenska v období od konca 19. storočia až po súčasnosť. Prostredníctvom metódy vertikálnej komparácie skutkových podstat trestných činov, ktoré boli v konkrétnom období konaním proti štátu, skúmame akým spôsobom bol štát trestnoprávne chránený a k akým zmenám dochádzalo v priebehu historického vývoja. Bližšiu pozornosť venujeme trestnému činu velezrady. Pojem velezrada tradične predstavovalo konanie proti osobe panovníka. V podmienkach Rakúsko-Uhorskej monarchie bol trestný čin velezrady vymedzený ako konanie proti osobe panovníka, a tiež ako konanie proti ústavnému zriadeniu. Po vzniku Československej republiky bol tento pojem na nejaký čas opustený, no opätovne sa k nemu vrátilo socialistické zákonodarstvo.

ABSTRACT

The article maps the development of criminal law protection of the state on the territory of Slovakia since the 19th century up until the present day. We explore the manner of the state's criminal law protection and the changes that occurred during the historical evolution, via the vertical comparative method of *res gestae*, i.e. activities against the state in a particular period. Closer attention is paid to the crime called treason. Treason has traditionally represented a wrongful act against the sovereign. In the Austro-Hungarian Monarchy, treason was an act against the monarch as well as an act against the constitutional system of the state. The term treason was abandoned for a while after the creation of the Czechoslovak Republic. Later, the socialist legislation used the term treason again.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

velezrada, konanie proti štátu, ochrana republiky

KEYWORDS

treason, act against the state, protection of the republic

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Zuzana Illýová
Interný doktorand
Zuzana.Illyova@flaw.uniba.sk
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Právnická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

1. ÚVOD

Konanie proti štátu predstavuje súhrnný pojem, pod ktorým sa vo všeobecnosti rozumie protiprávne konanie, ktoré je namierené a ohrozuje integritu určitého štátu a jeho štátne zriadenie. Pomenovanie konkrétneho trestného činu, ktorý je vo svojej podstate „konaním proti štátu“ nebolo konštantné a menili sa aj znaky skutkovej podstaty takéhoto trestného činu. Tento trestný čin sa vyvíjal v závislosti jednak od formy štátu, a tiež v závislosti od konkrétnych trestnoprávnych predpisov, a preto budeme v rámci tejto analýzy pracovať tiež s pojmami velezrada, úklady o republiku, úklady proti republike a vlastizrada. V rámci analýzy pojmu konanie proti štátu, resp. termínov označujúcich tento trestný čin v súlade s príslušným dobovým pomenovaním sa budeme venovať aj porovnaniu právnej úpravy konania proti štátu vo vybraných trestnoprávnych predpisoch, a to konkrétne podľa:

- (1) Uhorského zákonného článku V/1878 Trestný zákonník o zločinoch a prečinoch, kde bola „velezrada“ upravená v §126 a nasl. uvedeného zákonného článku. Táto úprava bola recipovaná zákonom č. 11/1918 Zb., a tým sa stala súčasťou právneho poriadku medzivojnovnej ČSR. Tu sa stretávame so zvláštnou situáciou, kedy zákon, ktorý mal chrániť integritu panovníka v podmienkach monarchie, je v platnosti aj po zmene štátneho zriadenia a má poskytovať ochranu republike. Išlo o právnu úpravu ochrany štátu, ktorá bezprostredne predchádzala úprave podľa zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky.
- (2) Zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky, kde sú v prvej hlave upravené trestné činy súhrnne označované ako „úklady o republiku“. Tento pojem nahradil označenie pre trestné činy, ktoré boli dovtedy označované ako velezrada.
- (3) Zákona č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu, v ktorom sú v prvom diele upravené trestné činy označované ako vlastizrada.
- (4) Zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky, kde bol trestný čin velezrady upravený v § 1.
- (5) Zákona č. 86/1950 Zb. Trestný zákon, v ktorom bol trestný čin velezrady upravený v § 78 v rámci prvej hlavy osobitnej časti.
- (6) Zákona č. 140/1961 Zb. Trestný zákon, v ktorom boli trestné činy vlastizrady a rozvracania republiky upravené v prvom oddiele prvej hlavy osobitnej časti.
- (7) Zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon, kde sú v siedmej hlave osobitnej časti upravené trestné činy proti republike.

V rámci porovnania znakov skutkových podstát jednotlivých trestných činov, ktoré boli konaním proti štátu vo vyššie uvedených trestnoprávnych predpisoch využijeme metódu vertikálnej komparácie. Cieľom je zistenie toho, ako sa odlišuje úprava trestných činov, ktoré sú „konaním proti štátu“ od Rakúsko-Uhorska až po právnu úpravu v súčasne platnom trestnom práve.

2. UHORSKÁ PRÁVNA ÚPRAVA (ZÁKONNÝ ČLÁNOK V/1878 TRESTNÝ ZÁKONNÍK O ZLOČINOCH A PREČINOCH) A TRESTNÝ ČIN VELEZRADY

V uhorskom zákonnom článku V/1878 Trestný zákonník o zločinoch a prečinoch bol v §§ 126 a 127 upravený trestný čin o urážke veličenstva (o velezrade) nasledovne¹:

Podľa § 126 zločin velezrady (urážky veličenstva) spácha:

1. *Kto kráľa zavraždí alebo zúmyselne zabije alebo o vykonanie niektorého z týchto účinkov sa pokúsi;*
2. *Kto telesnú celistvosť kráľovu urazí alebo jeho k panovaniu nespôsobilným učiní;*
3. *Kto kráľa do moci nepriateľa vydá; alebo jemu vo výkonoch panovania prekáža, alebo jeho osobnej slobody násilím alebo hrozbou ho pozbaví;*
4. *Kto sa o vykonanie daktorého zo skutkov v predešlých dvoch punktách označených pokúsi.*

1 Zák. čl. V/1878 Trestný zákonník o zločinoch a prečinoch, citovaný zo Zbierky Uhorských zákonov 1878

Podľa § 127 sa zločinom velezrady stáva aj ten čin, čo bezprostredne smeruje k tomu:

1. *Aby sa trúno-dedičná zákonná postupnosť násilím zmenila;*
2. *Aby ústava uhorského štátu, alebo jestvujúca štátna vospolnosť (obecnosť) medzi krajinami uhorský štát činiacimi alebo spona medzi uhorským štátom a medzi druhým štátom rakúsko-uhorského mocnárstva jestvujúca násilím prelomená bola;*
3. *Aby sa územie uhorského štátu alebo uhorsko-rakússkeho mocnárstva, alebo nejaká časť týchto pod cudzé panovanie násilím dostala, alebo aby od tohto štátu k nemužto prisľuchá, násilím odtrhnutá bola.*

Z uvedeného môžeme určiť nasledovné znaky skutkovej podstaty trestného činu velezrady podľa zák. čl. V/1878 Trestný zákonník o zločinoch a prečinoch:

Subjekt – všeobecný (páchateľom mohol byť ktokoľvek, t.j. štátny občan ale aj príslušník cudzieho štátu)

Objekt – (1) v užšom zmysle život, zdravie a telesná integrita panovníka a v širšom zmysle ochrana Rakúsko-uhorskej monarchie, štátu, ktorý v tejto dobe síce už nie je personifikovaný v osobe panovníka ale napriek tomu je panovník symbolom suverenity a celistvosti monarchie

(2) nástupnícky poriadok, ústava, ústavnosť, štátne územie

Subjektívna stránka – vyžaduje sa úmyselné zavinenie

Objektívna stránka - konanie páchatela smerujúce: (1) k zavraždeniu panovníka, jeho zabitiu, ohrozenie jeho telesnej integrity, vydanie panovníka do cudzej moci alebo zbavenie osobnej slobody panovníka, pričom už pokus sa pri uvedených konaniach považuje za dokonaný trestný čin. (2) k násilnej zmene nástupníckeho poriadku, násilnej zmene ústavy, násilnej zmene štátneho územia.

V §§ 130 až 132 podľa zák. čl. V/1878 Trestný zákonník o zločinoch a prečinoch je upravené spolčenie sa za účelom spáchania trestného činu velezrady. Spolčením sa rozumie v zmysle tohto zákona situácia, keď trestný čin velezrady spáchajú dve alebo viaceré osoby.

3. ČESKOSLOVENSKÝ ZÁKON NA OCHRANU REPUBLIKY

V zákone č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky bolo konanie proti štátu upravené v prvej hlave s názvom úklady o republiku. Išlo o trestné činy: úklady, príprava úkladov a ohrozenie bezpečnosti republiky. V našej analýze budeme venovať pozornosť trestným činom úklady a príprava úkladov, ktoré boli v citovanom zákone upravené nasledovne²:

Podľa § 1 zák. č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky sa trestného činu úkladov dopustí ten, kto sa pokúsi:

- *Násilím zmeniť ústavu republiky, zejména pokud jde o samostatnost, jednotnost, nebo demokraticko-republikánsku formu státu (ods. I.),*
- *Násilím úplně znemožnití ústavní činnost prezidenta republiky, jeho náměstka, zákonodárného zboru, vlády, nebo guvernéra Podkarpatské Rusi (ods. II.),*
- *Násilím přivtělití cizímu státu území republiky neb odtrhnouti od něho jeho část (ods. III.).*

Z uvedeného môžeme určiť nasledovné znaky skutkovej podstaty trestného činu úkladov podľa zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky:

Subjekt – všeobecný (aj štátny občan aj príslušník cudzieho štátu)

Objekt – ústava republiky, republika a jej samostatnosť, jednotnosť a demokratický režim, ústavní činitelia, štátne územie

Subjektívna stránka – vyžaduje sa úmyselné konanie

Objektívna stránka – násilné³ konanie smerujúce k: (1) zmene ústavy republiky (2) znemožneniu

2 Zákon č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky bol prijatý dňa 19. marca 1923 a účinnosť nadobudol dňa 8. apríla 1923.

3 Násilím je každý čin, ktorý je objektívne násilnej povahy a ktorý slúži ako prostriedok k prekonaniu odporu alebo k vynúteniu rozhodnutia (Zm I 101/26 Sb. n. s. 2577). Nemusí ísť o formu krvavého násillia (Zm II 59/26 Sb. n. s. 2571).

činnosti ústavných činiteľov (3) pričleneniu územia republiky k cudziemu štátu alebo odtrhnutiu časti územia. Vo všetkých prípadoch sa pokus považuje za dokonaný trestný čin.

Podľa §2 zák. č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky sa trestného činu prípravy úkladov dopustí ten, kto:

- *Sa s niekým spolčí k úkladom o republiku (ods. I.),*
- *Vejde k témuž konci ve styk přímý nebo nepřímý s cizí moci nebo s cizími činiteli, zejména vojenskými nebo finančními (ods. II.)*
- *K témuž konci sbírá branné nebo pomocné síly, je organizuje nebo cvičí (ods. III.)*
- *Poskytuje neb opatřuje k témuž konci zbraně, střelivo nebo jiné prostředky (ods. IV.)*

Znaky skutkovej podstaty trestného činu prípravy úkladov podľa zák. č. 50/1923 Zb. z. a n. sú nasledovné:

Subjekt – všeobecný (aj štátny občan aj príslušník cudzieho štátu)

Objekt – ústava republiky, republika a jej samostatnosť, jednotnosť a demokratický režim, ústavní činitelia, štátne územie

Subjektívna stránka – vyžaduje sa úmyselné konanie, t.j. páchatel' musí mať v úmysle spolčiť sa⁴ s niekým alebo vojsť v priamy alebo nepriamy styk s cudzou mocou alebo s cudzími činiteľmi za účelom násilnej zmeny ústavy republiky⁵, menovite pokiaľ ide o samostatnosť, jednotnosť alebo demokraticko-republikánsku formu štátu⁶

Objektívna stránka – konanie smerujúce k tomu, aby sa páchatel' s niekým spolčil⁷ k úkladom o republiku alebo vošiel v priamy alebo nepriamy styk s cudzou mocou alebo cudzími činiteľmi, menovite vojenskými alebo finančnými alebo k takémuto konaniu zbiera branné alebo pomocné sily, organizuje ich alebo cvičí, alebo zabezpečuje k takémuto konaniu zbrane, strelivo alebo iné prostriedky.

4. VÝVOJ V ĎALŠOM OBDOBÍ AŽ PO SÚČASNOŠŤ

V zákone č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu bolo konanie proti štátu upravené v prvom diele s názvom vlastizrada. V tomto diele, ktorý v podstate kopíroval predchádzajúcu právnu úpravu, boli upravené trestné činy úklady o republiku, príprava úkladov a ohrozenie bezpečnosti republiky. Pozornosť budeme venovať prvým dvom z uvedených trestných činov.

Podľa § 1 zák. č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu sa trestného činu úkladov o republiku dopustí ten,

Kto sa pokúsi násilenstvom:

- a) *zmeniť ústavu republiky, najmä keď ide o samostatnosť, jednotnosť, alebo o republikánsku formu štátu,*
- b) *úplne znemožniť ústavnú činnosť prezidenta republiky, snemu, vlády, štátnej rady, alebo ústavnú činnosť predsedníctva snemu podľa § 37 ods. 2 Ústavy,*
- c) *privteliť k cudziemu štátu územie republiky, alebo odtrhnúť od neho jeho časť,*

4 Spolčenie sa uskutočnilo vtedy, keď sa dohodnú minimálne 2 osoby na spoločnom pláne (komplot). Por. rozhodnutie Zm I. 718/25 Sb. n.s. 2239. Spolčením je podľa rozhodnutia Zm III 322/26, P. O. 1927, s. 474 utvorenie výkonného výboru určitej organizácie, ktorá má presne vyznačenú úlohu pripraviť revolúciu, trestným je potom každý člen tohto spoločenstva, ktorý pozná jeho konečný cieľ, aj v prípade ak sám žiadnu činnosť nevykoná. Podľa rozhodnutia Zm III. 879/25 je spolčením tiež účasť československého štátneho občana v spolku, ktorý má v programe obnovenie starého Maďarska v jeho bývalých hraniciach a odstránenie osôb, ktoré sa protivia týmto veľkomaďarským myšlienkam.

5 Nevyžaduje sa, aby mal páchatel' vypracovaný podrobný plán. Por.: MILOTA, Albert. Zákon na ochranu republiky, Kroměříž: nakl. J. Gusek, 1923, s. 8.

6 Zm I. 585/25 Sb. n. s. 2294

7 Trestný čin sa považuje za dokonaný už v momente ako sa spolčujúce sa osoby zhodnú na spolčení sa za účelom spáchania trestného činu úkladov. Nie je potrebné aby sa páchatel' pokúsil o úklady. Por.: Zm III. 825/25).

Doživotnou trestnicou, prípadne trestom smrti sa potresce:

- a) ak vinník bol vodcom, alebo iným významným činiteľom úkladného podujatia,*
- b) ak úkladné podujatie nebezpečne ohrozilo samostatnosť, jednotnosť, územnú celistvosť, alebo republikánsku formu štátu,*
- c) ak úkladné podujatie do značnej miery ohrozilo životy, alebo majetok ľudí,*
- d) ak sa na úkladné podujatie zneužilo brannej moci, alebo použilo ozbrojeného, alebo na vojenský spôsob organizovaného sboru,*
- e) ak sa pri úkladnom podujatí robil násilný odpor proti brannej moci, alebo ozbrojenému sboru,*
- f) ak došlo k úkladným stykom s cudzou mocou, alebo s cudzími činiteľmi, najmä vojenskými, alebo finančnými,*
- g) ak išlo o inú obzvlášť priťažujúcu okolnosť.*

Trestný čin úkladov o republiku je v uvedenej právnej úprave vymedzený znakmi základnej skutkovej podstaty, a tiež znakmi kvalifikovanej skutkovej podstaty. V analýze sa zameriame výlučne na znaky základnej skutkovej podstaty trestného činu úkladov o republiku podľa zák. č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu, ktoré sú nasledovné:

Subjekt – všeobecný (aj štátny občan aj príslušník cudzieho štátu)

Objekt – ústava republiky, republika a jej samostatnosť, jednotnosť a republikánska forma štátu, činnosť ústavných činiteľov, štátne územie

Subjektívna stránka – vyžaduje sa úmyselné konanie

Objektívna stránka – násilné konanie smerujúce k: (1) zmene ústavy republiky najmä ak ide o samostatnosť, jednotnosť republiky a republikánsku formu štátu, (2) znemožneniu činnosti ústavných činiteľov, (3) pričleneniu územia republiky k cudziemu štátu alebo odtrhnutiu časti územia. Vo všetkých prípadoch sa pokus považuje za dokonaný trestný čin.

Podľa § 2 zák. č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu sa trestného činu prípravy úkladov dopustí ten,

Kto na úklady o republiku

- a) s niekým sa spolčí,*
- b) vstúpi do styku priameho, alebo nepriameho s cudzou mocou, alebo s cudzími činiteľmi, najmä vojenskými, alebo finančnými,*
- c) zbiera branné, alebo pomocné sily, alebo ich organizuje, alebo cvičí,*
- d) poskytuje, alebo obstaráva zbrane, strelivo, alebo iné prostriedky.*

Znaky skutkovej podstaty trestného činu prípravy úkladov podľa zákona č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu sú nasledovné:

Subjekt – všeobecný (aj štátny občan aj príslušník cudzieho štátu)

Objekt – ústava republiky, republika a jej samostatnosť, jednotnosť a republikánska forma štátu, činnosť ústavných činiteľov, štátne územie

Subjektívna stránka – vyžaduje sa úmyselné konanie, t.j. páchatel' musí mať v úmysle spolčiť sa s niekým alebo vojsť do priameho alebo nepriameho styku s cudzou mocou alebo s cudzími činiteľmi, zbierať, organizovať alebo cvičiť branné a pomocné sily, poskytovať alebo obstarávať zbrane, strelivo alebo iné prostriedky za účelom spáchania úkladov o republiku

Objektívna stránka – konanie smerujúce k tomu, aby sa páchatel' s niekým spolčil na úklady o republiku alebo vošiel do priameho alebo nepriameho styku s cudzou mocou alebo cudzími činiteľmi, najmä vojenskými alebo finančnými alebo za účelom spáchania úkladov o republiku zbiera branné alebo pomocné sily, organizuje ich alebo cvičí, alebo zabezpečuje k takémuto konaniu zbrane, strelivo alebo iné prostriedky⁸.

8 Z uvedeného vymedzenia skutkových podstát trestných činov úkladov o republiku a prípravy úkladov podľa zákona č. 320/1940 Sl. z. o trestných činoch proti štátu jednoznačne vidno, že zákonodarca vychádzal z predchádzajúcej právnej

V zákone č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky bolo konanie proti štátu upravené v prvej hlave, ktorá obsahovala trestné činy proti štátu. V rámci tejto hlavy boli upravené tieto trestné činy: vlastizrada, združovanie proti štátu, poburovanie proti republike a hanobenie republiky. Analýze podrobíme prvý a druhý z uvedených trestných činov.

Podľa § 1 zák. č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky sa trestného činu velezrady dopustí ten,

Kto sa pokúsi:

- a) *zničiť samostatnosť alebo ústavnú jednotnosť republiky,*
- b) *odtrhnúť od republiky časť jej územia,*
- c) *zničiť alebo rozvrátiť ľudovodemokratické zriadenie alebo spoločenskú alebo hospodársku sústavu republiky, zaručené ústavou, alebo*
- d) *násilím znemožniť ústavnú činnosť prezidenta republiky alebo jeho námestníka, zákonodárneho sboru alebo vlády (Sboru povereníkov), potresce sa pre zločin ťažkým žalárom od desať do dvadsaťpäť rokov alebo doživotne. (ods.I)*

Rovnako sa potresce, kto sa na čin, uvedený v odseku 1, s niekým spolčí alebo vojde do priameho alebo nepriameho styku s cudzou mocou alebo s cudzími činiteľmi. (ods. II.)

Smrťou sa vinník potresce:

- a) *ak spácha čin, uvedený v odseku 1 alebo 2, za brannej pohotovosti štátu alebo v čase ozbrojeného napadnutia republiky,*
- b) *ak boli takým činom zvláštnou mierou ohrozené samostatnosť, ústavná jednotnosť alebo územná celistvosť republiky, jej ľudovodemokratické zriadenie, spoločenská alebo hospodárska sústava, zaručené ústavou, alebo ak bola znemožnená ústavná činnosť prezidenta republiky alebo jeho námestníka, zákonodárneho sboru alebo vlády (Sboru povereníkov),*
- c) *ak sa na taký čin použila branná moc alebo ozbrojený alebo na vojenský spôsob organizovaný sbor alebo ak boli na taký čin zbierané alebo organizované branné alebo pomocné sily alebo hromadné zbrane alebo streľivo,*
- d) *ak sa pri takom čine kládol násilný odpor brannej moci alebo ozbrojenému sboru, alebo*
- e) *ak je tu iná zvlášte priťažujúca okolnosť. (ods. III)*

Trestný čin velezrady je v uvedenej právnej úprave vymedzený znakmi základnej skutkovej (ods. I a II.) a kvalifikovanej skutkovej podstaty (ods. III.) V analýze sa zameriame výlučne na znaky základnej skutkovej podstaty trestného činu velezrady podľa zák. č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky, ktoré sú nasledovné:

Subjekt – všeobecný (aj štátny občan aj príslušník cudzieho štátu)

Objekt – samostatnosť a ústavná jednotnosť republiky, štátne územie, ľudovodemokratické zriadenie, spoločenská a hospodárska sústava republiky, činnosť ústavných činiteľov

Subjektívna stránka – vyžaduje sa úmyselné konanie

Objektívna stránka – konanie smerujúce k: (1) zničeniu samostatnosti alebo ústavnej jednotnosti, (2) odtrhnutiu časti územia republiky, (3) zničeniu alebo rozvráteniu ľudovodemokratického zriadenia alebo spoločenskej alebo hospodárskej sústavy republiky, (4) znemožneniu činnosti ústavných činiteľov. Vo všetkých prípadoch sa pokus považuje za dokonaný trestný čin. Konanie, pri ktorom sa niekto spolčí alebo vojde do priameho alebo nepriameho styku s cudzou mocou alebo s cudzími činiteľmi za účelom spáchania vlastizrady.

úpravy podľa zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky, ktorú do veľkej miery prevzal. Najvýraznejším rozdielom je to, že sa uvedené trestné činy neoznačovali súhrnne ako „úklady“ ale ako „vlastizrada“.

Podľa § 2 zák. č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky sa trestného činu združovania proti štátu dopustí ten,

Kto sa s niekým spolčí s úmyslom podvracať samostatnosť, ústavnú jednotnosť alebo územnú celistvosť republiky alebo jej ľudovodemokratické zriadenie, jej spoločenskú alebo hospodársku sústavu alebo jej národnú povahu (ods. I.).

Kto spácha čin, uvedený v odseku 1, za brannej pohotovosti štátu alebo v čase ozbrojeného napadnutia republiky (ods. II.).

Kto založí organizáciu s úmyslom podvracať samostatnosť, ústavnú jednotnosť alebo územnú celistvosť republiky alebo jej ľudovodemokratické zriadenie, jej spoločenskú alebo hospodársku sústavu alebo jej národnú povahu, zaručené ústavou, alebo kto k takej organizácii pristúpi alebo sa zúčastní na jej činnosti alebo ju alebo jej členov podporuje v podvratných snahách (ods. III.).

Trestný čin združovania proti štátu je v zákone č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky vymedzený znakmi základnej skutkovej (ods. I a III.) a kvalifikovanej skutkovej podstaty (ods. II.) V analýze sa zameriame výlučne na znaky základnej skutkovej podstaty trestného činu združovania proti štátu podľa zák. č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky, ktoré sú nasledovné:

Subjekt – všeobecný (aj štátny občan aj príslušník cudzieho štátu)

Objekt – samostatnosť a ústavná jednotnosť republiky, štátne územie, ľudovodemokratické zriadenie, spoločenská a hospodárska sústava republiky, národná povaha republiky

Subjektívna stránka – vyžaduje sa úmyselné konanie

Objektívna stránka – (1) spolčenie sa s úmyslom podvracať samostatnosť alebo ústavnú jednotnosť republiky, jej celistvosť alebo jej ľudovodemokratické alebo hospodársku sústavu republiky alebo jej národnú povahu (2) založenie organizácie s úmyslom podvracať samostatnosť alebo ústavnú jednotnosť republiky, jej celistvosť alebo jej ľudovodemokratické alebo hospodársku sústavu republiky alebo jej národnú povahu.

V zákone č. 86/1950 Zb. Trestný zákon bol v prvom diele prvej hlavy (upravujúcej trestné činy proti republike) upravený trestný čin velezrady a podvracania republiky. Okrem trestného činu velezrady a podvracania republiky boli v tom diele upravené aj nasledovné trestné činy: teror, poburovanie proti republike, podpora a propagácia fašizmu a podobných hnutí, záškodníctvo, sabotáž. V rámci analýzy sa budeme venovať výlučne znakom základnej skutkovej podstaty trestného činu velezrady a podvracania republiky.

Trestný čin velezrady bol upravený v § 78 zákona č. 86/1950 Zb. Trestný zákon nasledovne:

(1) *Kto sa pokúsi obzvlášť nebezpečným konaním zničiť samostatnosť republiky, zničiť alebo rozvrátiť jej ľudovodemokratické štátne zriadenie alebo spoločenský poriadok, zničiť vymoženosti pracujúceho ľudu dosiahnuté pri výstavbe socializmu, zničiť alebo rozvrátiť územnú celistvosť republiky alebo podlomiť jej obranyschopnosť, potresce sa odňatím slobody na desať až dvadsaťpäť rokov.*

(2) *Kto a) na čin uvedený v odseku 1 s niekým sa spolčí, alebo b) pre taký čin vojde do styku s cudzou mocou alebo s cudzím činiteľom, potresce sa odňatím slobody na päť až dvadsať rokov.*

Znaky skutkovej podstaty trestného činu velezrady podľa § 78 zákona č. 86/1950 Zb. Trestný zákon sú nasledovné:

Subjekt – všeobecný (aj štátny občan aj príslušník cudzieho štátu)

Objekt – samostatnosť republiky, ľudovodemokratické štátne zriadenie, spoločenský poriadok republiky, vymoženosti pracujúceho ľudu dosiahnuté pri výstavbe socializmu, štátne územie, obranyschopnosť republiky

Subjektívna stránka – vyžaduje sa úmyselné konanie

Objektívna stránka – obzvlášť nebezpečné konanie smerujúce k: (1) zničeniu samostatnosti republiky (2) zničeniu alebo rozvráteniu ľudovodemokratického štátneho zriadenia alebo spoločenského poriadku republiky (3) zničeniu vymoženosti pracujúceho ľudu dosiahnuté pri výstavbe socializmu (4) zničeniu alebo rozvráteniu územnej celistvosti republiky alebo podlomeniu jej obranyschopnosti.

Vo všetkých prípadoch sa pokus považuje za dokonaný trestný čin. Konanie, pri ktorom sa niekto spolčí alebo vojde styku s cudzou mocou alebo s cudzími činiteľmi za účelom spáchania velezrady.

Trestný čin podvracania republiky bol upravený v § 79a zákona č. 86/1950 Zb. Trestný zákon nasledovne:

- (1) *Kto z nepriateľstva k ľudovodemokratickému poriadku vykonáva podvratnú činnosť proti samostatnosti republiky, proti jej ľudovodemokratickému štátnemu zriadeniu alebo spoločenskému poriadku, proti vymoženostiam pracujúceho ľudu dosiahnutým pri výstavbe socializmu, proti územnej celistvosti alebo obranyschopnosti republiky, potresce sa odňatím slobody na jeden až päť rokov.*
- (2) *Rovnako sa potresce, kto a) pre čin uvedený v odseku 1 založí organizáciu, alebo b) na taký čin sa spolčí s cudzou mocou alebo s cudzím činiteľom alebo s nimi pre taký čin vojde do styku.*

Znaky skutkovej podstaty trestného činu podvracania republiky podľa § 79a zákona č. 86/1950 Zb. Trestný zákon sú nasledovné:

Subjekt – všeobecný (aj štátny občan aj príslušník cudzieho štátu)

Objekt – samostatnosť republiky, ľudovodemokratické štátne zriadenie, spoločenský poriadok republiky, vymoženosti pracujúceho ľudu dosiahnuté pri výstavbe socializmu, štátne územie, obranyschopnosť republiky

Subjektívna stránka – vyžaduje sa úmyselné konanie (v prvom odseku sa vyžaduje aj motív – nepriateľstvo k ľudovodemokratickému poriadku)

Objektívna stránka – (1) podvratná činnosť smerujúca proti samostatnosti republiky, proti jej ľudovodemokratickému štátnemu zriadeniu alebo spoločenskému poriadku, proti vymoženostiam pracujúceho ľudu dosiahnutým pri výstavbe socializmu, proti územnej celistvosti republiky alebo jej obranyschopnosti (2) založenie organizácie alebo spolčenie sa s cudzou mocou alebo cudzím činiteľom alebo vojdienie do styku pre spáchanie činu uvedeného v odseku (1).

V zákone č. 140/1961 Zb. Trestný zákon boli v prvom oddiele prvej hlavy s názvom trestné činy proti republike upravené trestné činy vlastizrady, rozvracania republiky, teroru, terorizmu, záškodníctva a sabotáže. Zameriame sa na analýzu prvých dvoch z uvedených trestných činov.

Trestný čin vlastizrady podľa § 91 zákona č. 140/1961 Zb. Trestný zákon spácha „*občan Slovenskej republiky, ktorý v spojení s cudzou mocou alebo s cudzím činiteľom spácha trestný čin rozvracania republiky, teroru, záškodníctva alebo sabotáže.*“

Znaky skutkovej podstaty trestného činu vlastizrady sú nasledovné:

Subjekt – špeciálny (iba občan SR)

Objekt – ústavné zriadenie, územná celistvosť(štátne územie), obranyschopnosť a samostatnosť republiky

Subjektívna stránka – vyžaduje sa úmyselné zavinenie

Objektívna stránka – páchatel v spojení s cudzou mocou alebo s cudzím činiteľom spácha trestný čin rozvracania republiky, teroru, záškodníctva alebo sabotáže.

V zmysle základnej skutkovej podstaty sa trestného činu rozvracania republiky podľa § 92 zákona č. 140/1961 Zb. Trestný zákon dopustí ten, *kto v úmysle rozvrátiť ústavné zriadenie, územnú celistvosť alebo obranyschopnosť republiky alebo zničiť jej samostatnosť zúčastní sa na násilných akciách proti republike alebo jej orgánom.*

Znaky základnej skutkovej podstaty trestného činu rozvracania republiky sú nasledovné:

Subjekt – všeobecný,

Objekt – ústavné zriadenie, územná celistvosť(štátne územie), obranyschopnosť a samostatnosť republiky,

Subjektívna stránka – vyžaduje sa úmyselné zavinenie

Objektívna stránka – účasť páchatela na násilných akciách proti republike alebo jej orgánom.

V zákone č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov sú v siedmej hlave osobitnej časti upravené trestné činy proti republike rozdelené do dvoch dielov, a to (1) Trestné činy proti základom republiky (vlastizrada, úklady proti Slovenskej republike, teror, záškodníctvo a sabotáž) a (2) Trestné činy proti bezpečnosti republiky (vyzvedačstvo a ohrozenie utajovanej skutočnosti). V našej analýze sa budeme venovať iba vybraným trestným činom, konkrétne trestnému činu vlastizrady a trestnému činu úkladov proti Slovenskej republike.

Trestného činu vlastizrady sa v zmysle §311 zák. č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov dopustí *občan Slovenskej republiky, ktorý v spojení s cudzou mocou alebo s cudzím činiteľom spácha trestný čin úkladov proti Slovenskej republike, teroru, záškodníctva alebo sabotáže.*

Znaky skutkovej podstaty trestného činu vlastizrady podľa súčasnej platnej právnej úpravy sú:

Subjekt – špeciálny (iba občan SR),

Objekt – republika, ústavné zriadenie, samostatnosť a zvrchovanosť, územná celistvosť,

Subjektívna stránka – vyžaduje sa úmyselné zavinenie,

Objektívna stránka – páchatel v spojení s cudzou mocou spácha trestný čin úkladov proti Slovenskej republike, teroru, záškodníctva alebo sabotáže.

Trestného činu úkladov proti Slovenskej republike sa dopustí v zmysle §312 zák. č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov ten, *kto sa násilím alebo hrozbou násilia pokúsi*

(1) *zmeniť ústavné zriadenie, porušiť samostatnosť alebo zvrchovanosť Slovenskej republiky, alebo*

(2) *porušiť územnú celistvosť Slovenskej republiky.*

Znaky skutkovej podstaty trestného činu úkladov proti Slovenskej republike sú nasledovné:

Subjekt – všeobecný (občan SR aj príslušník cudzieho štátu)

Objekt – ústavné zriadenie, samostatnosť, zvrchovanosť a územná celistvosť SR,

Subjektívna stránka – úmyselné zavinenie a pohnútky

Objektívna stránka – násilné konanie alebo konanie pod hrozbou násilia smerujúce k zmene ústavného zriadenia, porušeniu samostatnosti, zvrchovanosti alebo územnej celistvosti SR. Nevyžaduje sa dosiahnutie skutočnej zmeny, porušenia, pretože za dokonaný trestný čin sa považuje už pokus.

5. BLIŽŠIE K POJMU „VELEZRADA“

Trestný čin, ktorý bol konaním proti štátu podľa uhorského trestného zákona, sa nazýval velezrada. Velezrada je typickým zločinom proti štátu ako „bytosti pojmovo samostatnej“⁹. Takéto označenie malo svoje historické korene. Počas stredoveku bolo zaužívané chápanie zločinu velezrady ako útok na osobu panovníka, vládcu, a tiež zrada panovníka. Tento trestný čin bol teda bytostne spojený s osobou panovníka. Ako jeden z prvých prípadov velezrady v sa v uhorskom stredovekom práve uvádzajú úklady o život kráľa sv. Štefana¹⁰. Velezradou sa rozumel tiež zločin porušenia úcty panovníka, tzv. *crimen laesae Majestatis*¹¹. Bol to príklad verbálneho trestného činu.

Postupným vývojom bolo takéto ponímanie trestného činu velezrady čím ďalej menej udržateľné. Dokonca aj v Anglicku, kde bola velezrada vymedzená za vlády Edwarda III. (1327–1377) zákonom o velezrade z roku 1352 a zločin velezrady tento zákon definoval ako osnovanie kráľovej smrti, nadržovanie jeho nepriateľom a úsilie o kráľov život¹². Postupne začali sudy velezradu vykladať čoraz širšie. Približne od

9 PRUŠÁK, Josef. Ottův slovník naučný. Dvacátýšestý díl. Praha: J. Otto, 1907. S. 515–516. . [online] Dostupné na internete: <http://archive.org/stream/ottvslovnknauni41ottogooq#page/n544/mode/2up>

10 BEŇA, Jozef- GÁBRIŠ, Tomáš. Dejiny práva na území Slovenska I. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2008, s. 112.

11 Tento zločin poznalo napríklad už rímske právo, kde sa nazýval sa *perduellio*.

12 V 13. storočí zahrňal zločin velezrady každý zločin proti kráľovej vôli a stal sa tak politickým nástrojom koruny. Zločin velezrady sa (*treason*) v systéme common law delil na *high treason* (zločin proti panovníkovi) a *petty treason* (zločin proti svojmu pánovi). Zločin *petty treason* postupne splynul so zločinom vraždy a zanikol.

16. storočia sa postupne prešlo k nám bežnému chápaniu velezrady ako zločinu nielen proti panovníkovi ale aj proti štátu v širšom zmysle slova¹³. Napriek tomu, že uhorská právna úprava používala pojem „velezrada“ a trestný čin velezrady ochraňoval život, zdravie a telesnú integritu panovníka, išlo *de facto* o ochranu monarchie ako takej, ktorá bola personifikovaná v osobe panovníka, monarchu. V § 127 uhorského trestného zákona bola skutková podstata trestného činu velezrady koncipovaná už v modernejšom poňatí a chránila hodnoty ako ústavné zriadenie a celistvosť štátneho územia. Možno konštatovať, že uhorský trestný zákon bol prechodnou právnou úpravou medzi definovaním trestného činu velezrady charakteristicky pre konštitučnú monarchiu, t.j. ako trestný čin proti osobe panovníka, avšak smerujúc ku konštitučnému vymedzeniu tohto trestného činu, kedy je najvyššou chránenou hodnotou ústavné zriadenie štátu. Definícia „velezrady“ z prelomu 19. a 20. storočia, ktorú nám ponúka Ottov náučný slovník¹⁴ vymedzuje tento trestný čin ako zločin proti nevyhnutne dôležitým podmienkam štátu, a teda proti: (1) orgánu, ktorý v sebe sústreďuje štátnu moc, (2) ústave, resp. ústavnému zriadeniu, a (3) štátnemu teritóriu (územiu štátu). V tejto definícii teda opäť vidíme kombináciu absolutistického a konštitučného konceptu ochrany štátu. V Rakúskej časti monarchie bol účinným rakúsky trestný zákon (zák. č. 117/1852 r. z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch). V ňom možno vidieť dokonca aj relikt *crimen laesae Majestatis*, keďže v § 63 bolo uvedené, že zločin velezrady spácha aj ten, kto „poruší úctu k panovníkovi, nechť se to stane osobním uražením, proneseným veřejně nebo před několika lidmi, haněním, rouháním nebo posmíváním, tiskopisy, sdělováním nebo rozšiřováním vyobrazení nebo spisů.“¹⁵

Ako sme videli pri skúmaní skutkových podstat trestných činov, ktoré predstavovali konanie proti štátu, pojem velezrada bol v právnom poriadku na nejaký čas opustený. Zákon č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky, ktorý predstavoval trestnoprávnú normu ochrany republiky v Československu (1918-1938) nahradil pojem „velezrada“ termínom „úklady o republiky“. Nahradenie pojmu velezrada bolo zdôvodnené najmä tým, že v dôsledku rozsiahlych perzekúcií slovenských a českých politických predstaviteľov v podmienkach zanikajúcej monarchie slúžila skutková podstata tohto trestného činu na ich likvidáciu. Termín „velezrada“ bol z tohto dôvodu skompromitovaný, pretože príliš pripomínal nespravodlivosť voči českým¹⁶ a slovenským národovcom. Ďalším dôvodom bolo, že pojem velezrada sa príliš viaže na monarchiu a pre republiku je vhodnejšie iné označenie, ktoré bude reflektovať zmenu formy vlády. V tejto súvislosti je pomerne kurióznym obdobie po vzniku Československa. Zákonom č. 37/1918 Zb. o Dočasnej ústave bola ako forma vlády nepriamo stanovená republika. Trestnoprávnú ochranu štátu však poskytovala recipovaná trestnoprávna úprava z Rakúsko-Uhorska¹⁷, keďže súčasťou československého právneho poriadku sa stali zák. č. 117/1852 r. z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch (rakúsky trestný zákon) a zákonný článok V/1878 Trestný zákonník o zločinoch a prečinoch (uhorský trestný zákon)¹⁸. V podmienkach republiky tým pádom v dôsledku recepcie stále platili kódexy formálne rozoznávajúce trestný čin velezrady ochraňujúci život a zdravie neexistujúceho panovníka. Je pritom otázne, či v súvislosti s nadobudnutím účinnosti Ústavnej listiny č. 121/1920 Zb. z. a n., kde článok IX. Uvádzacieho zákona derogoval všetky zákony odporujúce ústavnej listine a republikánskej forme štátu¹⁹ nedošlo k derogácii ustanovení o velezrade v trestných

13 Pozri bližšie: SKINNER, Quentin. O státě. Praha: OIKOYMENH, 2012

14 PRUŠÁK, Josef. Ottův slovník naučný. Dvacátýšestý díl. Praha: J. Otto, 1907. S. 515–516. . [online] Dostupné na internete: <http://archive.org/stream/ottvslvknknauni41ottogoog#page/n544/mode/2up>

15 PRUŠÁK, Josef. Ottův slovník naučný. Dvacátýšestý díl. Praha: J. Otto, 1907. S. 217. [online] Dostupné na internete: <http://archive.org/stream/ottvslvknknauni41ottogoog#page/n234/mode/2up>

16 Rakúsky trestný zákon (zák. č. 117/1852 r. z. o zločinoch, prečinoch a priestupkoch) tiež obsahoval trestný čin velezrady.

17 Zákonom č. 11/1918 Sb. z. a n. došlo k recepcii uhorského a rakúskeho právneho poriadku. Konkrétnym ustanovením, ktoré recepciu upravovalo, bol článok II. zák. č. 11/1918 Zb. z. a n., ktorý znel: Všetky doterajšie zemské i ríšske zákony a nariadenia ostávajú na ten čas v platnosti.

18 Tieto zákony teda nadobudli prijatím ústavnoprávnej normy s recepčným ustanovením znaky zákonov suverénneho štátu a stali sa právnymi normami československého štátu. Z hľadiska posúdenia kontinuity trestnoprávnej úpravy ochrany štátu išlo o formálnu diskontinuitu (nešlo už o trestnoprávne ustanovenia uhorského a rakúskeho trestného zákona, pretože sa tieto normy stali československými právnymi normami) a materiálnu kontinuitu (zachovanie obsahovej identity). K problematike kontinuity pozri bližšie: BEŇA, Jozef. Vývoj slovenského právneho poriadku. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB Banská Bystrica, 2001, s. 18.

19 V deň určený v I. odseku článku VIII strácajú platnosť všetky ustanovenia, ktoré odporujú tejto ústavnej listine a republikánskej forme štátu, a ďalej všetky predchádzajúce ústavné zákony, i keď by ich jednotlivé ustanovenia neboli v priamom rozpore s ústavnými zákonmi Československej republiky.

kódexoch. Ak by boli ustanovenia o velezrade, ktoré boli recipované z uhorského a rakúskeho trestného zákona skutočne derogované ako ustanovenia odporujúce republikánskej forme vlády, ostal by však československý štát úplne bez trestnoprávnej ochrany. Takáto situácia je preto nanajvýš nepravdepodobná. V materiáloch k príprave zákona č. 50/1923 Zb. z. a n. sa navyše nachádza správa ústavno-právneho výboru o uznesení poslaneckej snemovni o vládnom návrhu zákona na ochranu republiky, v ktorej sa dôsledne analyzuje trestný čin velezrady v podmienkach Československého štátu, čo by nasvedčovalo tomu, že ustanovenia trestného činu velezrady boli stále platnými²⁰.

Pojem velezrada bol napokon v zákone na ochranu republiky nahradený termínom „úklady o republiku“. V ďalšom vývoji sa však k termínu velezrada opätovne vrátilo socialistické zákonodarstvo, a to v zákonoch z roku 1948 a 1951. Je možné sa domnievať, že tento terminologický návrat mal svoje logické zdôvodnenie. Účelom trestného práva bola v tomto čase primárne ochrana ľudovodemokratického zriadenia. Je možné sa zamyslieť nad tým, či socialistické trestné zákonodarstvo nepovýšovalo hodnotu ľudovodemokratického zriadenia na úroveň „majestátu“, ktorého ochrana je mimoriadne zvýšená a zaručená už aj pred verbálnymi útokmi, ako to bolo pri koncepte velezrady, kedy tento trestný čin zahŕňal aj skutkovú podstatu označenú ako *crimen laesae Majestatis*.

V súčasnom slovenskom právnom poriadku pritom termín velezrada opäť nefiguruje. Tento termín však pozná česká legislatíva. Podľa nej však ide o špecifický ústavný delikt, ktorého sa môže dopustiť iba prezident republiky a je upravený v článku 65 ods. 2 Ústavy Českej republiky nasledovne: „*Senát může se souhlasem Poslanecké sněmovny podat ústavní žalobu proti prezidentu republiky k Ústavnímu soudu, a to pro velezradu nebo pro hrubé porušení Ústavy nebo jiné součásti ústavního pořádku; velezradou se rozumí jednání prezidenta republiky směřující proti svrchovanosti a celistvosti republiky, jakož i proti jejímu demokratickému řádu.*“ Je pozoruhodné ako sa tento trestný v priebehu historického vývoja transformoval s istou dávkou zjednodušenia možno povedať, že z objektu trestného činu velezrady (panovník ako hlava štátu) sa stal (v Českej republike) subjekt trestnej činnosti (prezident ako hlava štátu).

6. ZÁVER

Z vyššie uvedenej analýzy jednotlivých trestných činov vidíme, ako sa menila úprava ochrany štátu²¹ vo vybraných trestnoprávných predpisoch a môžeme uviesť nasledovné závery:

1. **Objektom**, ktorý je prítomný takmer vo všetkých skutkových podstatách porovnávaných trestných činov je ústava, resp. ústavné zriadenie pred akoukoľvek násilnou zmenou²² (výnimkou je konanie proti štátu podľa zákona č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky a trestného zákona z roku 1950, kedy nie je explicitne chránené ústavné zriadenie ale ľudovodemokratické štátne zriadenie) a štátne územie. Chránenými hodnotami sú takmer vždy tiež samostatnosť a obranyschopnosť republiky.
2. **Subjekt** je takmer vo všetkých prípadoch všeobecný, okrem trestného činu vlastizrady podľa zákona č. 140/1961 Zb. Trestný zákon a tiež podľa súčasne platnej právnej úpravy, kedy je subjektom (logickejšie) výlučne štátny občan Slovenskej republiky.
3. **Subjektívna stránka** vyžaduje vždy úmyselné zavinenie.
4. **Objektívna stránka** je z hľadiska generalizácie najproblematickejšou, nakoľko bolo protištátne konanie v každom z porovnávaných trestných činov upravené pomerne jedinečne a svojím spôsobom špecificky. Vo všetkých prípadoch išlo o konanie, ktoré smeruje k zmene ústavy, resp. ústavného zriadenia štátu alebo ohrozuje integritu a celistvosť štátneho územia.

20 Dôvodová správa k zákonu č. 50/1923 Zb. z. a n. na ochranu republiky. Archiv Poslanecké sněmovny, fond Národní shromáždění ČSR - Poslanecká sněmovna - I. volební období, tisk 3996.

21 Tak v podmienkach monarchie ako aj republiky.

22 Vo všetkých prípadoch sa jedná o zmenu násilnú a neústavnú, teda takú zmenu, ktorú právny poriadok nepredpokladá a nepripúšťa.

RESUMÉ

ILLÝOVÁ, ZUZANA. THE ACT AGAINST THE STATE IN THE LEGAL-HISTORICAL CONTEXT. IN HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL. 7, 2015, NO. 1 P. 32

The article analyzed the criminal protection of the state in the context of the historical development from the 19th century until the present day. Traditionally, the term treason was used to define the wrongful action against the sovereign as well as against the state itself. This strictly absolutistic approach was unsustainable in the terms of the republican form of government after the formation of the Czechoslovak Republic. Therefore, a curious situation arose after the reception of the provisions of treason into the newly formed Czechoslovak state, mainly after it was clear that the form of the government will be republican. Were the provisions that expressly provided the protection of the bodily integrity of the non-existing monarch supposed to be used for the protection of the state? After the adaption of the Act No. 50/1923 Coll, on the Protection of the Republic, the term treason was abandoned.

OBMEDZENIE ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD A UKLADANIE POVINNOSTÍ V ČASE VOJNY, VOJNOVÉHO STAVU, VÝNIMOČNÉHO STAVU A NÚDZOVÉHO STAVU

**FERDINAND KORN
KATEDRA TEÓRIE ŠTÁTU A PRÁVA,
PRÁVNICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH**

ABSTRAKT

KORN, FRANTIŠEK. OBMEDZENIE ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD A UKLADANIE POVINNOSTÍ V ČASE VOJNY, VOJNOVÉHO STAVU, VÝNIMOČNÉHO STAVU A NÚDZOVÉHO STAVU. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 7, 2015, Č. 1, S. 45

Príspevok si kladie za cieľ poukázať na regulačný vzťah štátu smerom k priestoru jednotlivca ústavnou možnosťou obmedzenia jeho základných práv a slobôd a ukladania povinností jednotlivcovi na základe ústavného princípu pre možnosť obmedzenia základných práv a slobôd a ústavného princípu pre ukladanie povinností podľa čl. 13 Ústavy Slovenskej republiky a ústavného zákona č. 227/2002 Z.z.. Analyzuje vzťah Ústavy Slovenskej republiky a ústavného zákona č. 227/2002 Z.z. z hľadiska typu možnosti obmedzenia základných práv a slobôd a z hľadiska právnych zásad a existujúcich vedeckých teórií pri možnosti realizácie obmedzenia základného práva alebo slobody, či ukladania povinností v zmysle ústavného zákona č. 227/2002 Z.z. vo vzťahu k Ústave Slovenskej republiky.

ABSTRACT

The article aims to the regulatory relationship of the state towards the space of individual by constitutional restrictions of fundamental rights and freedoms and imposing the obligations on individuals based on the constitutional principle for the possibility of restrictions of fundamental rights and freedoms and the constitutional principle for infliction of obligations under Article 13 of the Constitution of Slovak Republic and Constitutional Law number 227/2002 Coll of Law. It analyzes the relationship of the Slovak Constitution and Constitutional Law number 227/2002 Coll of Law from the point of view of type of restriction of fundamental rights and freedoms and in terms of legal principles and existing scientific theories on the possibility of realization of the restrict fundamental rights or freedoms, or deposition and responsibility within the meaning of Constitutional Law number 227/2002 Coll of Law in a relation to the Constitution of Slovak Republic.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

štát, jednotlivec, ústava, ústavný zákon, základné práva a slobody, obmedzenie základných práv a slobôd, ukladanie povinností

KEYWORDS

state, individual, constitution, constitutional law, fundamental rights and freedoms, restriction of fundamental rights and freedoms, infliction of duties

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr.PhDr.Ferdinand Korn, PhD
drfkorn@centrum.sk
Právnická fakulta UPJŠ Košice
Bytom Ul.Široká, č.768/3
078 01 Sečovce
Slovenská republika

ÚVOD

Vzťah jednotlivca a štátu je vzťahom vzájomným, komplementárnym. Táto vzájomnosť je príznačná tým, že jednotlivec (jednotlivci) je tvorcom štátu a zároveň štát jednotlivca (jeho priestor) reguluje.

Tým, že jednotlivec tvorí štát (demokratický, materiálne právny), vnáša do koncepcie jeho inštitútov sám seba, so všetkými atribútmi človečenstva, teda i s tým, čo dnes označujeme ako jeho základné práva a slobody. A tým, že štát reguluje priestor jednotlivca, dochádza i k regulácii jeho základných práv a slobôd.

Keďže jednotlivec je nosným pilierom štátu (štátnej moci) dochádza k regulácii jeho priestoru len tým spôsobom, ako to vo svojej štátotvornej pozícii sám umožnil, teda základným zákonom štátu, ktorého je tvorcom. Odčlenil sám seba z pozície jednotlivca do pozície občana, aby zvýraznil svoj štátotvorný status a diferencoval v rámci statusu štátoregulačného vzťahu štátu k sebe ako zdroju štátnej moci a k ostatným jednotlivcom, neobčanom.

Vznikla tak občianska spoločnosť, pre existenciu ktorej je nevyhnutná rovnováha vzťahu štát a občan, pričom zo strany štátu k občanovi je jeho fundamentálnou úlohou ochrana a zabezpečenie realizácie ľudských práv.

Je nesporné, že ľudské práva objektívne existujú, rovnako ako je nesporná objektívna existencia človeka. No na to, aby „ľudské právo“ existovalo ako subjektívne právo človeka, musí byť katalogizované v systéme platného práva, teda v práve objektívnom, pričom sa má za to, že koncepcia objektivizácie základných práv a slobôd v systéme platného práva Slovenskej republiky je koncepciou ústavnou.

Z uvedeného plynie, že každý regulačný krok štátu smerom k jednotlivcovi, ktorý sa dotýka jeho základných práv a slobôd, musí vychádzať z tejto ústavnej koncepcie, teda i tá skutočnosť, ktoré sféry uplatnenia základných práv a slobôd bude štát regulovať a ktoré nie. To zakladá záver, že ak sa štát rozhodne regulovať jednotlivca vo sfére jeho základných práv a slobôd, môže tak vykonať iba spôsobom, ktorý ústava dovoľuje.

Základné práva a slobody sú v našom základnom zákone systematizované do oddielov a článkov, ktorých usporiadanie má svoj odraz vo všeobecnej klasifikácii základných práv.

Slovenská ústavná koncepcia stojí na princípoch materiálneho právneho štátu a svojou demokratickou povahou je výrazne odrazom prirodzeno-právnych tendencií vo filozoficko-právnom členení základných práv a slobôd.

Základné práva a slobody ako aj vymedzené povinnosti tak, ako sú katalogizované vo svojej kvalite v druhej hlave Ústavy Slovenskej republiky, nepredstavujú ustálený právny rámec pre ich nositeľa. Adresát základných práv a slobôd (štát) vyčlenil osobitou právnou úpravou stav, keď popri všetkých spoločenských záujmoch (verejných dobier), ktoré zakladajú možnosť obmedzenia základných práv a slobôd, označil štyri výsostné spoločenské kategórie, ktoré významnou mierou zasahujú do procesu regulácie priestoru jednotlivca inak, ako ich upravuje Ústava Slovenskej republiky (ďalej len ústava).

ÚSTAVNÝ ZÁKON Č. 227/2002 Z.Z. - POJMY A VÝCHODISKÁ

Ústavný zákon č. 227/2002 Z.z. (ďalej tiež ústavný zákon), ktorý je formálnym a materiálnym fundamentom možnosti obmedzenia základných práv a slobôd a ukladania povinností v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu, odvádza verejné dobrá relevantné pre danú reguláciu z pojmu bezpečnosť a pojmu krízová situácia. Pojem bezpečnosť vyjadruje stav klľudu, teda normálne, bežné fungovanie spoločnosti v rámci vnútorných a vonkajších vzťahov, ktoré súvisia so zachovaním medzinárodného mieru, zvrchovanosti, územnej celistvosti a bezpečnosti štátu, nedotknuteľnosti jeho hraníc, demokratického poriadku, základných práv a slobôd, zdravia osôb, ochrany majetku alebo životného prostredia. Krízová situácia je potom vyjadrením bezprostredného ohrozenia alebo narušenia bezpečnosti štátu z hľadiska vyššie uvedených vnútorných a vonkajších vzťahov a hodnôt, k ochrane ktorých (k riešeniu ich ohrozenia alebo narušenia) sa vypovedá vojna, vyhlasuje vojnový stav, výnimočný stav alebo núdzový stav.¹

1 Bližšie pozri: VANÍČEK, J. Ústavný zákon o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu a ústavný zákon o bezpečnosti ČR. PAVLÍČEK, V. a kol. Sborník statí: Právo a bezpečnost štátu. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, 2002, s. 23.

Ústavný zákon predstavuje základ právnej úpravy výkonu moci v mimoriadnych situáciách, akými sú vojna, vojnový stav, výnimočný stav a núdzový stav. Regulácia tejto skupiny spoločenských vzťahov poskytuje právnu istotu v tom, že aj v mimoriadnych situáciách sa bude výkon moci uskutočňovať v ústavnom režime, aj keď čiastočne odlišnom od štandardného.²

Článkom 51 ods. 2 ústavy ústavodarca umožnil reguláciu priestoru jednotlivca nad rámec daný ústavou v spojení so štyrmi spoločenskými kategóriami a to tým, že podmienky a rozsah obmedzenia základných práv a slobôd a rozsah povinností v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu ustanoví ústavný zákon.

Z uvedeného znenia čl. 51 ods. 2 ústavy vyplýva, že ústavný zákon v zmysle splnomocnenia čl. 51 ods. 2 ústavy upravuje (mení) podmienky a rozsah, ktoré sú uvedené v konkrétnom článku druhej hlavy ústavy v spojení s konkrétnym základným právom, pričom čl. 13 ods. 2, 3 a 4 ústavy vo svojej principiálnej všeobecnosti zostáva v účinnosti pre možnosť regulácie priestoru jednotlivca i pre daný ústavný zákon.

Obmedziť väčší rozsah základných práv, resp. intenzívnejší zásah do základných práv a slobôd ústavný zákon pripúšťa v prípade vojny a vojnového stavu (čl. 2 ods. 3 a čl. 3 ods. 3 ústavného zákona).³

FORMÁLNE A MATERIÁLNE PRAMENE MOŽNOSTI OBMEDZENIA ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD A UKLADANIA POVINNOSTÍ PODĽA ÚSTAVNÉHO ZÁKONA

Formálnym prameňom pre možnosť obmedzenia základných práv a slobôd a ukladania povinností v zmysle čl. 51 ods. 2 ústavy je ústavný zákon. V systéme platného práva Slovenskej republiky je dotknutým právnym predpisom ústavný zákon č. 227/2002 Z.z.

Materiálnym prameňom možnosti obmedzenia základných práv a slobôd a ukladania povinností v mysle čl. 51 ods. 2 ústavy je:

- existencia vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu alebo núdzového stavu, pričom súčasne platí, že:
- nesmie dôjsť k obsahovej negácii esenciálneho jadra v ústave vymedzeného základného práva a slobody a zároveň že:
- obmedzenie základných práv a slobôd a ukladanie povinností možno realizovať len na nevyhnutný čas a v nevyhnutnom rozsahu

Ústavný zákon č. 227/2002 Z.z. explicitne určuje podmienky, ktoré legitimizujú obmedzenie základného práva alebo slobody, pričom podmienky (predpoklady) a rozsah obmedzenia základného práva alebo slobody vychádzajú z ustanovenia čl. 13 ods. 2 až 4 ústavy.

Ustanovenia ústavného zákona č. 227/2002 Z.z. potvrdzujú koncepciu o spravidla relatívnej povahe základných práv a slobôd, pretože za splnenia podmienok stanovených ústavou a ústavným zákonom č. 227/2002 Z.z. ich možno obmedziť.

Z formulácie čl. 13 ods. 2 ústavy vyplýva, že medze, teda obmedzenie základných práv a slobôd, možno upravovať iba zákonom. V spojení s čl. 51 ods. 2 ústavy uvedené ustanovenie čl. 13 ods. 2 ústavy možno teleologicky vykladať tak, že obmedzenie základného práva a slobody sa nesmie realizovať v právnom prepise nižšej právnej sily ako je zákon.

Aj obmedzenia v zmysle ústavného zákona č. 227/2002 Z.z. musia podľa čl. 13 ods. 3 ústavy platiť rovnako vo všetkých prípadoch, ktoré spĺňajú ustanovené podmienky. Podľa čl. 13 ods. 4 ústavy musí štát v zmysle ústavného zákona č. 227/2002 Z.z. pri obmedzovaní základných práv a slobôd dbať na ich podstatu a zmysel, pričom obmedzenia sa môžu použiť len na stanovený cieľ.

2 Bližšie pozri OROSZ, L. a kol. Ústavný systém Slovenskej republiky (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektívy). Košice: UPJŠ, 2009, s.74.

3 Bližšie pozri PALÚŠ, I. – SOMOROVÁ, E. Štátne právo Slovenskej republiky. Košice: Právnická fakulta UPJŠ, 2011, s.130.

Ústavný zákon č. 227/2002 Z.z., ktorým sa stanovujú obmedzenia základných práv a slobôd a ukladanie povinností, musí po materiálnej stránke spĺňať podmienky na realizáciu obmedzenia i uloženia povinnosti a to jednak v rovine všeobecného princípu podľa čl. 13 ods. 1,2,3 a 4 ústavy ako aj v rovine súladu s podmienkami, ktoré pri jednotlivých právach a slobodách ústavný zákon výslovne formuluje.

V zmysle čl. 13 ods. 4 ústavy platí, že obmedzenia základných práv a slobôd ústavným zákonom č. 227/2002 Z.z. môžu byť použité iba na stanovený cieľ, čo znamená, že nesmie dôjsť k zneužitiu obmedzenia základného práva alebo slobody na iný účel, než ústavný zákon č. 227/2002 Z.z. v konkrétnom článku predpokladá.

VOJNA, VOJNOVÝ STAV, VÝNIMOČNÝ STAV A NÚDZOVÝ STAV

Spoločenský záujem (verejné dobro) je v zmysle ústavného zákona č. 227/2002 Z.z. úzko spojený so štyrmi inštitútmi, ktoré predmetný ústavný zákon definuje a to vojna, vojnový stav, výnimočný stav a núdzový stav.

Podľa čl. 2 ods.1 ústavného zákona vojnu vypovie prezident republiky na základe rozhodnutia Národnej rady Slovenskej republiky len za podmienky, že Slovenská republika je napadnutá cudzou mocou, ktorá jej vypovedala vojnu, alebo ktorá bez vypovedania vojny narušila jej bezpečnosť, alebo za podmienky, že vypovedaním vojny Slovenská republika plní záväzky vyplývajúce z členstva v organizácii vzájomnej kolektívnej bezpečnosti alebo z medzinárodnej zmluvy o spoločnej obrane proti napadnutiu.

Podľa čl. 3 ods. 1 ústavného zákona vojnový stav môže na návrh vlády vyhlásiť prezident len za podmienky, že Slovenskej republike bezprostredne hrozí vypovedanie vojny, alebo bezprostredne hrozí napadnutie cudzou mocou bez vypovedania vojny.

Podľa čl. 4 ústavného zákona výnimočný stav môže na návrh vlády vyhlásiť prezident len za podmienky, že došlo alebo bezprostredne hrozí, že dôjde k teroristickému útoku, k rozsiahlym pouličným nepokojom spojeným s útokmi na orgány verejnej moci, drancovaním obchodov a skladov, alebo s inými hromadnými útokmi na majetok, alebo dôjde k inému hromadnému násilnému protiprávnemu konaniu, ktoré svojim rozsahom alebo následkami podstatne ohrozuje alebo narušuje verejný poriadok a bezpečnosť štátu, ak ho nemožno odvrátiť činnosťou orgánov verejnej moci a ak je znemožnené účinné použitie zákonných prostriedkov. Výnimočný stav možno vyhlásiť len na postihnutom alebo bezprostredne ohrozenom území. Výnimočný stav nemožno vyhlásiť na potlačenie štrajku, o ktorom rozhodol príslušný odborový orgán, alebo výluky, o ktorej rozhodol zamestnávateľ v súlade s predpismi o kolektívnom vyjednávaní, ani na znemožnenie alebo rozpustenie verejného zhromaždenia.

Podľa čl. 5 ods. 1 ústavného zákona núdzový stav môže vláda vyhlásiť len za podmienky, že došlo alebo bezprostredne hrozí, že dôjde k ohrozeniu života a zdravia osôb, životného prostredia alebo k ohrozeniu značných majetkových hodnôt v dôsledku živelnéj pohromy, katastrofy, priemyselnej, dopravnej alebo inej prevádzkovej havárie. Núdzový stav možno vyhlásiť len na postihnutom alebo na bezprostredne ohrozenom území.

Z vyššie citovaných definícií plynie, že spoločenské kategórie vojna a vojnový stav spája ústavný zákon s činnosťou cudzej moci a kategórie výnimočný stav a núdzový stav s vnútroštátnou právnou udalosťou, alebo so správaním sa osôb, ktoré sa zdržiavajú na území Slovenskej republiky.

Článok 4 ústavného zákona obsahuje pravidlá vyhlásenia výnimočného stavu. Z obsahu dotknutého článku vyplýva, že z definíčných znakov pre možnosť vyhlásenia výnimočného stavu je možno v reálnom stave predpokladať konfrontáciu uvedených znakov s vonkajším fórom (výkonom) ústavného práva na odpor podľa čl. 32 ústavy a to v tom zmysle, že následným vyhlásením výnimočného stavu by došlo k zmareniu výkonu ústavného práva na odpor. Je preto potrebné uzavrieť, že ani ustanovenia ústavného zákona a ani príslušná judikatúra neobsahuje pravidlá, či rozhodnutia pre prípad uvedeného stretu.⁴

4 Bližšie DRGONEC, J. Ústava Slovenskej republiky. Komentár. 3.vydanie. Šamorín: Heuréka, 2012, s.873n.

ESENCIÁLNE JADRO, VONKAJŠIE FÓRUM A ORGANICKÉ SÚČASTI GARANCIE ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBOD A ICH REGULÁCIA V ZMYSLE ÚSTAVNÉHO ZÁKONA

Každý článok druhej hlavy ústavy, v ktorom je vymedzené konkrétne základné právo alebo sloboda, tvorí v ideálnom vyjadrení harmonickú jednotu troch substrátov:

- esenciálne jadro vymedzeného práva, ktorým je základné právo alebo sloboda
- organické súčasti garancii ochrany základného práva alebo slobody
- vonkajšie fórum základného práva, ktoré predstavuje výkon základného práva a slobody

Ústavný zákon č. 227/2002 Z.z. reguluje priestor ústavne katalogizovaných práv a slobôd jednotlivca čiastočným obmedzením esenciálneho jadra základného práva alebo slobody, neposkytnutím právnej ochrany organickým súčastiam garancii ochrany základného práva a slobody, alebo čiastočným, či úplným obmedzením vonkajšieho fóra základného práva a slobody.

Čiastočné obmedzenie esenciálneho jadra základného práva je poznateľné napríklad v čl. 2 ods. 3 písmeno a.), ktoré stanovuje, že: „V čase vojny možno obmedziť nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia núteným pobytom v ochranných krytoch a iných obdobných zariadeniach civilnej ochrany alebo evakuáciou na určené miesto.“, alebo podľa čl. 2 ods. 3, písmeno o.): „V čase vojny možno obmedziť prístup občanov k voleným a iným verejným funkciám.“

Ústavný zákon obsahuje vo svojich jednotlivých článkoch oproti ústave zvýšený výpočet organických súčastí garancii ochrany príslušného základného práva, ktorým sa v zmysle ústavného zákona neposkytuje v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu ochrana. Napríklad podľa čl. 2 ods. 3 písmeno g.) ústavný zákon pomenoval nové organické súčasti garancie ochrany slobody pohybu a slobody pobytu, ktorými sú sloboda (právo) vychádzať z obydľia kedykoľvek a právo pohybovať sa mimo obce. Ústavný zákon uvedeným dvom garanciám ochrany základnej slobody pohybu a pobytu neposkytuje garancie a to výslovne tým, že ich zakazuje.

Tam, kde znenie ústavného zákona používa pojem obmedzenie „výkonu“, jedná sa o obmedzenie vonkajšieho fóra základného práva alebo slobody – napríklad čl. 2 ods. 3 písmeno d.): „V čase vojny možno obmedziť výkon vlastníckeho práva k hnutelným veciam.“, čo je súčasne príkladom pre čiastočné obmedzenie výkonu základného práva. Obmedzenie vonkajšieho fóra je v texte ústavného zákona určené aj nevýslovne a je poznateľné teleologickým výkladom – napríklad: čl. 2 ods. 3 písmeno k.) „V čase vojny možno zakázať uplatňovanie petičného práva a práva na štrajk. (uplatňovanie = vykonávanie, pozn. autora.), čo je zároveň príkladom na úplné obmedzenie výkonu základného práva.

Tam, kde ústavný zákon ukladá povinnosti, napríklad v čl. 2 ods. 3 písmeno b.): „V čase vojny možno uložiť pracovnú povinnosť pre potreby ozbrojených síl...“ má sa za to, že sa jedná o jednoznačne kvalitatívne rozšírenie rozsahu oproti ústavnému textu už v ústave pomenovaných povinností (čl. 25 ústavy – obrana vlasti je povinnosťou občana Slovenskej republiky, čl. 18 ods. 2 – pracovná povinnosť), ale aj rozšírenie kvantitatívneho rozsahu povinností na zabezpečenie potrieb fungovania spoločnosti (štátu) v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu. (napríklad povinnosť zatemňovať obydľia a používať ochranné masky).

PRÁVO NA ŽIVOT A ÚSTAVNÝ ZÁKON Č. 227/2002 Z.Z.

Nosným základným právom, bez ktorého je existencia ostatných práv a slobôd v spojení s ich nositeľom nemožná, je právo na život podľa čl. 15 ústavy. V zmysle čl. 1 ods. 2 ústavy Slovenská republika uznáva a dodržiava medzinárodné zmluvy, ktorými je viazaná. Podľa čl. 15 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd platí, že v prípade vojny alebo akéhokoľvek iného verejného ohrozenia štátnej existencie môže každá Vysoká zmluvná strana prijať opatrenia na odstúpenie od záväzkov ustanovených v tomto Dohovore v rozsahu prísne vyžadovanom naliehavosťou situácie, pokiaľ tieto opatrenia nebudú nezlučiteľné s ostatnými záväzkami podľa medzinárodného práva. Podľa čl. 15 ods. 2 Dohovoru sa vylučuje

odstúpenie od ochrany práva na život, zákazu mučenia, zákazu otroctva alebo nevoľníctva a zákazu uloženia trestu inak ako na základe zákona.⁵

Právo na život patrí medzi absolútne ústavné práva, ktoré nie je možné obmedziť. Súčasne však možno konštatovať, že organická súčasť garancie ochrany práva na život, ktorým je právo nebyť pozbavený života, nepožíva právnu ochranu za situácie, keď jeho nositeľ realizuje konanie, ktoré je právom reprobované. (napr. prípad nutnej obrany, krajnej núdze, alebo oprávneného použitia zbrane.)

Právo nebyť pozbavený života sa v právnom priestore ústavného zákona č. 227/2002 Z.z. modifikuje o situáciu spojenú s vojnovými udalosťami, keď právo nebyť pozbavený života nepožíva právnu ochranu. Osobitné postavenie tu má subjekt základného práva na život, ktorým je vojak. Trestný zákon,⁶ zákon č. 300/2005 Z.z. vo svojej Jedenástej hlave, označenej ako trestné činy vojenské, vymenúva skutkové podstaty ako napríklad ustanovenia § 393,394 – neuposlušnosť rozkazu, ustanovenie § 395 – sprotivenie alebo donútenie porušiť vojenskú povinnosť, ustanovenie § 412 – zbabelosť pre nepriateľom, Ustanovenie § 414 – nesplnenie bojovej úlohy atď. ako konanie trestným právom reprobované, ktoré zakladá uplatnenie sankcie podľa trestného zákona, no na druhej strane pre ktoré argumentum a contrario platí, že v prípade uposlúchnutia rozkazu, nezbabelosti pred nepriateľom, či v prípade splnenia bojovej úlohy je ex ante ústavne predpokladané, že vojak nemá garanciu práva nebyť pozbavený života, ergo, že pozbavenie života sa pri splnení bojových úloh dôvodne predpokladá. To znamená, že v spojení s ústavným zákonom č. 227/2002 Z.z. štát neposkytuje právnu ochranu práva nebyť pozbavený života nie iba v súvislosti s konaním jeho nositeľa právom reprobovaným, ale i s konaním (vojaka) právom aprobovaným, zákonom predpokladaným a vyžadovaným.

VZŤAH ÚSTAVY A ÚSTAVNÉHO ZÁKONA A TRI TYPY OBMEDZENÍ ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBOD

Vyhlásením jednej z kategórie stavu podľa ústavného zákona č. 227/2002 Z.z. sa nesuspenduje celá ústava. Z obsahu ústavného zákona možno vyvodiť tri typy obmedzení oproti obsahu ústavy. Prvým typom obmedzení je personálna rovina, druhým typom je teritoriálna rovina,⁷ a tretím typom je temporálna, alebo časová rovina.

V prvej rovine obmedzení sa určujú skupiny, ktorých účasť na predchádzaní a odstraňovaní následkov vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu je potrebná, poťažne znamená možnosť obmedzenia základných práv a slobôd kvalifikovaným subjektom, jednoducho platí zmena rozsahu obmedzení základných práv a slobôd v rozšírení skupín ich nositeľov (napríklad v zmysle čl. 54 ústavy možno obmedziť príslušníkom ozbrojených síl a ozbrojených zborov pokiaľ to súvisí s výkonom ich služby zhromažďovacie právo podľa čl. 28 ústavy, podľa čl. 2 ods. 3, písmeno g) ústavného zákona č. 227/2002 Z.z. v čase vojny možno každému obmedziť alebo zakázať uplatňovanie práva pokojne sa zhromažďovať, alebo zhromažďovanie na verejnosti podmieniť povolením.

Na základe druhej roviny obmedzení sa určuje územie, na ktorom každej osobe možno obmedziť niektoré z taxatívne určených základných práv a slobôd z dôvodov realizácie ústavného zákona č. 227/2002 Z.z.

K tretej rovine obmedzení možno uviesť, že v závislosti od priebehu udalostí možno základné práva a slobody v zmysle ústavného zákona obmedziť na nevyhnutný čas. Podľa čl. 4 ods. 2 ústavného zákona možno výnimočný stav vyhlásiť najdlhšie na dobu 60 dní, ak vzniknú nové okolnosti, bezprostredne súvisiace s dôvodmi, pre ktoré bol výnimočný stav vyhlásený, možno výnimočný stav predĺžiť najviac o ďalších 30 dní. Podľa čl. 5 ods. 2 ústavného zákona možno núdzový stav vyhlásiť najdlhšie na dobu 90 dní.

5 Bližšie pozri DRGONEC, J. Ústava Slovenskej republiky. Komentár. 3.vydanie. Šamorín: Heuréka, 2012, s.871.

6 Bližšie pozri SAMAŠ, O. – STIFFEL, H. – TOMAN, P. Trestný zákon. Bratislava: Iura edition, 2006, s.663n.

7 Bližšie pozri ČIČ, M. a kol. Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Bratislava: Eurokódex, 2012, s.370n.

ZÁKLADNÉ ZÁSADY A TEÓRIE OBMEDZOVANIA ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBOD PODĽA ÚSTAVNÉHO ZÁKONA

Pre všetky tri uvedené roviny obmedzenia základných práv a slobôd platia nasledujúce zásady:

- zásada legality – obmedzenia sa prijímajú na základe ústavného zákona
- zásada obmedzenej účinnosti – obmedzenia sa prijímajú na dobu nevyhnutne potrebnú
- zásada proporcionality – obmedzenia sa prijímajú v miere nevyhnutnej pre prekonanie stavu
- zásada účelnosti – obmedzenia sa prijímajú v závislosti na druhu alebo charaktere stavu.

Uvedené zásady sa opierajú o tzv. teóriu výnimočných okolností, na ktorej základe je možné realizovať suspendovanie (derogáciu) ústavne vymedzených základných práv a slobôd, je však neprípustné suspendovanie absolútne.⁸

Zásada proporcionality zaručuje v hmotnoprávnej rovine proporcionálnu úroveň vyváženia stretu základného práva a slobody s verejným dobrom podľa definície verejného dobra ústavným zákonom č. 227/2002 Z.z. V prípade verejných dohier určených v ich kvalite ústavným zákonom možno uzavrieť, že pokiaľ je pomerovanie optimalizačným príkazom pre porovnávanie kolízie základných práv a slobôd navzájom, alebo verejným dobrom podľa ústavy, v prípade právneho priestoru daného ústavným zákonom je optimalizačným príkazom spravidla štruktúra extrémnej disproporcionality. V prípade aplikácie ústavného zákona č. 227/2002 Z.z. má teda optimalizačný príkaz vo väčšine prípadov inú štruktúru proporcionality, než je pomerovanie.

DVA OTÁZNIKY NAMIESTO ZÁVERU

Predmetný ústavný zákon umožňuje v mimoriadnych situáciách obmedziť základné práva a slobody a uložiť povinnosti v ustanovenom rozsahu, ale v ústavnom zákone nie je upravené, ktorý orgán o tom môže rozhodnúť. Len v súvislosti s vymedzením úloh územných bezpečnostných rád sa stanovuje, že tieto v období krízovej situácie plnia úlohy súvisiace s obmedzovaním základných práv a slobôd, ukladaním povinností právnickým a fyzickým osobám v rozsahu podľa ústavného zákona. Okrem uvedeného obsahuje citovaná úprava i ďalšiu významnú disproporciu. Pokiaľ totiž ústavný zákon svojim obsahom umožňuje reguláciu priestoru jednotlivca iba za existencie vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu, spomenuté ustanovenie ústavného zákona umožňuje reguláciu priestoru jednotlivca i za krízového stavu, pričom krízová situácia sa definuje ako obdobie pred vyhlásením niektorej zo štyroch mimoriadnych situácií.⁹

8 Bližšie pozri VANÍČEK, J. Ústavný zákon o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu a ústavní zákon o bezpečnosti ČR. PAVLÍČEK, V. a kol. Sborník statí: Právo a bezpečnost štátu. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Právnická fakulta, 2002, s. 43.

9 Bližšie pozri OROSZ, L. a kol. Ústavný systém Slovenskej republiky (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektívy). Košice: UPJŠ, 2009, s. 76.

SUMMARY

The fundamental rights and freedoms as well as defined obligations as they are cataloged in their quality in Title II of the Constitution of Slovak Republic it is not a stable legal framework for the wearer. Addressee of Fundamental Rights and Freedoms (the state) has earmarked specific legislation status, where in addition to all social interests (public goods) which establish the possibility of restrictions of fundamental rights and freedoms identified four coats of social categories that significantly interfere to the process of regulation space of the individual otherwise, as governed by the Constitution of Slovak Republic.

The article analyzes the relationship of the Slovak Constitution and Constitutional Law number 227/2002 Coll of Law from the point of view of a restriction of fundamental rights and freedoms and in terms of legal principles and existing scientific theories on the feasibility restrict fundamental rights or freedoms, or saving and responsibilities under Constitutional Law number 227/2002 Coll of Law in relation to the Constitution of the Slovak Republic. In emergency situations, The Constitutional Law allows restriction of the fundamental rights and freedoms and imposes obligations in enacted extent differently from the extent, which is given by the Constitutional text of the Basic Law.

**SLOVENSKÝ
NÁRODOHOSPODÁR
PETER ZAŤKO
PRED NÁRODNÝM SÚDOM**

**MICHAL MALATINSKÝ
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN A PRÁVNEJ
KOMPARATISTIKY, PRÁVNICKÁ
FAKULTA, UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE**

ÚVOD

Dr. Ing. Peter Zaťko (1903 – 1978) bol významným slovenským národohospodárom a politikom, aktívnym najmä v prvej polovici 20. storočia. Hoci bol poslancom Slovenského snemu a tiež hospodárskym činiteľom počas Slovenskej republiky (1939 – 1945), z obdobia druhej svetovej vojny je všeobecne známejšie jeho angažovanie sa v rámci odboja a jeho aktívna pomoc pri organizácii Slovenského národného povstania (SNP). Od 5. septembra 1944 bol členom povstaleckej Slovenskej národnej rady (SNR), pričom vykonával aj ďalšie funkcie na povstaleckom území.¹ Toho následkom bol 22. novembra 1944 Štátnou radou pozbavený mandátu poslanca snemu² a začiatkom roku 1945 bol v neprítomnosti osobitným revíznym senátom Najvyššieho súdu odsúdený na trest smrti.³ V období od 7. februára do 11. apríla 1945 pôsobil ako povereník SNR pre priemysel, živnosti a zásobovanie, potom pracoval v rôznych pozíciách, aj ako podpredseda Štátneho plánovacieho a štatistického úradu (1945 – 1948).⁴ Na jeseň roku 1945 sa stal tiež členom Dočasného národného zhromaždenia (DNZ).⁵ Napriek tomu bol však P. Zaťko vyšetrovaný, obžalovaný a súdený pred Národným súdom, najvyšším stupňom retribučného súdnictva na Slovensku, ktoré malo za úlohu stíhať a potrestať všetkých kolaborantov, zradcov a ďalších previnilcov podľa príslušného nariadenia SNR č. 33/1945 Sb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva (ďalej ako „retribučné nariadenie“).

1. ZAČIATOK TRESTNÉHO KONANIA PROTI P. ZAŤKOVI

Vládny program Národného frontu Čechov a Slovákov, známy ako Košický vládny program, z 5. apríla 1945 deklaroval, že vláda sa postará o postavenie pred súd všetkých členov tzv. slovenských vlád od 14. marca 1939 a tiež členov tzv. slovenského snemu.⁶ Podľa § 12 písm. c) retribučného nariadenia patrilo rozhodovanie o retribučných trestných činoch oproti poslancom Snemu Slovenskej republiky od 14. marca 1939 do pôsobnosti Národného súdu. Retribučné nariadenie v tomto prípade iba upravovalo procesnoprávnu otázku pôsobnosti Národného súdu, neznamenal to, že by samotné zastávanie poslaneckého mandátu bolo trestným činom.⁷

Už dňa 16. októbra 1945 predložil predseda SNR J. Lettrich obžalobcovi⁸ pred Národným súdom prípis na zavedenie trestného stíhania proti P. Zaťkovi.⁹ Podľa § 6 ods. 1 vykonávacieho nariadenia Zboru povereníkov SNR č. 55/1945 Sb. n. SNR k retribučnému nariadeniu mal obžalobca príslušného ľudového súdu započat trestné pokračovanie buď z úradnej povinnosti, buď na príkaz nadriadenej vrchnosti, alebo na základe trestného oznámenia. Vzhľadom na § 15 ods. 2 a 3 retribučného nariadenia, v zmysle ktorého Predsedníctvo SNR vymenúvalo obžalobcu pred Národným súdom (a tiež jeho námestníka) a zároveň obžalobca pri výkone svojej funkcie podliehal Predsedníctvu SNR, možno predpokladať, že uvedený prípis

-
- 1 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. VI. Zväzok T – Ž. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 412-413.
 - 2 CHRENKO, Jozef. *Malý slovník slovenského štátu 1938 – 1945*. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1965, s. 202. Podľa § 15 ústavy Slovenskej republiky z roku 1939 mohla Štátna rada pozbaviť poslanca mandátu na návrh predsedníctva snemu, ak si svedomite neplnil svoju funkciu alebo sa jej stal nehodným.
 - 3 Pôvodne bol P. Zaťko odsúdený v neprítomnosti na 20 rokov odňatia slobody v procese s V. Šrobárom a spol. Na nemecký nátlak bol následne právoplatný rozsudok revidovaný na základe účelovo prijatej právnej normy a všetci obvinení boli odsúdení na smrť. PODOLEC, Ondrej. In Absentio (Súdne procesy s predstaviteľmi politickej emigrácie v rokoch 1939 – 1945). In: FERENCÚHOVÁ, Bohumila a kol. *Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodeninám PhDr. Valeriána Bystrického, DrSc.* Bratislava: Historický ústav SAV, 2006, s. 157-161.
 - 4 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. VI. Zväzok T – Ž. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 412-413.
 - 5 VNUK, František. *Slovensko v rokoch 1945 – 48. I. Diel*. Toronto – Svätý Jur: Zahraničná Matica slovenská, 1994, s. 82.
 - 6 KOVÁČ, Andrej. *Košický vládny program*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977, s. 128.
 - 7 RAŠLA, Anton. *Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1969, s. 123.
 - 8 V trestnom konaní proti P. Zaťkovi zo začiatku pôsobil ako obžalobca Imrich Viktor Kabina, ktorý sa však pre nesúhlas tohto prípadu vzdal a bol nahradený obžalobcom Augustínom Dutkom. Ten potom vypracoval aj druhú verziu obžaloby. *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1994, s. 217.
 - 9 Slovenský národný archív (SNA), fond Úrad obžaloby Národného súdu (ÚO-NS), šk. č. 10, 82/45. Denník v trestnej veci.

mal povahu príkazu nadriadenej vrchnosti. V každom prípade obžalobca následne začal zhromažďovať dôkazy a 23. októbra 1945 bola vypracovaná prvá verzia obžaloby, ktorú deň na to obžalobca predložil Národnému súdu. Išlo o celkovo tretie konanie pred Národným súdom, v rámci ktorého bola podaná obžaloba. Predtým boli už ukončené procesy s pplk. Jánom Šmigovským, bývalým veliteľom nitrianskej posádky v období SNP, a s Františkom Paškayom, poslancom Snemu a vedúcim Úradu Slovenskej pracovnej služby.¹⁰ Prvý menovaný bol po rozsudku z 25.9.1945 popravený, druhý menovaný bol 5. 10. 1945 odsúdený na trest straty slobody v trvaní dvanástich rokov.¹¹ Proces s P. Zaťkom mal tak potenciál ovplyvniť neskoršiu aplikačnú prax a stanoviť štandardy práce na úrovni Národného súdu. Išlo iba o druhé konanie proti poslancovi slovenského snemu, pričom F. Paškay sa stal poslancom snemu až v roku 1945 a súdený bol primárne za inú jeho činnosť, ktorá s jeho poslaneckým postom nesúvisela.¹² Práve otázka trestnoprávnej zodpovednosti poslancov Snemu Slovenskej republiky sa však stala predmetom kontroverzie, ako uvádzame nižšie.

Pri stíhaní poslancov snemu bolo totiž potrebné vyriešiť otázku, na základe čoho vyvodzovať ich trestnoprávnu zodpovednosť podľa retribučného nariadenia. Malo byť trestané už ich samotné (dobrovoľné) členstvo v tomto orgáne, respektíve prijatie kandidatury do snemu v decembri 1938, alebo až ich snemová činnosť? A potom, bola trestne relevantná všetka ich aktívna činnosť v sneme alebo iba činnosť protidemokratického a fašistického charakteru? Tiež bolo potrebné vyriešiť otázku, pod akú skutkovú podstatu retribučného nariadenia tieto činnosti a skutky subsumovať – najmä, či stíhať bývalých poslancov pre trestný čin domáci zradcovia (§ 2) alebo kolaboranti (§ 3), pretože obsahovo sa znenie týchto dvoch trestných činov z časti prekrývalo. Posledný uvedený problém bol čiastočne vyriešený výkladom v Inštrukciách Povereníctva pre pravosúdie z 9. júna 1945, ktorý síce nebol pre ľudové súdy a obžalobcov pred nimi právne záväzný (tento dokument mal povahu odporúčacieho stanoviska Povereníctva pre pravosúdie), ale nepochybne mal na prax značný vplyv. Podľa neho trestný čin domácej zrady mohli spáchať spravidla iba „význační činitelia štátneho, politického, hospodárskeho, alebo vojenského života.“, zatiaľ čo pri kolaborantoch išlo z hľadiska verejného života o menej významné osoby.¹³ Samotný § 2 retribučného nariadenia uvádzal, že pri trestnom čine domáci zradcovia ide o posudzovanie trestnoprávnej zodpovednosti aj menovite členov „slovenskej vlády, snemu“ a iných exponovaných politických alebo hospodárskych činiteľov a predstaviteľov.

Pri zisťovaní trestnoprávne relevantnej činnosti bývalých poslancov sa pri vyšetrovaní spočiatku kládol dôraz na to, ako hlasovali vo vybraných hlasovaniach, konkrétne napríklad 14. marca 1939 za vznik Slovenského štátu, 7. februára 1941 za návrh zákona o pristúpení k Paktu troch mocností, 26. júna 1941 za návrh zákona o odpredaji železniární v Podbrezovej v prospech koncernu H. Göringa alebo všeobecne za návrhy protizidovských zákonov. Tiež sa zisťoval postoj k týmto a ďalším otázkam (napr. ohľadom vojnového pomeru s ZSSR a so západnými spojencami alebo ohľadom vyvážania Židov) prostredníctvom prejavov na verejnosti (hlavne cez články v dobovej tlači) či priamo na zasadaniach snemu. Skúmali sa aj reakcie, teda ak poslanec tvrdil, že nesúhlasil s vojnou, alebo ak tvrdil, že vedel o ukrutnostiach pri vyvážaní Židov, musel vysvetliť, prečo sa nevzdal mandátu.¹⁴

Z podobných východísk vychádzala aj príprava a znenie prvej verzie obžaloby proti P. Zaťkovi, hoci z jej obsahu je badateľné, že vznikala urýchlene a bez zhromaždenia všetkých dôkazov. Vychádzala z toho, že P. Zaťko hlasoval za vyhlásenie Slovenského štátu, za návrh zákona o pristúpení Slovenska k Paktu troch mocností a za návrh zákona o schválení zmluvy o predaji podniku „Podbrezová“, pričom tento predaj je vyhodnotený ako „zrejme nevýhodný pre Slovensko a výhodný pre firmu ríšskonemeckú“. Podľa obžaloby sa obvinený týmito skutkami dopustil pričinenia sa o rozbitie ČSR, „keďže za tým účelom dobrovoľne pôsobil ku 14. marcu 1939“, a podpory v značnej miere pre politické, vojenské alebo hospodárske záujmy

10 DAXNER, Igor. *Ludáctvo před Národným súdom (1945 – 1947)*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961, s. 37-38.

11 KAPRÁLIKOVÁ, Silvia. *Národný súd 1945 – 1947*. I. zv. Inventár. Bratislava: Slovenský národný archív, 1995, s. 109 – 111.

12 Porov. SNA, fond Národný súd, Tnľud 29/45, A – 868. Rozsudok proti Františkovi Paškayovi z 5. októbra 1945.

13 SNA, fond Povereníctvo spravodlivosti, šk. č. 156, I. Zväzok. Inštrukcie k nariadeniu č. 33/45 Sb. n. SNR a k opatreniu vydanému na vykonanie tohto nariadenia z 9. júna 1945, s. 5.

14 SNA, fond Povereníctvo vnútra – sekretariát (PV-S), šk. č. 74, 965/184-45. Národný súd o kolektívnej zodpovednosti. *Právny obzor*, 29, 1946, č. 5, s. 142.

nacistického Nemecka, čím mal spáchať trestný čin domáci zradcovia podľa § 2 písm. a) a b) retribučného nariadenia. V odôvodnení sa zmieňuje obrana obvineného, ktorý sa k hlasovaniu o vyhlásení Slovenského štátu a odpredaji podniku „Podbrezová“ priznal a uviedol, že tak konal v záujme, aby Slovensko nebolo ďalej rozdelené a Slováci aspoň ostali v jednej krajine, respektíve aby zabránil zastaveniu podniku „Podbrezová“ a nezamestnanosti tamojších pracovníkov, čím sa mali Nemci vyhrážať. Ako hlasoval o pristúpení k paktu sa nepamätá, ale ak aj hlasoval pozitívne, malo to byť preto, lebo to nepovažoval za prakticky významné a zároveň chcel odvrátiť pozornosť „od svojej ilegálnej činnosti.“ Obžalobca túto obranu odmietol s tým, že konal dobrovoľne a bez donútenia a preto ho to z právneho hľadiska neospravedlňuje.¹⁵ Stručný text obžaloby je doplnený viac ako dvojstranovým výpočtom navrhovaných dôkazov na hlavné pojednávanie, teda je očividné, že gro dokazovania sa malo uskutočniť až priamo pred súdom.

Na základe tejto obžaloby sa nakoniec pred súdom vôbec nekonalo, ďalší postup v konaní bol zhatený skutočnosťou, že P. Zaťko bol poslancom DNZ a podľa § 24 ústavy ČSR z roku 1920 bol pre jeho trestné stíhanie potrebný súhlas DNZ. Obžalobca urgoval listom z 10. decembra 1945 Národný súd, aby požiadal DNZ o potrebný súhlas a tiež naznačil, že podanú obžalobu bude treba rozšíriť (zrejme aj na trestný čin kolaboranti podľa § 3 retribučného nariadenia), keďže mali byť zistené ďalšie skutočnosti, spojené hlavne s jeho činnosťou v hospodárskych pozíciách.¹⁶ Na trestné stíhanie bol P. Zaťko nakoniec vydaný DNZ až 12. februára 1946.¹⁷

2. K TRESTNOPRÁVNEJ ZODPOVEDNOSTI POSLANCOV SNEMU

V tejto spojitosti je nevyhnutné zmieniť sa o zásadnom rozsudku Národného súdu z 1. februára 1946 v konaní proti bývalému poslancovi R. Schwarzovi, ktorým sa zmenil spôsob, akým Národný súd vyvodzoval retribučno-trestnú zodpovednosť pri poslancoch Snemu Slovenskej republiky. Dovtedy, ako preukazuje aj znenie prvej verzie obžaloby proti P. Zaťkovi, sa pozornosť sústredila na konkrétnu činnosť, teda ako poslanec hlasoval, aké názory v pléne či inde na verejnosti propagoval a pod. Národný súd však dospel k názoru, že „vinu každého poslanca treba posudzovať už z hľadiska kolektívnej zodpovednosti všetkých členov bývalého Slovenského snemu.“ Každý poslanec bol „iba nástrojom bývalého režimu, ktorý nástroj už svojou povahou slúžil súčasne za zákonodarný a legalizačný zástoj režimu“, a ten ho potreboval, „aby navonok bolo zachované zdanie, že sa na Slovensku vládne podľa zásad usporiadaného parlamentárneho systému.“ Avšak tento režim, v rámci ktorého snem fungoval, bol „nesporne profašistický a separatistický.“ Preto niesol každý poslanec „kolektívnu zodpovednosť za činy režimu, ktorému slúžil.“ Národný súd výslovne odmietol obranu, že bývalý poslanec za nejakú normu nehlasoval, pretože tým, „že napriek prípadnému nesúhlasu jednako aj ďalej zostal poslancom, tým samým schvaľoval činnosť svojho Snemu.“ Takže už samotné zastávanie pozície poslanca snemu bolo trestnoprávne relevantné a Národným súdom klasifikované ako zločin domácej zrady podľa § 2 písm. d) retribučného nariadenia,¹⁸ bez ohľadu na konkrétnu činnosť, lebo tým poslanec napomáhal legitimizovať režim a vytvárať klamný dojem, že tento fungoval ako štandardný parlamentný systém. Národný súd však pripustil možnosť exkulpácie (vyvinenia), ak by obvinený „dokázal, že zostával poslancom v dohode s činiteľmi odboja, aby tak poslužil cieľom odboja.“ Tento rozsudok Národného súdu vzbudil zvýšenú pozornosť právnickej verejnosti a bol ako jediné jeho rozhodnutie vtedy čiastočne publikovaný v časopise *Právny obzor*.¹⁹ Podľa niektorých kritikov bola týmto narušená zásada individuálnej trestnej zodpovednosti, z ktorej malo retribučné nariadenie zásadne vychádzať.²⁰ Pre nesúhlas s týmto

15 SNA, fond ÚO-NS, šk. č. 10, 82/45. Obžaloba z 23.10.1945.

16 SNA, fond ÚO-NS, šk. č. 10, 82/45. List obžalobcu pred Národným súdom pre Národný súd z 10.12.1945.

17 *Dočasné Národné zhromaždenie. Menný register*, [online]. Dostupné na internete: <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=47633> (cit. 18.04.2015). Získanie súhlasu DNS bolo o niečo komplikovanejšie, ako uvádza v spomienkach I. Daxner. DAXNER, Igor. *Ludáctvo před Národným súdom (1945 – 1947)*, s. 38p.

18 Domácej zrady sa podľa § 2 písm. d) retribučného nariadenia dopustil ten československý štátny občan, ktorý svojou činnosťou činnosť a ideje fašistických okupantov a domácich zradcov verejne propagoval, obhajoval alebo schvaľoval, verejne hanobil ZSSR, spojencov alebo ich štátne zriadenia a armády.

19 Národný súd o kolektívnej zodpovednosti. *Právny obzor*, 29, 1946, č. 5, s. 141-144.

20 RAŠLA, A. *Ludové súdy...*, s. 118-119.

rozhodnutím dokonca obžalobca I. Kabina, ktorý už predtým požiadal o odvolanie z pozície, odmietol prevziať zastupovanie obžaloby proti bývalému poslancovi snemu V. Plechlovi.²¹

3. PROCES S PETROM ZAŤKOM

Z tejto koncepcie vychádzalo aj poňatie druhej verzie obžaloby proti P. Zaťkovi z 29. marca 1946, pričom táto nahrádzala v úplnosti skoršiu obžalobu, nebola jej doplnením. Podľa obžaloby sa mal obvinený dopustiť ako československý štátny občan verejnej propagácie, obhajoby a schvaľovania činnosti a ideí fašistických okupantov a domácich zradcov tým, že sa ako „prívrženec politickej skupiny tzv. regionalistov“ pripojil „k zradikalizovanému táboru ľudáckych autonomistov“ a vo voľbách z 18. decembra 1938 sa stal poslancom Snemu Slovenskej krajiny a po 14. marci 1939 Snemu Slovenskej republiky, pričom členom tohto zboru bol až do 22. novembra 1944. Preto bol podľa obžaloby „stúpencom zákonodarného a legalizačného zástoja profašistického a separatistického režimu“. Navyše sa podieľal na činnosti snemu ako podpredseda a spravodaj viacerých výborov, dvakrát (1940, 1942) bol generálnym spravodajcom štátneho rozpočtu. Taktiež sa vo svojich verejných prejavoch mal stotožniť s profašistickou a reakčnou politikou Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLŠ). Touto činnosťou mal naplniť skutkovú podstatu podľa § 2 písm. d) (domáci zradcovia) retribučného nariadenia. Podľa obžaloby obvinený naplnil aj skutkovú podstatu § 3 písm. d) (kolaboranti) retribučného nariadenia: „ako významný činiteľ verejného a hospodárskeho života dával svoje služby k dispozícii okupantom a fašistickému režimu“ a tým ten režim pomáhal budovať a udržiavať. Toho sa mal dopustiť jednak svojou účasťou ako národohospodársky odborník na rokovaní hospodárskej delegácie Slovenskej krajiny v Berlíne 1. a 2. marca 1939 „ohľadne utvorenia t.zv. Slovenského štátu pod ochranou nacistického Nemecka“ a na ďalších rokovaníach so zástupcami nacistického Nemecka 23. marca 1939 ohľadom uzavretia dohody o hospodárskej a finančnej spolupráci, a jednak zastávaním viacerých významných funkcií v hospodárskom živote Slovenskej republiky (1939 – 1945) ako napr. predseda Najvyššieho hospodárskeho úradu, člen v komitete hospodárskych ministrov alebo stály podpredseda „slovenského vládneho výboru pre obchodno politické rokovania s cudzinou a hlavne s nacistickým Nemeckom“. V poslednej uvedenej funkcii sa zúčastnil uzavretia obchodných zmlúv a úpravy platobných stykov s nacistickým Nemeckom, čím mal prispieť k tomu, že export zo Slovenska do Nemecka značne prevyšoval import – clearingová pohľadávka Slovenska voči Nemecku zodpovedajúco narastala a „ku dňu 1. júla 1944 dosiahla výšky 6.413.350.000 korún“, teda vyčíslený „hmotný príspevok Slovenska v prospech nacistického Nemecka na úkor hospodárskej prosperity Slovenska“.²² Aj v tomto je očividný významný posun oproti konštrukcii prvotnej obžaloby, keďže trestná zodpovednosť P. Zaťku už nie je vyvodzovaná iba z jeho poslaneckej činnosti, ale aj z jeho pôsobenia ako národohospodárskeho funkcionára a činovníka.

Obžalobca v odôvodnení obžaloby zdôrazňoval, že P. Zaťko sa vedome pripojil k „sfašizovanej“ HSLŠ „v čase zvýšeného ohrozenia republiky“, hoci vedel, že voľby v decembri 1938 boli „v skutočnosti partajným diktátom s vylúčením slobodného prejavu vôle ľudu“ a politicky smerovala HSLŠ vtedy k profašistickému, separatistickému a protičeskoslovenskému zameraniu. A za obdobie svojho pôsobenia v sneme mal obvinený niesť „kolektívnu zodpovednosť za činy fašistického režimu, ktorému slúžil bez ohľadu na to, či a v akej miere bol zúčastnený na tom ktorom legalizačnom akte.“ Teda obžaloba už voči obvinenému nevyvodzovala osobitné trestnotprávne dôsledky z faktu, že sa zúčastnil hlasovania 14. marca 1939 o vzniku Slovenského štátu, čo v prvej verzii obžaloby bolo vyhodnotené ako exponované „pôsobenie k 14. marcu 1939“ (§ 2 písm. a) retribučného nariadenia). Buď obžaloba akceptovala pôvodnú obranu obvineného ako dostatočnú alebo sa skôr zamerala iba na celkové trestnotprávne zhodnotenie Zaťkovho pôsobenia ako snemového poslanca. Obžaloba z druhého trestného činu bola zdôvodnená jednoduchšie: podľa funkcií, ktoré zastával, bol P. Zaťko významným činiteľom verejného a hospodárskeho života, a vzhľadom na vedomé a dobrovoľné pôsobenie v hospodárskych funkciách (a predtým aj na uvedených rokovaníach), ktoré zahŕňalo aj úzku hospodársku

21 SNA, fond Povereníctvo vnútra – prezídium, šk. č. 2, 36/1946. List predsedu Národného súdu I. Daxnera Predsedníctvu SNR z 4.3.1946. I. Kabina bol nakoniec odvolaný z funkcie dňa 14. 3. 1946. SNA, fond ÚO-NS, šk. č. 1, prez 570/46.

22 SNA, fond ÚO-NS, šk. č. 10, 82/45. Obžaloba z 29. 3. 1946.

spoluprácu s Nemeckom, dával svoje služby k dispozícii okupantom a domácim zradcom. Ohľadom obrany obvineného, že bol stále československého zmýšľania, obžaloba uviedla, že sa mal poslaneckého mandátu vzdať hneď po voľbách v decembri 1938, pretože vtedy už malo byť očividné, že vedenie HSLS sa snaží o rozbitie ČSR s pomocou nacistického Nemecka. Ďalší argument obhajoby, ktorý poukazoval na participáciu P. Zaťka v odboji, odmietla obžaloba ako na celkovú exkulpáciu nedostatočnú, keďže styky s odbojom podľa nej nadviazal až na jeseň 1943 a otvorene sa pridal k SNP v lete 1944 „opustiac svoje pracovisko zastávané u fašistického režimu dlhé roky“. Obžaloba však pripúšťala prihladiť na Zaťkove pôsobenie v odboji pri uložení trestu, teda aplikovať inštitút zmiernenia trestu podľa § 6,²³ podľa ktorého bolo možné trest smrti premeniť na trest na slobode do 30 rokov, v mimoriadnych prípadoch uložiť tresty vedľajšie ako tresty hlavné, prípadne páchatela aj oslobodiť. Stojí za pozornosť, že v záverečnej reči na hlavnom pojednávaní obžalobca A. Dutka uviedol aj nové argumenty, keďže svedkovia potvrdzovali kontakty a spoluprácu obvineného s odbojom už od decembra 1938. Tvrdil, že rady, ktoré P. Zaťko „dostával, aby prijal mandát alebo zotrval v sneme, vtedy ešte nemali povahu oficiálnu.“²⁴ Obžaloba argumentovala, že vtedy ešte domáci odboj „oficiálnej povahy“ na Slovensku neexistoval a tak nemohol nastať ani exkulpačný dôvod. Za odboj „oficiálnej povahy“ podľa všetkého považovali odboj v kontakte s prezidentom Benešom a exilovou vládou.

Možno konštatovať, že obžaloba v druhej verzii obžalobného spisu zohľadnila rozsudok Národného súdu o kolektívnej zodpovednosti poslancov snemu a zároveň podrobnejšie preskúmala činnosť obvineného v rokoch 1938 až 1944. Obžalobca sa už nesústreďuje na jednotlivé hlasovania obvineného, hoci ich všeobecne zmieňuje, ale poukazuje na to, že P. Zaťko bol poslancom takmer 5 rokov a tým spolupôsobil ako akási legitimizačná a legalizujúca kulisa „profašistického“ režimu. Dôraz sa kladie aj na subjektívnu stránku konania obvineného – vždy konal vedome, pričom sa predpokladá jeho znalosť geopolitickej situácie, a dobrovoľne. Uvádza sa, že obvinený mal hneď po voľbách odstúpiť, aby sa tak vyhol trestnoprávnej zodpovednosti podľa retribučného nariadenia. S tým súvisí aj to, že obžaloba nepovažovala ňou zistenú odbojovú činnosť za dostatočne vyvíňujúcu. Jednoznačne vychádzala z toho, že pre exkulpáciu bola potrebná spolupráca a dohoda s odbojom už od začiatku výkonu poslaneckého mandátu.

Obhajoba P. Zaťka spočívala na rezolútnom odmietnutí viny a zdôrazňovaní kooperácie s predstaviteľmi, najmä občianskeho, odboja. Už ponuku kandidovať do snemu ako národohospodársky odborník podľa vlastných slov konzultoval s J. Ursínom a J. Lichnerom, vtedajšími predstaviteľmi československej vlády, „ktorí zdôraznili, že je nutné, aby do Snemu sa dostali ľudia, s ktorými bude možná spolupráca a ktorí by československé hľadisko hájili do krajnosti tak, ako to bude možné.“ Počas výkonu poslaneckého mandátu sa mal stykať a radiť aj s M. Joskom, R. Fraštackým, J. Stanekom a L. Novomeským, ktorí mu tiež mali odporúčať, aby sa nevzdal poslaneckej funkcie, čo údajne zvažoval, lebo „by to nebolo z československého hľadiska dobré“. Tvrdil, že všetci predstavitelia odboja, s ktorými došiel do styku, súhlasili s tým, aby naďalej ostal pracovať v sneme. Svoje pôsobenie v rôznych hospodárskych pozíciách obhajoval tým, že v nich mohol pomáhať odboju a podieľať sa na príprave povstania. Zároveň poprel, že by sa vo svojich verejných prejavoch „stotožňoval s profašistickou a reakčnou politikou“ HSLS.²⁵ Na konci svojej záverečnej reči pred Národným súdom P. Zaťko vyhlásil, že „konal tak, ako mu to kázalo jeho presvedčenie, prospech národa a Československej republiky.“²⁶ Svojimi výpoveďami na hlavnom pojednávaní potvrdili odbojovú činnosť P. Zaťku a súhlas predstavitel'ov odboja s jeho pôsobením v sneme svedkovia J. Lettrich, R. Fraštanský, J. Stanek, J. Ursíny, I. Pietor, J. Lichner, V. Šrobár a ďalší. Svedkovia potvrdili, že obvinený bol v kontakte s odbojom už od začiatku svojej politickej „kariéry“ v sneme ovládanom HSLS. Iba jediný svedok, Dr. J. Šoltés, čiastočne spochybnil potrebnosť Zaťkovho poslaneckého mandátu pre odbojové ciele, keď uviedol, že „v sneme pre odboj sa nedalo nič vykonávať, i keď možno povedať, že snem mal určitý zmiernujúci vplyv.“²⁷ Podľa svedectiev sa o Zaťkovom pôsobení vedelo aj v rámci zahraničného odboja v Londýne a nikto mu ho

23 Tamže.

24 Dr. Ing. Peter Zaťko oslobodený. *Národná obroda*, 11. 9. 1946, s. 2.

25 SNA, fond ÚO-NS, šk. č. 10, 82/45. Rozsudok z 10. 9. 1946.

26 Dr. Ing. Peter Zaťko oslobodený. *Národná obroda*, 11. 9. 1946, s. 2.

27 Dr. Ing. P. Zaťko pred Národným súdom. *Národná obroda*, 6. 9. 1946, s. 2. Svedkovia potvrdzujú obhajobu Dr. Ing. Zaťku. *Národná obroda*, 7. 9. 1946, s. 1. Pozri aj: 10 svedkov svedčí v prospech Dr. Zaťku. *Pravda*, 8. 9. 1946, s. 2.

nezazlieval. J. Lettrich dokonca svedčil o tom, že práve „jeho zásluhou bol nadviazaný styk s Londýnom cestou obchodných delegácií cez neutrálnu cudzinu.“²⁸ Možno teda konštatovať, že fáza dokazovania vyznela v prospech obhajoby a argumenty obžaloby boli najmä svedeckými výpoveďami značne oslabené.

4. ROZSUDOK

Národný súd sa v svojom rozsudku z 10. septembra 1946 opätovne prihlásil k svojej vyššie opísanej koncepcii kolektívnej zodpovednosti poslanca Snemu Slovenskej krajiny a Slovenskej republiky za činy režimu, ktorému slúžil. Pri prvej časti obžaloby Národný súd konštatoval, že sa nestotožnil s tým, že by obžalobou uvedené prejavy (obžaloba zmieňovala snemové prejavy P. Zaťku z 25. júla 1939 a z 21. decembra 1939) a ani iné prejavy obvineného boli trestnoprávne relevantné. Tu treba uviesť, že obžaloba počas celého konania neuviedla konkrétne pasáže prejavov obvineného, ktoré by mali mať „závadný“ charakter, hoci týmto adjektívom označili zmienené dva prejavy. Preto sa rozhodovanie Národného súdu obmedzilo na to, či bol alebo nebol naplnený exkulpačný dôvod – poslanecké pôsobenie „v dohode s činiteľmi odboja, aby tak poslúžil cieľom odboja“. Súd sa oboznámil s viac ako dvoma desiatkami svedeckých výpovedí, s dokumentami žandárskych orgánov a veliteľstva Rodobrany, s listom generálneho biskupa evanjelickej cirkvi a. v., ktorej bol P. Zaťko členom, a s ďalšími vyjadreniami a dokumentami. Na základe tejto dôkaznej bázy sa Národný súd stotožnil s obhajobou obvineného a konštatoval, že tento naozaj prijal a neskôr vykonával poslaneckú funkciu po dohode a v súlade s odbojovými predstaviteľmi. Podľa Národného súdu bolo rozhodnutie, že si P. Zaťko ponechal svoj mandát, správne, „lebo len takto mu bolo umožnené zachraňovať záujmy slovenského a českého národa, a tak záujmy Československej republiky v tak veľkom rozsahu, ako sa to stalo a aj na takých miestach, kde by on obvinený v prípade, že by nebol býval poslancom, nebol mal prístup.“ Národný súd tiež riešil otázku „oficiálnej povahy“ odbojových skupín. Dospel k stanovisku, že za oficiálne odbojové skupiny možno považovať aj tie, ktoré boli činné ešte pred vznikom Československého Národného výboru (ČSNV) na jeseň 1939, resp. československej exilovej vlády, a ktoré hneď po vzniku orgánov zahraničného odboja s nimi nadviazali styky. Išlo o racionálny prístup, keďže inak by vlastne nebolo možné vyvinúť sa za členstvo v sneme pred vznikom ČSNV. Národný súd teda dospel k záveru, že obvinený sa svojou poslaneckou činnosťou neprevinil a preto ho od 1. bodu obžaloby (údajné naplnenie skutkovej podstaty trestného činu domáci zradcovia podľa § 2 písm. d) retribučného nariadenia) oslobodil.²⁹

Ako bolo už spomenuté vyššie, druhá časť obžaloby sa týkala pôsobenia obvineného ako národohospodárskeho odborníka a činníka na viacerých pozíciách v rokoch 1939 – 1944. Národný súd v tomto ohľade skúmal, či „obvinený skutočne dával svoje služby k dispozícii okupantom a fašistickému režimu, aby tým pomáhal tento režim budovať a udržiavať.“³⁰ Kľúčovým dôkazom tu bol znalecký posudok profesora Dr. A. Maturu, známeho špecialistu na finančné právo, ktorý celkovo posudzoval hospodárstvo za Slovenskej republiky (1939 – 1945). Tento posudok mal význam aj pre ďalšie konania pred Národným súdom, najmä pre proces s I. Karvašom, v ktorom bol oslobodzujúci rozsudok, tiež sa opierajúci o zistenia A. Maturu,³¹ vyneseny 22. novembra 1946. Jeho primárnou úlohou bolo prešetriť, či „príslušní hospodárski činitelia slovenskí využili všetky možnosti obrany slovenských záujmov hospodárskych“. Posudok dospel ku kladným výsledkom v celom rozsahu – slovenskí hospodárski činitelia spravili všetko, čo sa dalo, v prospech slovenského hospodárstva.³² A. Matura sa v posudku pozitívne vyjadril o hospodárskom odboji slovenských hospodárskych činiteľov, ktorí si podľa neho „splnili v plnom rozsahu svoju národnú a štátnu povinnosť, keď si už tieto pozície podržali.“ Poukázal napríklad aj na to, že v českých krajinách nemecká okupácia spôsobila nevojenské škody vo výške 387 miliárd korún československých, pričom na Slovensku

28 Dr. Ing. Zaťko bol plne zapojený do čs. odboja. *Čas*, 7. 9. 1946, s. 3.

29 SNA, fond ÚO-NS, šk. č. 10, 82/45. Rozsudok z 10. 9. 1946.

30 Tamže.

31 KARVAŠ, Milan. *Môj otec Imrich Karvaš*. Budmerice: Rak, 2001, s. 64.

32 Dr. Ing. Peter Zaťko oslobodený. *Národná obroda*, 11. 9. 1946, s. 2.

do vypuknutia povstania predstavovala ekvivalentnú hodnotu suma 6 miliárd.³³ O pozitívnej činnosti P. Zaťku v národohospodárskych pozíciách vypovedali aj ďalší svedkovia, napr. podľa I. Karvaša prišiel P. Zaťko ako člen Komitétu hospodárskych ministrov s návrhom o daňových úľavách, čím sa znížili príjmy štátnej pokladnice a úľavy boli ďalej investované. Vďaka tomu neboli v štátnej pokladnici prebytky „a Nemci nemohli prísť s požiadavkou, aby sa prevzali marky. Prípadným prebytkom by sa bol financoval clearing a prípadne podporovala aj vojna.“³⁴ Národný súd sa vo svojom rozsudku stotožnil s obsahom znaleckého posudku a relevantných svedeckých výpovedí a skonštatoval, že vzhľadom na zistené skutočnosti obvinený „nemal úmysel dávať svoje služby k dispozícii okupantom a fašistickému režimu a tým menej pomáhať tento fašistický a separatistický režim budovať.“ Opäť sa teda kládol dôraz aj na subjektívnu stránku, pričom zámer konania obvineného sa predpokladal vzhľadom na vykonané dôkazy. Ani účasť na rokovaníach 1. a 2. marca 1939 v Berlíne nebolo možné považovať za prejav protičeskoslovenského stanoviska, keďže podľa výpovedi M. Pružinského si obvinený vopred žiadal uistenie, že „s cestou slovenskej delegácie súhlasila ústredná vláda v Prahe“, a cestou späť sa zastavil v prezidentskej kancelárii v Prahe, kde referoval o výsledku rokovaní v Berlíne. Úmysel P. Zaťka zachovať jednotnosť ČSR dokazovali aj ďalšie súdom zistené skutočnosti, vrátane svedeckej výpovede J. Tisa. Národný súd tak aj v tomto ohľade rozhodol, že obvinený sa neprevinil a bol oslobodený spod druhého bodu obžaloby, podľa ktorého mal svojou činnosťou naplniť skutkovú podstatu trestného činu kolaboranti podľa § 3 písm. d) retribučného nariadenia.³⁵ Peter Zaťko tak bol Národným súdom oslobodený spod obžaloby v plnom rozsahu. Stal sa tak jedným z celkovo desiatich oslobodených obžalovaných v procesoch pred Národným súdom.³⁶

5. OTÁZNIKY NAD PRÍPADOM PETRA ZAŤKU

Z procesnoprávneho hľadiska možno uviesť, že vzhľadom na jeho relatívnu nenáročnosť proces s P. Zaťkom trval pomerne dlhé obdobie, takmer jedenásť mesiacov. Je to paradoxné, keďže retribučnými procesnoprávnymi predpismi stanovené lehoty boli inak dodržané. Obžaloba, teda jej prvá verzia, bola podaná so zachovaním osemďnovej lehoty od doručenia trestného oznámenia (prípisu predsedu SNR) podľa § 10 ods. 2 retribučného nariadenia. Rovnako hlavné pojednávanie, hoci neskôr bolo odročené, bolo zahájené do 14 dní po predložení druhej verzie obžaloby v súlade s ustanovením § 10 ods. 6 retribučného nariadenia. Priebeh trestného konania proti P. Zaťkovi však predlžovali najmä už vyššie uvedené komplikácie ohľadom získania potrebného súhlasu DNZ pre trestné stíhanie. Keď bola Národnému súdu predložená druhá verzia obžaloby, termíny hlavného pojednávania boli pôvodne určené na 11., 12., 13. a 15. apríla 1946. Ale už počas prvého dňa pojednávania obhajoba a aj obžaloba navrhli odročenie pojednávania, keďže obe strany žiadali zadovážiť a vykonať ďalšie dôkazy (konkrétne svedecké výpovede J. Papánka a F. Čatloša). Národný súd týmto návrhom vyhovel³⁷ a hlavné pojednávanie nakoniec prebiehalo v dňoch 5., 6., 7. a 10. septembra 1946. V tejto súvislosti je zaujímavé, že práve Predsedníctvo SNR sa snažilo o to, aby bol proces s P. Zaťkom čo najskôr ukončený. Napríklad, na list obžaloby pred Národným súdom z 11. marca 1946, v ktorom A. Dutka oznamoval, že ešte nie sú zhromaždené všetky dôkazy hospodárskeho charakteru pre zostavenie obžalobného spisu, Predsedníctvo SNR o tri dni odpovedalo s tým, že na svojom zasadnutí sa uznieslo na trvaní „na tom, aby obžaloba proti Dr. Ing. Petrovi Zaťkovi bola urýchlene a bezodkladne [zvýraznené v originále – pozn. autora] vypracovaná a aby vec bola čo najskôr prejednaná.“³⁸ Opačný záver však možno vyvodiť z ďalšej informácie z Denníka v trestnej veci proti P. Zaťkovi, podľa ktorej 15 minút pred začatím pojednávania dňa 11. apríla 1946 prišiel príslušnému obžalobcovi A. Dutkovi telefonický pokyn z Predsedníctva SNR, aby sa „z dôležitých dôvodov“ zariadilo „odročenie hl. pojednávania bez toho, že by došlo k prečítaniu obžalobného

33 MATURA, Aloiz. Výsledky hospodárskeho odboja. *Národná obroda*, 12. 9. 1946, s. 2.

34 Dr. Ing. Zaťko viedol rozumnú hospodársku politiku. *Čas*, 8. 9. 1946, s. 3.

35 SNA, fond ÚO-NS, šk. č. 10, 82/45. Rozsudok z 10. 9. 1946.

36 RAŠLA, A. *Ludové súdy...*, s. 153.

37 Súd proti Dr. Ing. Zaťkovi odročený. *Národná obroda*, 12. 4. 1946, s. 2.

38 SNA, fond ÚO-NS, šk. č. 10, 82/45. List obžalobcu Predsedníctvu SNR z 11. 3. 1946. List Predsedníctva SNR obžalobcovi z 14. 3. 1946.

spisu.³⁹ Treba poukázať aj na to, že J. Papánek a ani F. Čatloš v konaní nakoniec vôbec nevypovedali, čo by mohlo byť indíciou, že dôvody odročenia boli iba účelové.

Je zaujímavé, že Predsedníctvo SNR vôbec celé konanie iniciovalo a podľa A. Rašlu bolo postavenie P. Zaťku pred Národný súd „len za to, že za slovenského štátu bol poslancom Slovenského snemu“, dohodnuté aj na porade Slovenského národného frontu.⁴⁰ Otáznym ostáva, čo tým Predsedníctvo SNR sledovalo. Prečo sa rozhodli pre trestné konanie proti osobe, ktorá s nimi počas celého obdobia svojho problematického exponovania úzko spolupracovala? Podľa Zaťkových pamätí jeho súdenie a dokonca aj odsúdenie pred Národným súdom presadzovalo krídlo Komunistickej strany Slovenska okolo Viliama Širokého, ako aj povereník pre veci vnútorné Július Viktory a predseda Národného súdu Igor Daxner.⁴¹ Bol to prejav snahy očistiť P. Zaťka oslobodzujúcim rozsudkom pre budúce politické angažovanie a definitívne tak umlčať názory, podľa ktorých išlo o osobu skompromitovanú kolaboráciou? Alebo to bol prejav pomsty za jeho verejné angažovanie sa počas obdobia 1938 – 1944? Mohlo ísť tiež o autentickú snahu zistiť, či P. Zaťko v skutočnosti nehral na dve strany, napr. že by sa stykal s odbojármi, ale vo svojich hospodárskych pozíciách úzko spolupracoval s Nemcami. Navyše, P. Zaťko vnímal celý svoj proces napriek oslobodzujúcemu rozsudku ako veľmi ponižujúci.⁴² Tieto otázky sú síce relevantné, avšak ich vyriešenie z právno-historického hľadiska nie je pre posúdenie priebehu procesu nevyhnutné.

ZÁVER

V článku analyzovaný proces ponúka náhľad do fungovania a práce Národného súdu a obžaloby pred Národným súdom v období rokov 1945 a 1946. Počas priebehu konania obžaloba zmenila svoj prístup pri vyhodnocovaní trestnej zodpovednosti obvineného ako poslanca snemu podľa rozsudku Národného súdu o kolektívnej zodpovednosti bývalých poslancov z 1. februára 1946. Celý proces mal význam aj pre ďalšiu aplikačno-právnu prax retribučného súdnictva na Slovensku. Počas jeho priebehu bol profesorom A. Maturom vypracovaný znalecký posudok, ktorý posúdil slovenské hospodárstvo vo vojnových rokoch a činnosť jednotlivých národohospodárskych predstaviteľov. Jeho zistenia boli relevantné aj pri iných príležitostiach, napr. v procese s I. Karvašom. V rozsudku sa taktiež Národný súd prvýkrát zaoberal otázkou oficiality odboja a podľa nášho názoru ju veľmi racionálne vyriešil.

Peter Zaťko bol Národným súdom oslobodený, ani pri jednom bode obžaloby nerozhodol o vine obvineného takže nebolo potrebné ani uplatnenie inštitútu zmiernenia trestu. Vykonané dokazovanie totiž v plnom rozsahu potvrdilo argumenty obhajoby a Národný súd v súlade s tým rozhodol. Z vecnej stránky tak možno povedať, že priebeh procesu a znenie rozsudku nevyvolali výraznejšie kontroverzie či spory. Ani vtedajšia dobová tlač či neskoršia literatúra nehodnotili tento proces kriticky. Jeho význam však spočíval v iných, vyššie zmienených ohľadoch.

39 SNA, fond ÚO-NS, šk. č. 10, 82/45. Denník v trestnej veci.

40 RAŠLA, A. *Ludové súdy...*, s. 120.

41 ZAŤKO, Peter. *Národohospodár Peter Zaťko spomína*, s. 216-217.

42 PODOLEC, Ondrej. K retribučným súdnym procesom s poslancami Snemu Slovenskej republiky. In: STŘEDOVÁ, Veronika – ŠTĚPÁN, Jiří a kol. *České, slovenské a československé dějiny 20. století V*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2011, s. 113.

LEGÁLNY VÝKLAD ÚSTAVY A ÚSTAVNÝCH ZÁKONOV ÚSTAVNÝM SÚDOM PODĽA ČLÁNKU 128 ÚSTAVY A JEHO LEGITIMITA

**JURAJ MARTAUS
KATEDRA TEÓRIE ŠTÁTU A PRÁVA,
PRÁVNICKÁ FAKULTA, UNIVERZITA
PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH**

ABSTRAKT

MARTAUŠ, J.: LEGÁLNY VÝKLAD ÚSTAVY A ÚSTAVNÝCH ZÁKONOV ÚSTAVNÝM SÚDOM PODĽA ČLÁNKU 128 ÚSTAVY A JEHO LEGITIMITA. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 1, 2015, Č. 1, S. 64

Podľa článku 128 Ústavy Slovenskej republiky podáva Ústavný súd Slovenskej republiky, ak je vec sporná, všeobecne záväzný výklad ústavy a ústavných zákonov. Túto právomoc slovenského ústavného súdu nemožno považovať v rámci širších súradníc ústavného súdnictva za štandardnú, a preto so sebou nesie i viacero otázok, ktorým sa venuje predkladaný článok. Autor sa primárne zaoberá otázkou legitimacy ústavného súdu pri výkone tejto právomoci v kontexte s funkciami, ktoré v modernom a demokratickom štáte naplňajú zastupiteľské orgány s legislatívnou právomocou. Okrem iného sa v článku venuje značný priestor i charakteru rozhodnutí ústavného súdu podľa článku 128 Ústavy Slovenskej republiky, ako aj obmedzeniam, ktoré musí Ústavný súd Slovenskej republiky pri výkone svojej právomoci podľa menovaného článku rešpektovať.

ABSTRACT

MARTAUŠ, J.: LEGAL INTERPRETATION OF THE CONSTITUTION AND CONSTITUTIONAL ACTS BY THE CONSTITUTIONAL COURT UNDER ARTICLE 128 OF THE CONSTITUTION AND ITS LEGITIMACY. HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL. 1, 2015, NO.1, P. 64

According to Art.128 of the Constitution of the Slovak republic, if there a controversy exists, the Constitutional Court of the Slovak republic interprets the constitution and constitutional acts in a generally binding way. This competence of Slovak Constitutional Court cannot be regarded as a standard in wider coordinates of the constitutional judiciary and therefore it brings with it number of problems, to which the article is devoting. The author deals primary with a question of legitimacy of the Constitutional Court in the exercise of that discretion in the context of functions that in a modern and democratic state fulfills representative bodies with legislative power. Among other things, considerable space in the article is devoting to the character of decisions of the Constitutional Court according to Art.128 of the Constitution of the Slovak republic, as well as restrictions, which must be respected by the Constitutional Court of Slovak republic in the exercise of its power according to an aforementioned article.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

ústavný súd, výklad ústavy, legitimita, tvorba práva

KEYWORDS

the constitutional court, interpretation of constitution, legitimacy, lawmaking

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Juraj Martaus
martaus@centrum.sk
Katedra teórie štátu a práva
Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Kováčska 30
040 01 Košice
Slovenská republika

1. NAMIESTO ÚVODU

Ústava Slovenskej republiky, na rozdiel od ústavy Českej republiky, v článku 128 svojím obsahom priamo nadväzuje na ústavnoprávnu úpravu právomoci ústavného súdu z obdobia československej federácie, v rámci ktorej do portfólia právomocí Ústavného súdu ČSFR, patrila i právomoc federálneho ústavného súdu podávať výklad ústavných zákonov federácie, ak je vec sporná.¹ **Túto právomoc ústavného súdu nemožno v rámci ústavného súdnictva považovať za príliš obvyklú,**² a preto so sebou nesie i viacero otázok, ktorým je nutné sa venovať.

Pôvodné znenie článku 128 ústavy bolo najmä s ohľadom na nejednoznačnosť úpravy zverejňovania rozhodnutí ústavného súdu o výklade ústavných zákonov v Zbierke zákonov, ako i s ohľadom na nejasnosti súvisiace s ich časovým pôsobením,³ novelizované ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z.. Z novelizovaného znenia ústavy v súčasnosti jasne vyplýva všeobecná záväznosť výkladu ústavného súdu odo dňa jeho vyhlásenia, ako i to, že všetky rozhodnutia ústavného súdu o výklade ústavy a ústavného zákona sa obligatórne vyhlasujú v Zbierke zákonov.⁴ Podľa platnej právnej úpravy o návrhu na podanie výkladu rozhoduje plénum ústavného súdu, čo je rovnako zmenou oproti predchádzajúcej úprave, podľa ktorej táto právomoc náležala senátu.⁵ Zaujímavý je však fakt, že túto zmenu nereflektuje zákon č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov, keď v § 48 stále ponecháva právomoc podávať legálny výklad ústavy a ústavných zákonov senátu ústavného súdu.⁶ Novelizácia ústavy odstránila pochybnosti o tom, či predmetom legálneho výkladu ústavným súdom má byť aj ústava, keďže článok 128 pôvodne zakotvoval právomoc ústavného súdu vykladať len ústavné zákony. Napriek tomu, že tento nedostatok právnej úpravy prekonal už svojím rozhodnutím ústavný súd (I. ÚS 39/93), keď výslovne deklaroval právomoc ústavného súdu podávať aj výklad ústavy⁷, nielen ústavných zákonov, ústavodarca následne ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z. novelizoval a doplnil znenie článku 128 ústavy i o právomoc ústavného súdu podávať všeobecne záväzný výklad ústavy.

Možno teda konštatovať, že podľa platnej ústavnoprávnej úpravy podáva Ústavný súd Slovenskej republiky, v zmysle článku 128 ústavy, výklad ústavy alebo ústavného zákona, ak je vec sporná, pričom **okruh osôb, ktoré sú aktívne legitimované na podanie návrhu na podanie výkladu je rovnaký ako pri konaní o súlade noriem.** Rozhodnutia ústavného súdu o výklade ústavy alebo ústavného zákona sa vyhlasujú spôsobom ustanoveným na vyhlasovanie zákonov a výklad ústavy alebo ústavného zákona je všeobecne záväzný odo dňa jeho vyhlásenia.⁸

V Ústave Slovenskej republiky je abstraktná kontrola ústavnosti ako forma kontroly ústavnosti v užšom slova zmysle,⁹ zakotvená v článku 125 ústavy. **Rozhodovanie ústavného súdu o výklade ústavy**

1 „Ústavný súd podáva výklad ústavných zákonov Federálneho zhromaždenia, ak je vec sporná. Podmienky ustanoví zákon Federálneho zhromaždenia.“ (čl. 5 ods. 1 zákona č. 91/1991 Zb., o Ústavnom súde Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky).

2 Bližšie pozri: BENÁKI, J. Co zbylo z Ústavního soudu ČSFR, In: *Dny práva – Sborník příspěvků*, 2012, s. 295., prístupné na: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2012/files/rozpad/rozpad.pdf, navštívené dňa 3.11.2014.

3 Pozri: II. ÚS 69/99 a I. ÚS 48/99.

4 Napriek tomu, že ústavný súd uverejnil doteraz všetky svoje prijaté rozhodnutia o výklade ústavy v Zbierke zákonov, § 33 ods. 4 zákona o ústavnom súde ponechával na uváženie ústavného súdu, ktoré uznesenia o výklade majú všeobecný význam a bude ich teda potrebné publikovať v Zbierke zákonov. Vznikali tak viaceré otázky ohľadom záväznosti výkladu ústavného súdu podľa vtedy platného čl. 128 ods. 1 ústavy (pozri: DOBROVIČOVÁ, G. *Vybrané otázky recentných prameňov práva v Slovenskej republike*. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Košice, 2004, s. 105).

5 Tamtiež, s. 104.

6 Znenie § 48: „O návrhu na podanie výkladu koná senát Ústavného súdu na neverejnom zasadnutí a rozhoduje uznesením.“ Zákon č. 38/1993 rovnako v rozpore s ústavnou úpravou v § 45 hovorí len o právomoci vykladať ústavné zákony a na ústavu zabúda: „Ústavný súd podáva výklad ústavných zákonov len vtedy, ak je vec sporná.“

7 Ústavný súd vo svojom rozhodnutí I. ÚS 39/93 totiž konštatoval, že „z právneho hľadiska má význam iba rozlišovanie medzi zákonmi prijímanými kvalifikovanou väčšinou hlasov poslancov a medzi zákonmi, na ktorých prijatie sa vyžaduje jednoduchá väčšina hlasov poslancov.“

8 Bližšie pozri: BRÖSTL, A. a kol. *Ústavné právo Slovenskej republiky*, 2. Vydanie, Aleš Čeněk, Plzeň, 2013, s. 306.

9 Teda v zmysle zabezpečenia princípu zvrchovanosti ústavy a zákona v právnom poriadku a hierarchického usporiadania právnych predpisov z hľadiska ich právnej sily (pozri: SVÁK, J. – CIBULKA, L. *Ústavné právo Slovenskej republiky, Osobitná časť*. 5. aktualizované vydanie, EUKÓDEX, Bratislava, 2013, s. 586).

a ústavných zákonov podľa článku 128 ústavy možno tiež označiť za formu abstraktnej kontroly ústavnosti. Ústavný súd vo svojej doterajšej jurisdikcii totiž sám označil konanie o výklade ústavy podľa článku 128 ods. 1 ústavy za konanie o abstraktnej ochrane ústavnosti, keď uviedol, že „*Ústavný súd uplatnením svojej právomoci podľa čl. 128 ods. 1 ústavy vykonáva činnosť, ktorá je formou abstraktnej ochrany ústavnosti* (II. ÚS 69/1999, Zbierka nálezov a uznesení ÚS SR 1999, s. 628). Spomenutá „abstraktnosť“ právomoci ústavného súdu sa však prejavuje až *ex post*, teda všeobecne záväznými účinkami takéhoto rozhodnutia ústavného súdu do budúcnosti.¹⁰

2. TVORCA, NÁLEZCA A VYKLADAČ

Možno sa zhodnúť na tom, že podľa aktuálneho znenia ústavy sú právoplatné rozhodnutia ústavného súdu vydané v rámci abstraktnej kontroly ústavnosti resp. zákonnosti právnych predpisov (čl. 125 ods. 1,2,5) a v rámci výkladu ústavy a ústavných zákonov (čl. 28) explicitne označené ako všeobecne záväzné, a teda ich **jednoznačne možno zaradiť medzi pramene práva.**¹¹

Ústavný súd možno považovať za tvorca práva ako v prípade výkonu právomoci podľa čl. 125 ústavy (negatívny zákonodarca), tak v prípade výkonu právomoci podľa článku 128 ústavy (pozitívny zákonodarca). Nakoniec, na tom, že **ústavný súd podávaním legálneho výkladu právo tvorí**, sa zhoduje aj veľká časť slovenskej ústavnoprávnej doktríny.¹² Odhliadnuc od pochybností, ktoré sú spojené s hľadaním odpovede na otázku, či všeobecne záväzným je celé odôvodnenie rozhodnutia o výklade ústavy a ústavných zákonov, respektíve nálezu ústavného súdu o nesúlade právnych predpisov alebo len jeho nosná časť, vyhlásením spomenutých rozhodnutí ústavného súdu v publikačnej norme, sa z rozhodnutí stávajú pramene práva, ktoré buď vo finále derogujú iný prameň práva alebo sa zaraďujú medzi doteraz platné pramene práva. Zdá sa, že uznanie tézy, že ak na základe rozhodnutia ústavného súdu stratí platnosť jedna alebo viac právnych noriem, dochádza k síce negatívnej, ale predsa len tvorbe práva, sa nezdá byť problematickým. No záver o bezproblémovosti označenia ústavného súdu za tvorca práva pri podávaní legálneho výkladu ústavy a ústavných zákonov však už tak ľahko prijať nemožno.

V zmysle článku 128 totiž ústavný súd ústavné normy interpretuje. Neruší ich a ani ich novelizuje. To znamená, že jeho úlohou je to, čo je vlastné výkladu práva. Určiť obsah a význam normatívnych viet, keďže ten nie je vždy *prima facie* zrejmý.¹³ Interpretácia ústavných zákonov sa zvykne považovať za činnosť, zameranú na presné zistenie obsahu právneho predpisu pre účely jeho aplikácie v spoločenskej praxi.¹⁴ **To všetko na prvý pohľad nahráva tvrdeniu, že ústavný súd interpretáciou právo netvorí, ale ho „nachádza“.** Mám za to, že z podobnej predstavy vychádzal i ústavný súd, keď ešte pred novelizáciou článku 128 ústavy k otázke momentu právnych účinkov výkladu podaného Ústavným súdom SR uviedol: „*Svojím rozhodnutím ústavný súd deklaruje, aký bol, je a bude rozsah ústavného práva alebo právomoci. Toto rozhodnutie je celkom nepochybne platné ex tunc, teda do minulosti, vždy v prípadoch, kedy to je v konkrétnej veci efektívne.*“¹⁵ V rovnakom rozhodnutí tiež konštatoval: „*Ak štátny orgán koná inak, ako to vo*

10 Bližšie pozri: OROSZ, L. *Ústavný súd Slovenskej republiky v ústavnom systéme Slovenskej republiky*, s. 4, prístupné na: <http://portal.concourt.sk/download/attachments/11699004/kromeriz+2012.pdf>, navštívené dňa 5.11.2014.

11 Bližšie pozri: OROSZ, L. *Ústavný systém Slovenskej republiky – všeobecná charakteristika, hodnotenie, perspektívy*. In *Ústavný systém Slovenskej republiky (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektívy)*. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Košice, 2009, s. 135.

12 Pozri: PALÚŠ, I. – SOMOROVÁ, L. *Štátne právo Slovenskej republiky*. vysokoškolská učebnica, štvrté vydanie. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Košice, 2014, s. 456; BRÖSTL, A. et al. *Teória práva*. Plzeň, Aleš Čeněk, 2013, s. 128; SVÁK, J. – BERDISOVÁ, L. *Constitutional Court of the Slovak Republic as Positive Legislator when applying and interpreting the Constitution*. In: VERSCHRAEGEN, B. (ed.): *Austrian Law – An International Perspective*. Viedeň: Jan Sramek Verlag, 2010, s. 359; DOBROVIČOVÁ, G. *Vybrané otázky recentných prameňov práva v Slovenskej republike*. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Košice, 2014, s. 106; SVÁK, J. – CIBULKA, L. *Ústavné právo Slovenskej republiky, Osobitná časť*. 5, aktualizované vydanie, EUKODÉX, Bratislava, 2013, s. 594.

13 Bližšie pozri: PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M. *Teória práva*. 1. Vydanie, C. H. Beck, Bratislava, 2013, s. 350.

14 Bližšie pozri: BRÖSTL, A. – KLUČKA, J. – MAZÁK, J. *Ústavný súd Slovenskej republiky (Organizácia, proces, doktrína)*. Ústavný súd Slovenskej republiky, Košice, 2001, s. 92.

15 I. ÚS 48/99, Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1999, s. 448 – 449.

svojom rozhodnutí o výklade považuje za súladné s ústavou ústavný súd, konal tento štátny orgán celkom jednoznačne v rozpore s čl. 2 ods. 2 ústavy už v tej chvíli, keď svoje oprávnenie využil v rozsahu, ktorý mu ústava neposkytovala.(...) Právny stav vytvorený právnymi normami existuje objektívne. Existuje už v čase pred rozhodnutím ústavného súdu o výklade konkrétneho článku ústavy alebo ústavného zákona.“ Avšak takýto prístup je podľa mňa nesprávny.

Podľa môjho názoru tým, že novelizovaním článku 128 ústavy sa odstránila nejednoznačnosť právnych účinkov výkladu podaného ústavným súdom (rozhodnutie je záväzné *ex nunc*), nedošlo len k zamedzeniu vzniku sporov ohľadom predmetnej otázky do budúcnosti, ale touto zmenou ústavodarca zvýraznil i skutočnosť, že ústavný súd svojím legálnym výkladom právo tvorí.¹⁶ Zdôraznil som už, že je nepopierateľným faktom, že publikáciou rozhodnutia ústavného súdu o výklade v Zbierke zákonov vzniká nový prameň práva. No nejde tu len o formu, ale i obsah.

Takýto prameň práva totiž bude vždy podľa mňa nutne obsahovať nový, respektíve cudzí prvok, tak ako ho pomenúva Š. Ogurčák¹⁷, čo nakoniec vyplýva z podstaty veci vždy, keď sa pramene ústavného práva rozširujú o nový všeobecne záväzný normatívny text. Š. Ogurčák označuje tento nový alebo cudzí prvok za privysokú cenu, ktorú nemožno platiť. S týmto tvrdením však nemožno súhlasiť. Podľa jeho názoru, ak výklad, ktorý ústavný súd prepožičia ústavnému zákonu, bude proti pôvodnému obsahu zahŕňať cudzí prvok, stráca iné vysvetlenie obsahu ústavného zákona ústavným súdom ako cena, ktorou sa vykupuje prednosť demokratického zákonodarcu význam.¹⁸ Problém v takejto formulácii však nevidím len v tom, že podľa môjho názoru sa kreácii nového alebo cudzieho prvku nemožno vyhnúť, ale i v tom, že je otázne či vôbec možno určiť tú časť, ktorou sa výklad ústavného súdu odchyľuje od pôvodného obsahu ústavy alebo ústavného zákona v situácii, keď jediný všeobecne záväzný výklad ústavy a ústavných zákonov podáva práve Ústavný súd Slovenskej republiky.

S argumentom o neprípustnosti cudzieho prvku je podľa mňa možné vcelku oprávnene súhlasiť len vtedy, ak ho vnímame v úplne inom svetle. Najprv musíme prijať záver, že napriek tomu, že to ústava výslovne nestanovuje, nový (odlišný) výklad skôr interpretovaného ustanovenia ústavy alebo ústavného zákona nie je možný bez predchádzajúcej zmeny relevantnej ústavnej normy, a teda, že raz podaný výklad je záväzný „navždy“.¹⁹ Za cudzí, respektíve neprípustný prvok je potom treba považovať odlišný výklad už raz vyloženej ústavnej normy, ktorá nebola ústavodarcou zmenená. Je nutné však upozorniť, že tvrdenie o tom, že ústavný súd je z podstaty právomoci podľa článku 128 ústavy oprávnený vnášať do ústavného práva nový prvok a tvoriť právo, ešte neznamena, že pri dispozícii s touto právomocou nie je ničím obmedzený. O tom však ešte neskôr.

Výsledkom takto naznačeného chápania právomoci ústavného súdu podľa článku 128 je fakt, že ústavný súd je subjektom tvorby práva nielen, keď rozhoduje ako negatívny normotvorca, ale i vtedy, keď ústavu a ústavné zákony všeobecne záväzným spôsobom vykladá. Teda vtedy, keď v konaní o výklade ústavnej normy ústavný súd záväzným spôsobom volí z alternatívy, prípadne z variantov ústavne prijateľných možností interpretácie normy uvedenej v ústave alebo v ústavnom zákone.²⁰ Musím však dodať, že z hľadiska terminológie, berúc do úvahy prísnu ohraničenosť tejto normotvornej právomoci ústavného súdu, sa zdá byť pre ústavný súd aj prípustným označenie nálezca. To však výlučne len v tom prípade, ak pod pojem nachádzanie práva zahrnieme ako tvorbu, tak i odhaľovanie práva už raz vyjadreného a nezostaneme len pri nachádzaní práva v kontinentálno – európskom zmysle, ktorému je podsúvaný najčastejšie obsahový význam, smerujúci skôr k aplikácii.²¹

16 Takáto zmena uspokojuje požiadavku právnej istoty.

17 Bližšie pozri: OGURČÁK, Š. Komentár k čl. 128 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky. In ČIČ, M. a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Matica slovenská, Martin, 1997, s. 447.

18 Bližšie pozri: OGURČÁK, Š. Komentár k čl. 128 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky. In ČIČ, M. a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Matica slovenská, Martin, 1997, s. 447.

19 Bližšie pozri: DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky. Komentár*. 2. Vydanie, Heuréka, Šamorín, 2007, s. 971.

20 Tamtiež, s. 971.

21 Bližšie pozri: BLAHOŽ, J. *Soudní kontrola ústavnosti. Srovnávací pohled*. ASPI Publishing, Praha, 2001, s. 434.

3. LEGITIMITA VERZUS ÚSTAVNÉ SÚDNICTVO

Prenesenie ochrany ústavnosti na sudy je relatívne novým javom, keďže v tejto oblasti je pri riešení ústavnoprávných a štátoprávných sporov oveľa staršou rozhodovacía právomoc parlamentov.²² Napriek všetkému pozitívnemu, čo v posledných desaťročiach priniesla judikatúra súdnych orgánov ochrany ústavnosti, otázka legitimacy takýchto orgánov, ktoré svojím pôsobením vyvažujú, a nie zriedka významným, už vyššie naznačeným spôsobom korigujú činnosť ľuďom priamo volených orgánov, t.j. predovšetkým orgánov zákonodarnej moci, ostáva stále otvorenou. Presnejšie ostáva otvorenou najmä v tej časti, ktorej predmetom je prípustnosť alebo naopak neprípustnosť skúmania súladu ústavných zákonov s ústavou, prípadne ústavných noriem s niečím, čo sa zvykne nazývať materiálnym jadrom alebo ohniskom ústav. Tejto otázke sa venovalo a stále venuje značná časť odbornej literatúry. **Ďaleko menšia pozornosť sa však z môjho pohľadu venuje otázke legitimacy právomoci ústavného súdu podávať legálny výklad ústavy a ústavných zákonov, hoci sa jedná o nemenej dôležitú a rovnako otvorenú otázku.**²³ Práve problematike legitimacy právomoci Ústavného súdu Slovenskej republiky založenej článkom 128 Ústavy Slovenskej republiky, teda právomoci, ktorá, ako som už naznačil stavia ústavný súd do pozície „pozitívneho normotvorcu“, chcem ďalej venovať svoju pozornosť.

Možno súhlasiť s tvrdením, že argumentácii poukazujúcej na určité napätie medzi demokratickou legitimitou orgánov, ktoré sú priamo volené ľuďmi a legitimitou orgánov ustanovovaných sprostredkované v kontexte s funkciami, ktoré v modernom demokratickom a právnom štáte naplňajú, nemožno uprieť racionálny základ.²⁴

Schéma, ktorú rysuje diskusia o probléme demokratickej legitimacy súdneho preskúmavania ústavnosti legislatívy, a ktorú je možné o to viac aplikovať i na problematiku legitimacy legálneho výkladu podávaného ústavným súdom,²⁵ má zvyčajne podľa R. Alexyho nasledujúcu podobu. Prieskum ústavnosti je výkonom štátnej moci. Pokiaľ v demokratickom štáte platí, že všetka štátna moc pochádza od ľudu, môže byť prieskum ústavnosti legitímny len vtedy, keď je zlučiteľný s demokraciou. Výkon štátnej autority parlamentom sa považuje za legitímny, pretože parlament reprezentuje ľud. Takáto reprezentácia je demokratická, pretože poslanci sú vyberaní a kontrolovaní vo všeobecných a slobodných voľbách. Rovnako však nemožno pristupovať k preskúmvaniu ústavnosti ústavným súdom, keďže sudcovia ústavného súdu nemajú žiadnu priamu demokratickú legitimitáciu a ľud nemá ani možnosť ich kontrolovať.²⁶

Takýto druh námietok, ktoré sa predkladajú proti súdnej kontrole ústavnosti a analogicky i voči právomoci ústavného súdu všeobecne záväzným spôsobom vykladať ústavu, však podľa môjho názoru nespochybňujú fakt, že výkon abstraktnej kontroly ústavnosti ústavnými súdmi je minimálne v užšom význame legitímny.

3.1 LEGITIMITA V UŽŠOM ZMYSELE

Pod pojmom legitimita v užšom slova význame mám na mysli tú, ktorú možno odvodiť od zakotvenia takejto právomoci v právnom poriadku, respektíve od legality ako znaku (princípu) právneho štátu. Legalita totiž v kontextoch právneho štátu a demokracie zdôvodňuje zo svojej strany legitimitu. V podmienkach

22 Bližšie pozri: BRÖSTL, A. a kol. *Ústavné právo Slovenskej republiky*. 2. Vydanie, Aleš Čeněk, Plzeň, 2013, s. 298.

23 Podľa môjho názoru je možné konštatovať, že naopak preskúmvanie súladu predpisov nižšej právnej sily s predpismi vyššej právnej sily ústavnými súdmi je ako výraz princípu konštitucionalizmu, berúc do úvahy najmä poslanie ústav, minimálne v našej právnej teórii široko akceptované.

24 Bližšie pozri: OROSZ, L. – SVÁK, J. – BALOG, B. *Základy teórie konštitucionalizmu*. 2. vydanie, EUROKÓDEX, Bratislava, 2012, s. 141.

25 Ak je problematickým postavenie ústavného súdu ako negatívneho zákonodarcu, *a fortiori* musí byť ním aj jeho pozitívna normotvorba, ktorá, ako som už naznačil je dôsledkom právomoci podávať všeobecne záväzný výklad ústavy.

26 Bližšie pozri: WILFLING, P. *Ústavný súd by mal racionálne argumentovať a občania racionálne uvažovať*, prístupné na: <http://www.otvorenepravo.sk/m/clanok/42/ustavny-sud-by-mal-racionalne-argumentovat-a-obcania-racionalne-uvažovat>, navštívené dňa: 14.11.2014.

právneho štátu dochádza totiž k vzájomnému preplietaniu sa legality s legitimitou.²⁷ Inými slovami, spoločenský konsenzus slobodných a rovnoprávných jednotlivcov o racionálnych pravidlách ustanovovania moci, o kompetenciách moci, o pravidlách politickej komunikácie, politického života a tvorby politických rozhodnutí, je nevyhnutnou podmienkou legality ako základu legitimacy.²⁸ V tomto zmysle je potom možné konštatovať, že ako orgány zákonodarnej a výkonnej moci, tak i orgány súdnej moci, ústavný súd nevynímajúc, požívajú inštitucionálnu i funkčnú legitimitu, ktorú odvodzujú od suveréna. Na druhej strane je nutné brať do úvahy fakt, že demokratický právny štát nemôže zakladať svoju legitimitu na čistej legalite, a teda námietku poukazujúcu na absenciu legitimacy odbiť jednoduchým odvolaním sa na platnú právnu úpravu.

Pristup, ktorý okrem iného odopiera legitimitu aj právomoci ústavného súdu vykladať ústavu, z môjho pohľadu nespochybňuje legitimitu ústavného súdu ako inštitúcie s právomocami vyplývajúcimi z právneho poriadku. Takýto pohľad však považuje súdny prieskum ústavnosti orgánmi súdnej moci apriórne za tak závažný zásah do princípu delby moci, že jednoduchý odkaz na legalitu nestačí a stavia ako podmienku *sine qua non* legitimacy preskúmavania ústavnosti ústavnými súdmi jeho **zlučiteľnosť s demokraciou**. Podmienka zlučiteľnosti s demokraciou sa potom premieta do požiadavky, aby len ľuďom priamo volené orgány mohli vykonávať obdobné ústavné preskúmavanie, zahŕňajúc i legálny výklad ústavy, akcentujúc primárne to, že všeobecné a slobodné voľby sú prostriedkom kontroly a vyvodzovania zodpovednosti zo strany suveréna. Je namieste preto skúmať, či je skutočne priama voľba sudcov ústavných súdov ľuďom tak zásadnou, že jej absencia spôsobuje nelegitímnosť právomocí ústavného súdu všeobecne záväzným spôsobom vykladať ústavu a ústavné zákony.

3.2 POLITICKÁ ZODPOVEDNOSŤ

Priama (ne)voľba sa v zmysle argumentácie poukazujúcej na deficit legitimacy ústavného súdu premieta do dvoch rovín. V tej prvej je takáto voľba výrazom vôle ľudu, ktorý sám, bezprostredne vyberá členov orgánu ochrany ústavnosti. Druhá, „kontrolná“ rovina zakladá politickú zodpovednosť sudcov ústavného súdu voči ľudu, čím sa má eliminovať námietka o tom, že ústavní sudcovia na rozdiel od členov parlamentu sa z ničoho zodpovedať nemusia.²⁹

Najskôr k prvej rovine námietok. To, že sudcovia ústavného súdu, nie sú volení priamo suverénom nepovažujem za problematické. Napokon, ak sa suverén prostredníctvom svojich zástupcov uzniesol na tom, že si praje, aby sudcov ústavného súdu ustanovovali do funkcie priamo volení poslanci a priamo volená hlava štátu, nemožno považovať podľa môjho názoru takúto právnu úpravu za nedemokratickú. Na prvý pohľad problematickejšou je však požiadavka politickej zodpovednosti, ako podmienky legitimacy ústavného súdu vykonávať okrem iného i právomoc podľa článku 128 ústavy.

Na problematiku argumentu politickou zodpovednosťou upozorňuje M. Káčer. Pôvodný význam pojmu politická zodpovednosť, ktorý sa obmedzoval na pripísanie určitej úlohy konkrétnej osobe (*pričítateľnosť*), v praxi splynul s významom zodpovednosti ako podmienku uloženia sankcie (*postihnutelnosť*). Poukazuje na to, že až vo význame postihnutelnosti môže slúžiť politická zodpovednosť ako argument pre udelenie moci. Má to však jeden problém. Predstava politika, ktorý je prostredníctvom slobodných a všeobecných volieb sankcionovateľný, a teda i kontrolovateľný kríva. M. Káčer ďalej zdôrazňuje, že vo voľbách sa nikdy nerozhoduje o strate mandátu, ale o jeho obnove, a že ukončenie poverenia vykonávať funkciu poslanca nie je dané rozhodnutím voliča, ale uplynutím času. Tomuto rozhodnutiu voliča nemožno pripisovať sankčnú funkciu rovnako z dôvodu, že motivácia nedať opätovne hlas tomu, ktorému dal volič hlas naposledy môže mať rôzne motivácie a nemusí mať nevyhnutne sankčný charakter.³⁰ Uzatvára, že „ak je dôvod straty mandátu daný uplynutím času jeho trvania a súčasne, ak platí zákaz jeho imperatívnej formy,

27 Bližšie pozri: BRÓSTL, A. – DOBROVIČOVÁ, G. – KANÁRIK, I. *Teória práva*. 3. vyd., UPJŠ, Košice, 2007, s. 164 -165.

28 Bližšie pozri: HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*. 2. vyd., Aleš Čeněk, Plzeň, 2012, s. 376 - 377.

29 Bližšie pozri: PROCHÁZKA, R. *Ľud a sudcovia v konštitučnej demokracii*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 100.

30 Bližšie pozri: KÁČER, M. Múdrejší proti väčšine. In *Exemplo ducti – Pocta k životnému jubileu Jozefa Prusáka*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 102 - 104.

*teda je zákaz ukončiť ho z moci toho, kto ho udelil, potom dočasný držiteľ mandátu nie je „zodpovedný“ nikomu.“*³¹ Politická zodpovednosť sa v jeho očiach mení „len“ na zodpovednosť v podobe osobnej ambície nesklamať dôveru toho, kto poverenie poskytol. Z toho vyplýva, že len ten, kto deklaroval dôvody svojho poverenia vážne, môže mať zodpovednosť voči tomu, kto mu na základe týchto dôvodov poverenie udelil, respektíve voči všetkým občanom, ktorých je zástupcom. Táto zodpovednosť nevyplýva primárne zo spôsobu akým sa poverenie udeľuje, ale z osobnostných charakteristík toho, kto sa o poverenie uchádza.³² Takéto chápanie politickej zodpovednosti, ako ho prezentuje M. Káčer, nás potom skutočne vedie k záveru, že rozdiel medzi priamo voleným poslancom a ústavným sudcom, ktorého kreuje priamo volený poslanec a priamo volený prezident, sa nezdá byť tak dramatickým.³³

Otázky priamej demokratickej legitimizácie a politickej zodpovednosti však podľa mňa nie sú jedinými relevantnými kritériami, ktoré pri hľadaní odpovede na otázku, či ústavný súd pri legálnom výklade ústavy a ústavných zákonov podľa článku 128 ústavy disponuje okrem legality i legitimitou, musíme brať do úvahy.

3.3 LEGITIMIZUJÚCE OBMEDZENIA

Právomoc ústavného súdu podávať všeobecne záväzný výklad ústavných noriem je v súlade s požiadavkou vzájomne vyváženého postavenia jednotlivých zložiek štátnej moci obmedzená dvoma zásadnými spôsobmi. **Ide jednak o formálnoprávne a jednak o materiálne obmedzenia.** K formálnoprávnym obmedzeniam patrí skutočnosť, že ústavný súd nemôže začať konanie podľa článku 128 z vlastného podnetu, ale len na základe návrhu procesne aktívne legitimovaných subjektov.³⁴ K obmedzeniam rovnakého druhu patrí i to, že obligatórnou podmienkou na prijatie návrhu na začatie konania o výklade ústavy a ústavných zákonov je preukázanie reálneho a relevantného sporu o interpretáciu a aplikáciu príslušnej ústavnej normy medzi najmenej dvoma štátnymi orgánmi, ktorým sú ústavnou normou priznané kompetencie smerujúce k dosiahnutiu cieľa sledovaného interpretáciou a aplikáciou tejto ústavnej normy.³⁵ Bez splnenia týchto formálnych predpokladov sa ústavný súd k realizácii svojej právomoci jednoducho nedostane.

Naopak k materiálnym obmedzeniam možno zaradiť obmedzenie, naformulované rozhodnutím ústavného súdu, ktoré je zároveň možno považovať za výraz zdržanlivosti ústavného súdu pri výkone svojej právomoci podľa článku 128 ústavy. Ústavný súd v rozhodnutí I. ÚS 61/96 konštatoval, že *„Výkladom ústavného zákona ústavný súd nemôže dospieť k stanoveniu (určeniu) takej právomoci jedného štátneho orgánu Slovenskej republiky, ktorá je už ústavou alebo iným všeobecne záväzným právnym predpisom zverená do právomoci iného štátneho orgánu Slovenskej republiky odlišného od toho, ústavná právomoc ktorého je predmetom konania ústavného súdu o výklad ústavných zákonov podľa čl. 128 ods. 1 ústavy. V prípadoch, keď právna úprava Slovenskej republiky zveruje určité právomoci konkrétne určeným štátnym orgánom, ktoré sú súčasne jediné oprávnené k ich výkonu, nepatrí už takáto právomoc žiadnemu ďalšiemu orgánu Slovenskej republiky vrátane prezidenta Slovenskej republiky. Takýto právny stav nemôže meniť ani ústavný súd v konaní o výklad ústavných zákonov, ak je vec sporná.“* Z hľadiska akejsi vnútornej klasifikácie materiálnych obmedzení, možno podľa môjho názoru práve takúto nemožnosť redistribúcie právomocí ústavným súdom, považovať za najdôležitejšie materiálne obmedzenie.

Za materiálny korektív právomoci ústavného súdu možno ďalej i považovať požiadavku, aby sa výklad ústavného súdu zameriaval na skutočne vyjadrenú vôľu zákonodarcu (ústavodarcu), pričom by mal spájať analýzu slovného textu s dogmatickou analýzou v celom kontexte spoločensko – politických analýz, využívajúc vedecky akceptované metódy výkladu práva, relatívne ustálený súbor poznávacích metód,

31 Tamtiež, s. 104.

32 M. Káčer ďalej konštatuje: *„Je pravda, že ústavný sudca sa „nezodpovedá“ osobám, ktoré ho ustanovili do funkcie, ale iba v tom zmysle, že tieto osoby ho nesmú z funkcie odvolať. Takáto nezodpovednosť však nie je nutne odlišná od nezodpovednosti poslanca vytvorenej zákazom imperatívneho mandátu.“* (KÁČER, M. Múdrejší proti väčšine. In *Exemplo ducti – Pocta k životnému jubileu Jozefa Prusáka*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 105).

33 Bližšie pozri: KÁČER, M. Múdrejší proti väčšine. In *Exemplo ducti – Pocta k životnému jubileu Jozefa Prusáka*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 105.

34 Najmenej pätina poslancov Národnej rady Slovenskej republiky, prezident Slovenskej republiky, súd a generálny prokurátor.

35 Bližšie pozri: MACEJKOVÁ, I. Komentár k článku 128 ústavy. In ČIČ, M. a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. EUROKÓDEX, Bratislava, 2012, s. 699.

dovoľujúcich objasniť obsah a zmysel právnej normy. **Možno teda konštatovať, že výklad ústavy a ústavných zákonov podlieha rovnakému postupu, aký používajú pri výklade právnych noriem iné orgány.**³⁶ Túto požiadavku je možné doplniť i o Alexyho model deliberačnej demokracie, v ktorom ústavný súd bude využívať argumentačné inštrumentárium majúce k dispozícii tak, že bude argumentovať spôsobom, ktorý bude prijateľný pre všetkých rozumných občanov uznávajúcich ústavu alebo aspoň pre väčšinu z nich.³⁷ Podstata súdnej moci, jej autorita a spoločenská akceptácia, musí byť totiž vždy **založená na presvedčivosti argumentov obsiahnutých v súdnom rozhodnutí**, čo nepochybne platí zvlášť o rozhodnutiach vydávaných v rámci súdnej kontroly ústavnosti.³⁸

Napriek tomu, ako som už viackrát zdôraznil, že ústavný súd využívajúc svoju právomoc podávať legálny výklad právo tvorí, čo nepochybne možno považovať za vážny zásah do klasického vymedzenia sfér vplyvu jednotlivých zložiek štátnej moci, nemožno najmä s dôrazom na už povedané a prihliadnuc i na platnú ústavnú úpravu tejto právomoci a jej účel, ktorý má v právnom poriadku Slovenskej republiky, podľa môjho názoru konštatovať, že by bol v rámci výkonu tejto právomoci nelegitímny.

Podľa môjho názoru i samotná skutočnosť, že sa ústavný súd podľa čl. 128 ústavy „dostane k slovu“ len za presne špecifikovaných podmienok, ktoré odrážajú cieľ³⁹ celého konania o výklade ústavy a ústavných zákonov, má legitimizujúci charakter. O to viac, ak ústavný súd pri výkone tejto právomoci rešpektuje i materiálne požiadavky naň kladené.

3.2.1 KTO NA KONCI PLIESKA S BIČOM?

Odhliadnuc od už napísaného je nutné pripomenúť, **že ústavný súd ani pri výkone abstraktnej kontroly ústavnosti v podobe legálneho výkladu nestojí nad mocou zákonodarnou, ale chráni vôľu suveréna vyjadrenú v ústave.**⁴⁰ Takýto záver je možné odvodiť z podriadeného charakteru, ktoré má rozhodnutie ústavného súdu o výklade ústavy a ústavných zákonov v pomere k textu ústavy (ústavného zákona), keďže všeobecne záväzné rozhodnutie ústavného súdu môže byť používané len v spojení s ním. Ak je zrušený (zmenený) ústavný zákon, respektíve ústava alebo ich časť, stráca záväznosť aj akt interpretácie, ktorý sa naň viaže.⁴¹ V spojení s článkom 2 ods. 2 ústavy, z ktorého je možné odvodiť, že nový (odlišný) výklad už predtým interpretovaného ustanovenia ústavy nie je možný bez predchádzajúcej relevantnej ústavnej normy, a teda, že bez zmeny ústavy alebo ústavného zákona je raz podaný výklad záväzný „navždy“,⁴² je možné podľa môjho názoru dôjsť k záveru, že prezentovaný prístup vylučuje aj neprípustný jav, za ktorý možno považovať faktickú zmenu ústavy prostredníctvom jej viacnásobne podaného legálneho výkladu časti ústavy alebo ústavného zákona bez toho, aby sa táto zmena prejavila i v texte ústavy, respektíve ústavného zákona. Vzhľadom na už povedané, považujem výkon právomoci ústavného súdu Slovenskej republiky podľa čl. 128 ústavy síce za zásah do klasického vymedzenia sfér vplyvu jednotlivých zložiek moci, no nejde o tak významný zásah, ktorý by staval ústavný súd nad zákonodarcu.

Možno súhlasiť s názorom, že jedným z cieľov konania o výklade ústavy a ústavných zákonov je zistiť, nakoľko možno ešte ústavný zákon alebo ústavu vykladať a kedy vzniká situácia, v ktorej je potrebné ústavu

36 Bližšie pozri: BRÖSTL, A. – KLUČKA, J. – MAZÁK, J. *Ústavný súd Slovenskej republiky (Organizácia, proces, doktrína)*. Ústavný súd Slovenskej republiky, Košice, 2001, s. 92 – 93.

37 Bližšie pozri: SOBEK, T. *Právní myšlení, Kritika moralismu*. Praha, Ústav státu a práva, 2011, s. 34.

38 Bližšie pozri: OROSZ, L. – SVÁK, J. – BALOG, B. *Základy teórie konštitucionalizmu*. 2. vydanie, EUROKÓDEX, Bratislava, 2012, s. 141.

39 Účelom konania o výklade ústavy a ústavných zákonov je vyložiť označenú normu (článok) ústavy alebo ústavného zákona takým spôsobom, aby k sporu, ktorý viedol k začatiu konania ústavného súdu už v budúcej ústavnej praxi nedochádzalo, resp. ak k nemu dôjde, aby orgán aplikujúci ústavnú normu už poznal ústavne konformný výklad. (Pozri: BRÖSTL, A. – KLUČKA, J. – MAZÁK, J. *Ústavný súd Slovenskej republiky (Organizácia, proces, doktrína)*. Ústavný súd Slovenskej republiky, Košice, 2001, s. 92).

40 Bližšie pozri: OROSZ, L. – SVÁK, J. – BALOG, B. *Základy teórie konštitucionalizmu*. 2. vydanie, EUROKÓDEX, Bratislava, 2012, s. 141.

41 Bližšie pozri: BRÖSTL, A. et al. *Teória práva*. Plzeň, Aleš Čeněk, 2013, s. 128.

42 Bližšie pozri: DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky. Komentár*. 2. Vydanie, Heuréka, Šamorín, 2007, s. 971.

alebo ústavné zákony novelizovať, rušiť alebo inak modifikovať.⁴³ **V tomto zmysle je konanie o výklad ústavy a ústavných zákonov aj akýmsi druhom testu politickej a právnej „životaschopnosti“ ústavnej normy.** Výsledkom testu môže byť založenie potreby zmeny vyloženej časti ústavy alebo ústavného zákona, na ktorú je však oprávnená jedine Národná rada Slovenskej republiky a nikto iný. Z toho vyplýva, že Národná rada Slovenskej republiky, o ktorej legitimitu tvorí právo nemožno pochybovať, má v rukách v podobe možnosti normatívne reagovať na výklad ústavného súdu⁴⁴ nástroj, ktorým sa k poslednému slovu dostáva prostredníctvom svojho zástupcu suverén a nie ústavný sudca bez „priamej demokratickej legitimizácie“ a bez „politickej zodpovednosti“. Práve táto možnosť Národnej rady Slovenskej republiky pre mňa predstavuje ďalší a posledný kúsok mozaiky legitimacy právomoci ústavného súdu legálne vykladať ústavu,. Mozaiky, ktorú som sa snažil poskladať.

4. ZÁVER

Cieľom článku, analyzujúc právomoc Ústavného súdu Slovenskej republiky podávať všeobecne záväzný výklad ústavy a ústavných zákonov, zakotvenú v článku 128 ústavy, bolo najmä preukázať, že ústavný súd pri výkone tejto svojej právomoci disponuje legitimitou, ktorá je podmienkou *sine qua non* tejto právomoci najmä vtedy, ak považujeme ústavný súd pri podávaní legálneho výkladu ústavných noriem za pozitívneho normotvorcu. Snažil som sa presvedčiť, že právomoc ústavného súdu podávať legálny výklad ústavy a ústavných zákonov, modelovo netrpí konštrukčnou chybou, ktorá by nás nútila takýto druh abstraktnej kontroly odmietnuť ako ústavný „nepodarok“. Uvedené však platí len v ideálnej sfére akéhosi ústavného modelu, ktorý môže byť prekreslený reálnym uskutočňovaním predmetnej právomoci v praxi, najmä pokiaľ ide o rešpektovanie materiálnych požiadaviek na podávanie legálneho výkladu, keďže práve ich potenciálne nedodržiavanie sa zdá byť najväčšou hrozbou pre legitímny výkon právomoci podľa článku 128 ústavy ústavným súdom. Ten by mal okrem iného v rámci výkladu ústavy a ústavných zákonov brať do úvahy i samotnú podstatu a účel základného zákona štátu, ktorým je riešenie právne relevantných a v rámci spoločnosti predvídateľných rozporov. Z tohto dôvodu by ústava a ústavné zákony zo svojej podstaty nemali obsahovať možnosť vzniku konfliktov alebo by takéto možnosti aspoň nemali znásobovať. Rovnaký záver treba mať na pamäti i pri výklade spornej ústavnej normy. Teda i výkladom ústavy a ústavných zákonov sa má redukovať potenciálny konflikt. Nemôže byť naopak jeho cieľom znásobovanie počtu konfliktov vo fungovaní verejnej moci. Opačný postoj by totiž mohol v konečnom dôsledku vyznieť kontraproduktívne, čo by nepochybne malo rovnako vplyv i na otázku legitimacy právomoci ústavného súdu podávať výklad ústavy a ústavných zákonov.

43 Bližšie pozri: BRÖSTL, A. - KLUČKA, J. - MAZÁK, J. *Ústavný súd Slovenskej republiky (Organizácia, proces, doktrína)*. Ústavný súd Slovenskej republiky, Košice, 2001, s. 92.

44 Ako príklad normatívnej reakcie ústavodarcu na uznesenie ústavného súdu možno uviesť známy prípad z roku 1999, keď Národná rada Slovenskej republiky v prijatej novele ústavy jasne zadefinovala, že prezident nemôže odmietnuť návrh premiéra na menovanie či odvolanie člena vlády. Táto ústavná úprava bola prijatá ako reakcia na politicky nevyhovujúci výklad ústavy podaný ústavným súdom v rozhodnutí I. ÚS 39/93, v ktorom ústavný súd konštatoval, že z ústavy nevyplýva povinnosť prezidenta odvolať člena vlády.

KORTESY NA KONCI FRANKIZMU A PO PRECHODE K DEMOKRACII V ŠPANIELSKU

**JÁN PUCHOVSKÝ
PRÁVNICKÁ FAKULTA, UNIVERZITA
KOMENSKÉHO V BRATISLAVE**

ABSTRAKT

PUCHOVSKÝ, JÁN. KORTESY NA KONCI FRANKIZMU A PO PRECHODE K DEMOKRACII V ŠPANIELSKU. IN HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ.7, 2015, Č. 1, S. 74

Článok je zameraný na charakteristiku a rozbor ústavnoprávnej úpravy inštitúcie Kortessov ako zákonodarného zboru v Španielsku v dvoch skúmaných obdobiach – na začiatku demokratickej transformácie Španielska v roku 1975 a po jej ukončení v roku 1978 – ako aj na porovnanie oboch právnych regulácií s cieľom zhodnotiť ich demokratický charakter a vyselektovať tak výsledný prínos demokratizačného procesu v Španielsku v tejto sfére štátnej organizácie. Pozornosť je v ňom venovaná spôsobu konštituovania Kortessov, ich právomociam ako aj ich celkovému postaveniu v rámci systému štátnych orgánov Španielska v každom z oboch skúmaných období. Text článku vychádza z originálneho španielskeho znenia ústavnoprávnych predpisov, platných v oboch skúmaných obdobiach – Zákona o ustanovení Kortessov z roku 1942 a Španielskej ústavy z roku 1978. Sú v ňom tiež zohľadnené informácie z diel španielskych právnych vedcov z odborov ústavnej histórie a vedy ústavného práva.

ABSTRACT

PUCHOVSKÝ, JÁN. CORTES AT THE END OF FRANCOISM AND AFTER THE TRANSITION TO DEMOCRACY IN SPAIN. IN HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL.7, 2015, NO. 1, P. 74

The article is focused on characterization and analysis of the constitutional and legal regulation of institution of Cortes as Legislature in Spain in two studied periods – at the beginning of the democratic transition of Spain in 1975 and after its completion in 1978 – as well as comparison of both regulations with a aim to review their democratic character and then sort out the resulting benefits of the democratization process in Spain in this sphere of state organization. The attention is paid in the article to way of constituting of Cortes, their powers and their overall status in the system of state institutions of Spain in each of the two studied periods. Text of the article based on the original Spanish version of constitutional regulations in force in each of the two studied periods – the Law Constituting the Cortes of 1942 and the Spanish Constitution of 1978. It takes also into account the informations from the works of Spanish legal scholars from the fields of constitutional history and science of constitutional law.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Kortes, Španielsko, frankistická diktatura, demokratická transformácia, ústavné právo

KEYWORDS

Cortes, Spain, francoist dictatorship, democratic transition, constitutional law

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Ján Puchovský, PhD.
jan.puchovsky@flaw.uniba.sk
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo námestie 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

ÚVOD

Demokratická transformácia Španielska, uskutočnená v priebehu relatívne krátkeho obdobia rokov 1975 – 1978 predstavuje úspešný proces premeny poslednej pravicovej diktatúry v Európe 20. storočia na demokratický štát. Kľúčovú úlohu v tomto transformačnom procese zohralo ústavné právo. Celý demokratizačný proces sa uskutočnil pokojne, v rámci platného právneho poriadku, ktorého postupná transformácia – osobitne v oblasti ústavného práva – umožnila prechod k demokracii. Nezastupiteľné miesto v rámci demokratizačných zmien v oblasti španielskeho ústavného práva mala premena ústavnoprávnej úpravy postavenia zákonodarného zboru, označovaného v Španielsku tradičným názvom Kortesy (*Cortes*). Práve na tento aspekt demokratickej transformácie Španielska sa zameriame v tomto článku. Jeho cieľom je charakterizovať ústavnoprávnu úpravu inštitúcie Kortesov v Španielsku v závere frankistickej éry ako východiskový právny stav na začiatku demokratickej transformácie a úpravu inštitúcie Generálnych kortesov v Španielskej ústave z roku 1978 ako výsledný právny stav po ukončení demokratizačného procesu a následne obe právne úpravy porovnať a vyselektovať konkrétne demokratizačné zmeny v ústavnoprávnej úprave inštitúcie Kortesov ako výsledok transformačného procesu. Text článku primárne vychádza z originálneho španielskeho znenia ústavnoprávnych predpisov, platných v oboch skúmaných obdobiach. V prvom z nich je to Zákon o ustanovení Kortesov (*Ley Constitutiva de las Cortes*) ako súčasť frankistických Základných zákonov (*Leyes Fundamentales*)¹, plniacich v tom čase funkciu ústavy frankistického Španielska – konkrétne v znení platnom k 22. novembru 1975 (deň nástupu Juana Carlosa I. do úradu hlavy štátu ako španielskeho kráľa), ktorý možno považovať za začiatok španielskeho demokratizačného procesu. Pokiaľ ide o druhé skúmané obdobie, opiera sa článok o originálny text Španielskej ústavy z 29. decembra 1978, publikovaný v oficiálnej španielskej zbierke zákonov (*Boletín Oficial del Estado*). Pri tvorbe článku bola tiež využitá španielska vedecká literatúra, osobitne z odborov ústavnej histórie a vedy ústavného práva. Článok približuje spôsob konštituovania Kortesov, ich právomoci ako aj celkové postavenie v rámci systému štátnych orgánov Španielska v každom z oboch skúmaných období. V nadväznosti na to potom v sumarizujúcej podobe prináša závery o tom, ako sa demokratizácia Španielska prejavila v zmenách ústavnoprávnej úpravy spomenutých aspektov fungovania španielskeho zákonodarného zboru – inými slovami povedané ako sa Kortesy pretransformovali z legislatívneho orgánu diktátorského režimu na parlament demokratického štátu.

1. KORTESY V ZÁVERE FRANKISTICKEJ ÉRY

Kortesy (*Cortes*) boli v rámci štátnej organizácie frankistického Španielska vytvorené Zákonom o ustanovení Kortesov (*Ley Constitutiva de las Cortes*), ktorý vydal Francisco Franco ako hlava štátu v rámci svojej zákonodarnej právomoci² 17. júla 1942. Uvedený zákon sa stal od roku 1947 súčasťou už spomenutej kategórie Základných zákonov (*Leyes Fundamentales*), plniacich funkciu ústavy frankistického Španielska. Spolu s evolúciou frankistického diktátorského režimu prešli určitým vývojom aj samotné Kortesy. Ich podobu, postavenie a právomoci v záverečnej fáze frankistickej diktatúry, predchádzajúcej

1 Základné zákony (*Leyes Fundamentales*) predstavovali v právnom systéme frankistického Španielska súbor ústavnoprávnych predpisov najvyššej právnej sily, plnící funkciu ústavy obsiahnutej vo viacerých právnych aktoch. Tvorili ho Charta práce z roku 1938, Zákon o ustanovení Kortesov z roku 1942, Charta Španielov z roku 1945, Zákon o národnom referende z roku 1945, Zákon o nástupníctve hlavy štátu z roku 1947, Zákon o princípoch Národného hnutia z roku 1958 a Organický zákon štátu z roku 1967. Základné zákony obsahovali právnu úpravu ideologických princípov frankistického režimu, práv a povinností občanov ako aj systému štátnych orgánov Španielska. V zmysle úpravy obsiahnutej v Organickom zákone štátu išlo o normy najvyššej právnej sily, ktorým normy nižšej právnej sily nesmeli odporovať. K tejto problematike pozri napr. článok PUCHOVSKÝ, Ján. *Leyes fundamentales a ich postavenie v právnom systéme frankistického Španielska*. In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 6, 2014, č. 1, s. 26-38.

2 Zákonodarnú právomoc poskytli Franciscovi Francovi viaceré právne predpisy z prvých rokov vlády jeho režimu. Išlo v prvom rade o Dekrét č. 138/1936 z 29. septembra 1936, ktorý vydala povstalecká Junta národnej obrany, pričom v ňom vymenovala za hlavu vlády španielskeho štátu generála Francisca Franca s tým, že prevezme všetky právomoci nového štátu vrátane zákonodarnej právomoci. Tú Franciscovi Francovi ďalej potvrdili viaceré ním vydané predpisy z nasledujúcich rokov. K tejto problematike bližšie pozri napr. prácu PUCHOVSKÝ, Ján. *Ústavný vývoj frankistického Španielska v rokoch 1936 - 1942*. In *Právní rozprawy 2013*. Hradec Králové: Magnanimitas, 2013, s. 442-449.

procesu demokratizácie Španielska, určila najmä novelizácia Zákona o ustanovení Kortosov, uskutočnená prostredníctvom Organického zákona štátu z roku 1967. V ďalšom výklade sa zameriame na podobu, postavenie a právomoci Kortosov v ústavnom systéme Španielska v tomto období.

Článok 1. Zákona o ustanovení Kortosov definoval Kortesy nasledovne: „*Kortesy sú najvyšším orgánom participácie španielskeho ľudu na úlohách štátu. Hlavným poslaním Kortosov je vypracovávanie a schvaľovanie zákonov bez obmedzenia (ich) sankcie, ktorá prislúcha hlave štátu.*“³

V článku 2., odseku I. Zákona o ustanovení Kortosov bolo upravené zloženie Kortosov. V zmysle tejto úpravy I. Kortesy boli zložené z tzv. zástupcov (*procuradores*), rozdelených do niekoľkých skupín: 1) Členovia vlády; 2) Členovia Národnej rady⁴; 3) Predsedovia Najvyššieho súdu, Štátnej rady⁵, Najvyššej rady vojenskej justície, Účtovného tribunálu kráľovstva a Rady národného hospodárstva; 4) 150 reprezentantov organizácie syndikátov⁶; 5) Jeden reprezentant municípií za každú provinciu, volený ich mestskými resp. obecnými radami spomedzi ich členov a jeden ďalší za každé z miest s viac ako 300 000 obyvateľmi a za mestá Ceuta a Melilla⁷, volený ich mestskými radami spomedzi ich členov; jeden reprezentant za každý provinčný výbor a za Kanárske medziostrovné spoločenstvo, volený týmito korporáciami spomedzi ich členov a reprezentanti miestnych korporácií teritórií, ktoré neboli organizované ako provincie, volení tou istou formou; 6) Dvaja reprezentanti rodín za každú provinciu, volení tými, ktorí boli zapísaní vo volebnom zozname hláv rodín a vydatými ženami; 7) Rektori univerzít; 8) Prezident Inštitútu Španielska a dvaja reprezentanti volení spomedzi členov kráľovských akadémií, ktoré ho tvorili; predseda Najvyššej rady vedeckých výskumov a dvaja reprezentanti tejto inštitúcie volení jej členmi; 9) Prezident Inštitútu civilných inžinierov a jeden reprezentant združení inžinierov, ktoré ho tvorili; dvaja reprezentanti kolégií advokátov; dvaja reprezentanti kolégií lekárov; po jednom reprezentantovi za kolégiu burzových maklérov, architektov, ekonómov, farmaceutov, licenciátov a doktorov prírodných a spoločenských vied, licenciátov a doktorov chemických a fyzikálno-chemických vied, notárov, súdnych prokurátorov, pracovníkov katastra, veterinárov a ostatných profesijných kolégií osôb s vysokoškolským vzdelaním volenom príslušnými kolégiami; traja reprezentanti oficiálnych obchodných komôr, jeden za komory mestského vlastníctva a jeden za združenia nájomcov, volení ich radami alebo reprezentatívnymi orgánmi. Všetci zástupcovia v Kortesochoch patriaci do tejto sekcie museli byť členmi príslušných kolégií, korporácií alebo asociácií, ktoré ich zvolili; 10) Osoby, ktoré s ohľadom na ich miesto v cirkevnej, vojenskej alebo administratívnej hierarchii, prípadne pre ich významné služby vlasti vymenovala za zástupcov v Kortesochoch hlava štátu, po vypočutí mienky Rady kráľovstva v počte nie vyššom ako 25 osôb.⁸

Zástupcovia v Kortesochoch, ktorí túto funkciu vykonávali z titulu postu, ktorí zastávali, strácali funkciu zástupcu, ak stratili príslušný post. Tí, ktorí boli vymenovaní hlavou štátu, strácali funkciu zástupcu v Kortesochoch odvolaním zo strany hlavy štátu. Ostatní zástupcovia boli členmi Kortosov na štvorročné funkčné obdobie, s možnosťou znovuzvolenia. Ale ak reprezentant provinčného výboru, mestskej resp. obecnej rady alebo korporácie prišiel o svoje členstvo v uvedených inštitúciách, strácal aj funkciu zástupcu v Kortesochoch.⁹

3 Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 1. In *Constituciones hispanoamericanas* [online]. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2000 [cit. 28.7.2011]. Dostupné na internete: <http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/79151622430248617422202/p0000001.htm#I_1_>.

4 Národná rada (*Consejo Nacional*) predstavovala kolegiálnu reprezentáciu Národného hnutia (skrátene označovaného aj ako Hnutie) – jedinej legálnej a zároveň vládnej politickej strany frankistického Španielska. Jej prvoradou funkciou bolo ochraňovať doktrínálne princípy, ktorými sa režim inšpiroval.

5 Štátna rada (*Consejo de Estado*) bola vo frankistickom Španielsku najvyšším konzultatívnym orgánom v oblasti administratívy.

6 Syndikáty boli vo frankistickom Španielsku organizáciami združujúcimi zamestnávateľov aj zamestnancov s povinným členstvom, ktoré v súlade s ideami korporativizmu nahradili odborové organizácie. Jednotlivé syndikáty boli súčasťou národnej Organizácie syndikátov, inšpirovanej princípmi jednoty, úplnosti a hierarchie. Národná Organizácia syndikátov mala byť tvorená syndikátmi zo sféry priemyslu, poľnohospodárstva a služieb, členených podľa hospodárskych odvetví. Vedenie syndikátov bolo zverené členom Národného hnutia ako jedinej legálnej politickej strany.

7 Mestá Ceuta a Melilla sú španielske enklávy na pobreží Maroka.

8 Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 2., ods. I.

9 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 6.

Zákon o ustanovení Kortesov tiež určoval v článku 3. kritériá pre možnosť vykonávať funkciu zástupcu v Kortesoch. Muselo ísť o plnoletých španielskych občanov, ktorí mohli plne užívať občianske práva a neboli postihnutí nespôsobilosťou zastávať politické funkcie.¹⁰ Článok 5. uvedeného zákona zasa upravoval imunitu zástupcov v Kortesoch, keď ustanovoval: „*Zástupcovia v Kortesoch nemôžu byť zadržaní bez predchádzajúceho povolenia ich predsedu s výnimkou prípadu prichytenia pri páchaní trestného činu. Zadržanie sa v tomto prípade oznámi predsedovi Kortesov.*“¹¹

V zmysle článku 2. ods. II. Zákona o ustanovení Kortesov všetci zástupcovia v Kortesoch reprezentovali španielsky ľud, mali slúžiť národu a spoločnému dobru a neboli viazaní žiadnym imperatívnym mandátom.¹² Táto „reprezentácia španielskeho ľudu“ sa však výrazne odlišovala od reprezentácie občanov priamo volenými parlamentmi v zastupiteľských demokraciách. Uvedené zloženie a systém konštituovania Kortesov zodpovedal frankistickej koncepcii organickej reprezentácie¹³, označovanej v odbornej literatúre aj ako organicko-korporatívny model reprezentácie.¹⁴ Podľa filozofie tvorcov Zákona o ustanovení Kortesov existovali v španielskej spoločnosti tri prirodzené jednotky (rodina, obec a syndikát), predstavujúce nástroje, prostredníctvom ktorých sa prejavovala vôľa ľudu.¹⁵ Tomu zodpovedalo zastúpenie rodín, inštitúcií miestnej správy aj syndikátov v Kortesoch. Preambula Zákona o ustanovení Kortesov dokonca zdôrazňovala, že Kortesy, ktoré sa ním vytvárajú tak svojim názvom ako aj zložením a kompetenciami nadväzujú na slávne španielske tradície. Zastúpenie spomínaných troch prirodzených jednotiek (rodina, obec a syndikát) v Kortesoch malo v tejto koncepcii pripomínať členenie stredovekých španielskych Kortesov na stavy. Cudzím elementom – inšpirovaným talianskym fašizmom – však v tomto systéme bolo zastúpenie členov Národnej rady Hnutia v Kortesoch. Závažnejším faktom ako tieto snahy o reštauráciu domácich a imitáciu cudzích vzorov však bolo, že Zákon o ustanovení Kortesov negarantoval všeobecné volebné právo a politické strany nahradil uvedenými organickými resp. korporatívnymi jednotkami.¹⁶ Takto konštituovaný zákonodarný zbor bol v tretej štvrtine 20. storočia v Európe anomáliou – reliktom koncepcií, typických pre pravicové diktátorské režimy fašistického resp. korporatívneho zamerania, ktorých „zlatým vekom“ bolo medzivojnové obdobie a doba druhej svetovej vojny.

V rámci vnútornej organizácie Kortesov existovali viaceré orgány, ktoré možno rozdeliť na dva druhy: tie, ktorých funkciou bolo viesť a riadiť práce zákonodarného zboru a tie, v ktorých sa formovali rozhodnutia Kortesov.¹⁷ Do prvej skupiny patrila napr. funkcia predsedu Kortesov. Ten bol menovaný hlavou štátu spomedzi zástupcov v Kortesoch, pričom trojicu kandidátov na túto funkciu jej predkladala Rada kráľovstva.¹⁸ Jeho funkčné obdobie trvalo šesť rokov.¹⁹ Medzi jeho právomoci patrilo menovanie výborov Kortesov na návrh stáleho výboru po dohode s vládou, určovať po dohode s vládou program rokovania v rámci schôdzí Kortesov, tak v rámci pléna ako aj výborov, výklad interného poriadku a vyplňanie jeho medzier. Okrem toho bol predseda Kortesov z titulu svojej funkcie aj predsedom Rady kráľovstva a Regentskej rady.²⁰ Plénum

10 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 3.

11 Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 5.

12 Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 2., ods. II.

13 Porovnaj GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. *Las Constituciones de la España contemporánea*. Santiago de Compostela: Andavira Editora S.L., 2010., s. 193.

14 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*. Madrid: Editorial Universitas S.A., 1995, s. 288.

15 Porovnaj TOMÁS VILLARROYA, Joaquín. *Breve historia del constitucionalismo español*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1997, s. 153.

16 Porovnaj TOMÁS VILLARROYA, Joaquín. *Breve historia del constitucionalismo español*, s. 153-154.

17 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 290.

18 Rada kráľovstva (*Consejo del Reino*) – zriadená Zákonom o nástupníctve hlavy štátu z roku 1947 – predstavovala vo frankistickom Španielsku najvyšší poradný orgán hlavy štátu. Jej funkciou bolo pomáhať hlave štátu v závažných záležitostiach a rozhodnutiach jej výlučnej kompetencie.

19 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 7., ods. I. a II.

20 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 290. Regentská rada (*Consejo de Regencia*) bola zriadená Zákonom o nástupníctve hlavy štátu z roku 1947. Ten stanovoval, že v prípade uprázdnenia úradu hlavy štátu, prevezme jeho právomoci Regentská rada a vymedzoval aj jej zloženie. Regentská rada fungovala v dejinách frankistického režimu v Španielsku len jeden raz – po smrti hlavy štátu generála Francisca Franca v roku 1975. Jej jedinou funkciou bolo zvolať Kortesy a Radu kráľovstva, aby pristúpili k vyhláseniu novej hlavy štátu, ktorou sa stal kráľ Juan Carlos I.

Kortesov si spomedzi svojich členov volilo dvoch podpredsedov a štyroch tajomníkov zákonodarného zboru.²¹ V prípade uprázdnenia úradu predsedu Kortosov, preberal ich vedenie prvý podpredseda a ak ho nebolo, tak druhý podpredseda až kým nebol ustanovený nový predseda v lehote desať dní.²² Ďalším interným orgánom Kortosov bolo predsedníctvo tvorené predsedom, dvoma podpredsedami, štyrmi tajomníkmi a funkcionárom označovaným ako *letrado mayor*²³. Funkciou predsedníctva bola reprezentácia zákonodarného zboru na slávnostných aktoch. V rámci Kortosov tiež fungovali tzv. všeobecné výbory bez legislatívnej kompetencie vrátane už spomínaného stáleho výboru. Druhú skupinu interných orgánov v rámci zákonodarného zboru – tie, v ktorých sa formovali jeho rozhodnutia – predstavovali legislatívne výbory a plénum.²⁴

Kompetencia Kortosov bola predovšetkým zákonodarná. Vykonávali ju buď v pléne alebo prostredníctvom legislatívnych výborov.

Kortesy zasadali v pléne za účelom prerokovania tých zákonov, ktoré sa prijímali týmto spôsobom a tiež vždy, keď boli zvolané predsedom po dohode s vládou.²⁵ Zákony, ktoré sa prijímali v rámci prerokovania v pléne, vymedzoval článok 10 Zákona o ustanovení Kortosov. Išlo o zákony, ktorých predmetom boli: 1) riadne a mimoriadne rozpočty štátu; 2) veľké operácie hospodárskeho a finančného charakteru; 3) ustanovenie alebo reforma daňového režimu; 4) banková a monetárna regulácia; 5) ekonomická kontrola syndikátov a také legislatívne opatrenia, ktoré závažným spôsobom zasahovali národné hospodárstvo; 6) základné zákony upravujúce nadobúdanie a stratu španielskeho občianstva ako aj povinnosti a práva Španielov; 7) politicko-právna regulácia inštitúcií štátu; 8) základy režimu miestnej správy; 9) základy občianskeho, obchodného, sociálneho, trestného a procesného práva; 10) základy organizácie súdnictva a verejnej správy; 11) základy regulácie poľnohospodárstva, obchodu a priemyslu; 12) národné plány výučby; 13) tie zákony, ktoré sa vlády z vlastného rozhodnutia alebo na návrh príslušného výboru rozhodla predložiť plénu Kortosov.²⁶

Vláda mohla predložiť na prerokovanie plénu aj záležitosti a dohody, ktoré nemali charakter zákona.²⁷ Okrem toho aj ratifikácia medzinárodných zmlúv alebo dohôd, dotýkajúcich sa plnej suverenity alebo územnej integrity Španielska bola predmetom zákona schvaľovaného plénom Kortosov.²⁸

Návrhy zákonov, ktoré mali byť predložené plénu, museli byť najprv prerokované a posúdené v príslušných výboroch.²⁹ Do kompetencie výborov Kortosov okrem toho spadalo prijímanie všetkých predpisov, ktoré mali nadobudnúť formu zákona a neboli zahrnuté v článku 10 Zákona o ustanovení Kortosov³⁰, buď preto, že sa tak ustanovovalo v niektorom zákone vydanom neskôr ako Zákon o ustanovení Kortosov alebo preto, že tak rozhodla komisia zložená z predsedu Kortosov, ministra určeného vládou, predsedov Štátnej rady a Najvyššieho súdu a ďalších osôb, ktoré určoval článok 12, ods. I. Zákona o ustanovení Kortosov.³¹ Okrem prerokovania vládnych návrhov zákonov a ich predloženia plénu, mali legislatívne výbory právo predkladať vlastné návrhy zákonov predsedom, ktorému prislúchalo po dohode s vládou zaradiť ich do programu schôdze.³² Z tohto ustanovenia možno vyvodiť, že zákonodarnou iniciatívou v Španielsku v skúmanom období disponovali vláda a legislatívne výbory Kortosov.

Návrh zákona schválený plénom alebo príslušným výborom predložil predseda zákonodarného zboru hlave štátu na schválenie (sankciu), pričom mali byť promulgované v lehote jedného mesiaca od ich

21 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 7., ods. V.

22 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 7., ods. IV.

23 v doslovnom preklade „hlavný právnik“, „hlavný advokát“ prípadne „hlavný vzdelanec“ alebo vo voľnejšom preklade „hlavný právny expert“

24 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 290.

25 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 9.

26 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 10.

27 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 10.

28 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 14, ods. I.

29 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 11.

30 Samozrejme s výnimkou už spomenutého prípadu ratifikácie medzinárodných zmlúv alebo dohôd, ktorá bola predmetom zákona schvaľovaného plénom Kortosov.

31 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 12, ods. I.; GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. *Las Constituciones de la España contemporánea*, s. 195-196.

32 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 15, ods. I.

doručenia hlave štátu.³³ Hlava štátu však mala právo vrátiť zákon Korteso na opätovné prerokovanie, a to prostredníctvom odôvodneného posolstva doplneného o priaznivé stanovisko Rady kráľovstva.³⁴ Reálna prax vo frankistickom Španielsku však bola taká, že Kortesy nikdy neodmietli návrh zákona predložený vládou ani ho nemodifikovali do väčšej miery ako bola vláda ochotná akceptovať.³⁵

Ďalšie dve dôležité kompetencie zveril Korteso Zákonom o nástupníctve hlavy štátu z roku 1947: 1) Reforma základných zákonov musela byť schválená Kortesmi pred tým, ako bola predložená občanom na schválenie v referende; 2) Kortesy, spolu s Radou kráľovstva mali zohrávať dôležitú úlohu v procese nástupníctva hlavy štátu, ktorý sa uskutočnil po smrti Francisca Franca v roku 1975.³⁶ Tento proces bol upravený tak, že úrad hlavy štátu prešiel na Regentskú radu, ktorej jedinou funkciou bolo zvolať Kortesy a Radu kráľovstva, aby pristúpili k vyhláseniu novej hlavy štátu. Uvedený proces sa zavŕšil 22. novembra 1975 vyhlásením Juana Carlosa Bourbona za nového španielskeho kráľa.³⁷

Kortesy v skúmanom období však na rozdiel od parlamentov v demokratických štátoch s parlamentnou formou vlády nedisponovali politickou kontrolou nad vládou. Neexistoval inštitút vyslovenia nedôvery vláde ani hlasovanie o dôvere vláde a možnosť kladenia otázok členom vlády zo strany zástupcov v Korteso nemala charakter kontroly vlády. Iba spolupráca Kortesov a Rady kráľovstva by bola mohla dosiahnuť odvolanie vlády prostredníctvom uznania predsedu vlády za nespôsobilého vykonávať funkciu. K takémuto prípadu však v dejinách frankistického Španielska nikdy nedošlo.³⁸

2. KORTESY PO UKONČENÍ DEMOKRATICKEJ TRANSFORMÁCIE ŠPANIELSKA

Postavenie a právomoci Generálnych kortesov ako zákonodarného zboru sú v Španielskej ústave z roku 1978 upravené v jej treťom titule pod názvom O Generálnych korteso, tvorenom článkami 66 – 96. Problematiku vzťahov medzi Kortesmi a vládou zaradili tvorcovia Španielskej ústavy do jej piateho titulu nazvaného O vzťahoch medzi vládou a Generálnymi kortesmi (články 108 – 116).

Z hľadiska názvu a štruktúry zákonodarného zboru nadväzuje úprava v Španielskej ústave z roku 1978 na historické tradície španielskeho konštitucionalizmu, ba v prípade názvu parlamentu aj na španielske právo obdobia stredoveku a raného novoveku. Článok 1 stanovuje: „*Generálne kortesy (Cortes Generales) reprezentujú španielsky ľud a sú tvorené Poslaneckou snemovňou (Congreso de los Diputados) a Senátom (Senado)*.“³⁹ Tvorcovia Španielskej ústavy tak zachovali tradičné španielske označenie parlamentu – Kortesy (*Cortes*), ktorého počiatky siahajú až do 12. storočia.⁴⁰ Historickú dimenziu má nielen názov španielskeho zákonodarného zboru ale aj jeho dvojkomorová štruktúra. Tú španielskym kortesom dávali aj ústavy z rokov 1837, 1845 a 1876, ktoré v Španielsku spolu platili takmer celé jedno storočie. Tu však podobnosti končia, pretože bikameralizmus ako ho upravuje Španielska ústava z roku 1978 je obsahovo veľmi odlišný od bikameralizmu upraveného v spomínaných španielskych ústavách z 19. storočia. V ich prípade išlo o európsky bikameralizmus typický pre epochu, v ktorej tieto ústavy vznikli. Dolné komory v ňom predstavovali volené teleso, pričom volebné právo do nich bolo v priebehu 19. storočia výrazne obmedzené majetkovým cenzom a horné komory boli tvorené úplne alebo sčasti členmi menovanými kráľom a reprezentujúcim najvyššie spoločenské vrstvy.

33 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 16.; GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. Las Constituciones de la España contemporánea, s. 196.

34 Porovnaj Ley Constitutiva de las Cortes de 1942, čl. 17.

35 Porovnaj CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. Constitucionalismo Histórico de España, s. 292.

36 Porovnaj TORRES DEL MORAL, Antonio. Constitucionalismo histórico español, s. 260.

37 Porovnaj TORRES DEL MORAL, Antonio. *Constitucionalismo histórico español*. Madrid: Servicio de Publicaciones de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid, 2009, s. 255; CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. Constitucionalismo Histórico de España, s. 314.

38 Porovnaj TORRES DEL MORAL, Antonio. Constitucionalismo histórico español, s. 260-261.

39 Constitución Española, čl. 66, ods. 1. In *Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado* [online]. Publicado en: BOE número 311 de 29/12/1978, páginas 29313 a 29424 (112 págs.) [cit. 28.7.2011]. Dostupné na internete: <<http://www.boe.es/boe/dias/1978/12/29/pdfs/A29313-29424.pdf>>.

40 K tomu bližšie pozri VYŠNÝ, Peter – PUCHOVSKÝ, Ján – ŠOŠKOVÁ, Ivana. *Svetové dejiny štátu a práva*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2013, s. 163.

Bikameralizmus v úprave ústavy z roku 1978 má úplne iný charakter. Senát v ňom nadobudol charakter orgánu územného zastúpenia.⁴¹ To korešponduje s charakterom Španielska v zmysle ústavy z roku 1978 ako štátu so širokou autonómiou regiónov.

Základným ustanovením vymedzujúcim právomoci Generálnych kortesov je článok 66, ods. 2. Podľa neho Generálne kortesy vykonávajú zákonodarnú moc štátu, schvaľujú jeho rozpočty, kontrolujú konanie vlády a disponujú ostatnými právomocami, ktoré im zveruje ústava.⁴² V zmysle článku 66, ods. 3 sú Generálne kortesy nedotknuteľné.⁴³ Nedotknuteľnosť Kortesov znamená, že nik nemôže voči nim vyvodzovať zodpovednosť za ich parlamentnú činnosť, ktorá sa tak môže vykonávať úplne slobodne.⁴⁴ Je tiež základom pre inštitút poslaneckej a senátorskej imunity v súvislosti s názormi vyslovenými pri výkone mandátu, upravený v článku 71, ods. 1.⁴⁵ Článok 67 upravuje inkompatibilitu poslaneckého mandátu s postom senátora alebo člena zhromaždenia autonómneho spoločenstva.⁴⁶ Zároveň stanovuje pre členov Generálnych kortesov zákaz imperatívneho mandátu.⁴⁷

Základné zásady pre voľby do Poslaneckej snemovne a dĺžku jej funkčného obdobia definuje článok 68. Snemovňa sa skladá z najmenej 300 a najviac 400 poslancov, zvolených vo všeobecných, slobodných, rovných, priamych a tajných voľbách za podmienok stanovených zákonom. Volebným obvodom je provincia. Mestá Ceuta a Melilla sú zastúpené každé jedným poslancom. Zákon rozdelí celkový počet poslancov, pričom prideli počiatkové minimálne zastúpenie každému obvodu a rozdelí ďalšie poslanecké mandáty v pomere k počtu obyvateľstva. Voľby v každom obvode sa uskutočňujú podľa systému pomerného zastúpenia. Funkčné obdobie Poslaneckej snemovne sú 4 roky alebo môže byť ukončené aj skôr, ak je Snemovňa rozpustená. Voliť a byť volený môže každý Španiel, ktorý môže plne užívať svoje politické práva.⁴⁸

Ústavnoprávnu úpravu kreácie a funkčného obdobia Senátu obsahuje článok 69. Senát je podľa jeho dikcie snemovňou územného zastúpenia. V každej provincii sa volia štyria senátori prostredníctvom všeobecného, slobodného, rovného, priameho a tajného hlasovania voličov v každej z nich za podmienok stanovených organickým zákonom. Osobitné pravidlá rozdelenia volebných obvodov platia pre ostrovné provincie. Mestá Ceuta a Melilla sú zastúpené každé dvoma senátormi. Uvedené ustanovenie tiež prideli dodatočné senátorské mandáty autonómnym spoločenstvám. Senát je volený na 4 roky, pričom tiež môže byť rozpustený ešte pred uplynutím tohto funkčného obdobia.⁴⁹

Problematika inkompatibility mandátu poslancov a senátorov je znovu upravená v článku 70, pričom túto nezlučiteľnosť vzťahuje na posty členov Ústavného súdu, vysoké funkcie v štátnej správe s výnimkou členov vlády, obhajcu ľudu⁵⁰, súdnych úradníkov, sudcov a prokurátorov v aktívnej službe, profesionálnych vojakov a príslušníkov bezpečnostných síl a polície v aktívnej službe a členov volebných výborov.⁵¹ Článok 71 zakotvuje inštitút poslaneckej a senátorskej imunity. Poslanci a senátori nemôžu byť stíhaní za názory prejavované pri výkone ich mandátu. Zadržanie poslanca alebo senátora je možné len ak je priamo prichytený pri páchaní trestného činu. Obvinený a obžalovaný môže byť len po predchádzajúcom súhlase príslušnej snemovne. V trestnom konaní proti poslancom a senátorom je príslušný Najvyšší súd. Poslanci a senátori dostávajú plat, stanovený príslušnou snemovňou.⁵² Článok 72 upravuje otázky vnútornej organizácie

41 Porovnaj BLANCO, VALDÉS, Roberto L. *Introducción a la Constitución de 1978*. Madrid: Alianza Editorial, 2006, s. 93 – 94.

42 Porovnaj Constitución Española, čl. 66, ods. 2.

43 Porovnaj Constitución Española, čl. 66, ods. 3.

44 Porovnaj GARCÍA MORILLO, Joaquín. *La democracia en España*. Madrid: Alianza Editorial, 1996, s. 109.

45 Porovnaj BREY, José Luis et al. *Derecho Constitucional de España (Sistema de la Constitución de 1978)*. Madrid: Editorial Universitas S.A., 2006, s. 340.

46 Autonómne spoločenstvá v Španielsku po prijatí ústavy z roku 1978 sú samosprávnymi územnými celkami, ktoré predstavujú výsledok uplatnenia ústavou garantovaného práva národností a regiónov na (politickú) autonómiu. Zhromaždenia autonómnych spoločenstiev sú ich volenými legislatívnymi orgánmi.

47 Porovnaj Constitución Española, čl. 67.

48 Porovnaj Constitución Española, čl. 68.

49 Porovnaj Constitución Española, čl. 69.

50 španielske označenie ombudsmana

51 Porovnaj Constitución Española, čl. 70.

52 Porovnaj Constitución Española, čl. 71.

snemovní, ktoré si volia svojich predsedov a prijímajú vlastné rokovacie poriadky. Snemovne sa v priebehu jedného roka schádzajú na dve riadne zasadnutia: prvé od septembra do decembra a druhé od februára do júna. Okrem toho sa môžu schádzať na mimoriadnych zasadnutiach. Niektoré právomoci vykonávajú obe snemovne na spoločných zasadnutiach. Tieto prípady sú upravené v článku 74. Snemovne pracujú v pléne a prostredníctvom výborov. Plénium môže delegovať na stále legislatívne výbory právomoc schvaľovať návrhy zákonov s výnimkou ústavnej reformy a ďalších významnejších kategórií legislatívnych návrhov vymenovaných v článku 75, ods. 3. Poslanecká snemovňa aj Senát môžu vytvárať vyšetrovacie výbory v akejkoľvek záležitosti verejného záujmu. Snemovne môžu prijímať individuálne alebo kolektívne petície predložené v písomnej forme ako aj postúpiť ich vláde.⁵³

Článok 78 upravuje inštitúciu stáleho výboru (*Diputación Permanente*) fungujúceho tak v rámci Poslaneckej snemovne ako aj Senátu. Je to inštitúcia s tradíciou v španielskom konštitucionalizme, ktorú poznala už Ústava z Cádizu z roku 1812.⁵⁴ Stály výbor každej zo snemovní musí mať minimálne 21 členov, ktorí reprezentujú poslanecké resp. senátorské kluby v pomere k ich početnosti. Predsedom stáleho výboru je predseda príslušnej snemovne.⁵⁵ Úlohou stálych výborov v zmysle Španielskej ústavy je:

- a) Zvolať snemovne na mimoriadne zasadnutie. (čl. 73, ods. 3)
- b) Potvrdenie (konvalidácia) vládnych dekrétov so silou zákona (*Decretos-leyes*) v čase, keď boli snemovne rozpustené alebo uplynul ich mandát. V tomto prípade ide o právomoc Stáleho výboru Poslaneckej snemovne. (čl. 78, ods.2; čl. 86)
- c) Schválenie predĺženia stavu pohotovosti vyhláseného vládou v čase, keď boli snemovne rozpustené alebo uplynul ich mandát. V tomto prípade ide tiež o právomoc Stáleho výboru Poslaneckej snemovne. (čl. 78, ods.2; čl. 116, ods. 2)
- d) Schválenie zamýšľaného vyhlásenia výnimočného stavu vládou v čase, keď boli snemovne rozpustené alebo uplynul ich mandát – právomoc Stáleho výboru Poslaneckej snemovne. (čl. 78, ods.2; čl. 116, ods. 3)
- e) Vyhlásenie stavu obliehania v čase, keď boli snemovne rozpustené alebo uplynul ich mandát – právomoc Stáleho výboru Poslaneckej snemovne. (čl. 78, ods.2; čl. 116, ods. 4)⁵⁶

Po uplynutí funkčného obdobia snemovní alebo ak sú snemovne rozpustené, vykonávajú stále výbory svoje funkcie až do konštituovania nových Generálnych kortesov.⁵⁷

V zmysle článku 79 sú snemovne uznášaniaschopné, ak boli riadne zvolané a je prítomná väčšina ich členov. Na prijatie uznesenia sa vyžaduje nadpolovičná väčšina hlasov prítomných členov snemovne s výnimkou prípadov, v ktorých sa vyžaduje kvalifikovaná väčšina. Senátori a poslanci hlasujú osobne a nemôžu odovzdať hlasu na nikoho prenášať. Plenárne schôdze oboch snemovní sú podľa článku 80 verejné okrem prípadov, keď o opaku rozhodne snemovňa absolútnou väčšinou alebo ak tak stanovuje rokovací poriadok.⁵⁸

Druhá hlava tretieho titulu ústavy tvorená článkami 81 – 92 upravuje tvorbu zákonov. Predmetom regulácie v článku 81 je inštitút organických zákonov (*leyes orgánicas*). Ide o 1) zákony, ktoré rozvíjajú ustanovenia ústavy o základných právach a slobodách; 2) zákony, ktorými sa schvaľujú štatúty autonómie⁵⁹; 3) zákony upravujúce všeobecný režim volieb a 4) ostatné zákony, o ktorých tak stanovuje

53 Porovnaj Constitución Española, čl. 72 – 77.

54 Porovnaj RASCÓN ORTEGA, José Luis. *La Constitución Española de 1978*. Madrid: Ediciones del Laberinto S.L., 2006, s. 217.

55 Porovnaj Constitución Española, čl. 78.

Ústava z Cádizu je zaužívané označenie španielskej ústavy z roku 1812, s ktorej prijatím sú spojené počiatky konštitucionalizmu v Španielsku. K tomu bližšie pozri napr. článok PUCHOVSKÝ, Ján. Systém štátnych orgánov Španielska podľa Ústavy z Cádizu (1812). In *HISTORIA ET THEORIA IURIS*, roč. 3, 2011, č. 6, s. 73-88.

56 Porovnaj RASCÓN ORTEGA, José Luis. *La Constitución Española de 1978*, s. 217.

57 Porovnaj Constitución Española, čl. 78, ods. 3.

58 Porovnaj Constitución Española, čl. 79 – 80.

59 V súlade s článkom 147 Španielskej ústavy predstavujú štatúty autonómie základnú inštitucionálnu normu každého autonómneho spoločenstva a štát ich uznáva a ochraňuje ako integrálnu časť svojho právneho poriadku.

ústava. Na schválenie, zmenu alebo derogáciu organického zákona sa vyžaduje v záverečnom hlasovaní nadpolovičná väčšina hlasov všetkých členov Poslaneckej snemovne.⁶⁰ Články 82 – 85 upravujú delegovanie právomoci vydávať normy so silou zákona Generálnymi kortesmi na vládu. Normy, vydané vládou na základe tejto právomoci, sa označujú ako legislatívne dekréty (*Decretos Legislativos*). Nemôžu sa týkať problematiky, ktorá musí byť upravená organickými zákonmi.⁶¹ Okrem toho na základe článku 86 môže vláda v prípade mimoriadnej a naliehavej potreby vydávať dočasné zákonné opatrenia vo forme dekrétov so silou zákona (*Decretos-leyes*). Tie sa nesmú týkať základných inštitúcií štátu, práv, povinností a slobôd občanov upravených v prvom titule ústavy, režimu autonómnych spoločenstiev ani všeobecnej úpravy volebného práva. Dekréty so silou zákona musia byť bezprostredne predložené na diskusiu a hlasovanie Poslaneckej snemovni, ktorá – ak práve nezasadá – musí byť za účelom ich promulgácie zvolaná do 30 dní. Snemovňa sa v rámci tejto lehoty musí vysloviť o ich potvrdení alebo zrušení.⁶²

lánky 87 – 91 upravujú riadny legislatívny proces. Podľa článku 87 zákonodarná iniciatíva prislúcha vláde, Poslaneckej snemovni a Senátu. Uvedené ustanovenie okrem toho oprávňuje zhromaždenia autonómnych spoločenstiev žiadať vládu, aby vydala návrh zákona alebo predložiť návrh zákona Poslaneckej snemovni. Pripúšťa aj ľudovú iniciatívu na predloženie návrhu zákona, pričom predpokladá úpravu tejto problematiky organickým zákonom. Vládne návrhy zákona (*proyectos de ley*) schvaľuje podľa článku 88 Rada ministrov⁶³, ktorá ich následne predloží Poslaneckej snemovni. Prerokúvanie poslaneckých návrhov zákonov (*proposiciones de ley*) sa podľa dikcie článku 89 spravuje rokovacími poriadkami snemovni. Článok 90 upravuje prerokúvanie vládnych návrhov zákonov v Generálnych kortesoch. Ako prvá o takomto návrhu rokuje Poslanecká snemovňa. Ak ho schváli, postúpi ho na prerokovanie Senátu. Ten má právo v lehote dvoch mesiacov uplatniť voči návrhu veto alebo navrhnúť jeho zmenu. Veto môže byť schválené len absolútnou väčšinou. V takomto prípade o návrhu znova rozhoduje Snemovňa. Návrh môže byť predložený kráľovi na sankcionovanie len ak Snemovňa prehlasuje veto absolútnou väčšinou resp. jednoduchou väčšinou v prípade, že uplynuli dva mesiace od uplatnenia veta alebo rozhodne jednoduchou väčšinou o akceptovaní resp. neakceptovaní zmien navrhovaných Senátom. Kráľ sankcionuje zákony schválené Generálnymi kortesmi v lehote 15 dní, promulguje ich a nariadi ich okamžité zverejnenie.⁶⁴ Uvedená ústavnoprávna úprava dáva dominantnú pozíciu v legislatívnom procese Poslaneckej snemovni, ktorá môže za pomerne jednoduchých podmienok prehlasovať veto uplatnené Senátom prípadne zamietnuť ním navrhované zmeny v prerokúvanom návrhu zákona. Kráľ ako hlava štátu nedisponuje žiadnou možnosťou uplatniť právo veta voči schváleným návrhom zákonov a jeho právomoc sankcionovať ich tak má skôr formálny charakter.

Predmetom úpravy článkov 93 – 96 je problematika medzinárodných zmlúv. Podľa článku 93 organickým zákonom možno schváliť uzavretie zmlúv, ktorými sa zveruje medzinárodnej organizácii alebo inštitúcii výkon kompetencií vyplývajúcich zo Španielskej ústavy. Poskytnutie súhlasu štátu zaviazat' sa prostredníctvom medzinárodných zmlúv a dohôd vyžaduje v zmysle článku 94 predchádzajúce schválenie Generálnymi kortesmi v prípade ak ide o: 1) zmluvy politického charakteru; 2) zmluvy alebo dohody vojenského charakteru; 3) zmluvy alebo dohody, ktoré sa dotýkajú územnej integrity štátu alebo základných práv a povinností upravených v prvom titule ústavy; 4) zmluvy alebo dohody, ktoré obsahujú finančné záväzky pre štátne financie; 5) zmluvy alebo dohody, ktoré predpokladajú zmenu alebo zrušenie niektorého zákona alebo vyžadujú legislatívne opatrenia na svoje vykonanie. O uzavretí ostatných zmlúv a dohôd musia byť Poslanecká snemovňa a Senát okamžite informované. Uzavretie medzinárodnej zmluvy, ktorá obsahuje ustanovenia odporujúce ústave, si vyžaduje predchádzajúcu zmenu ústavy. Vláda alebo ktorákoľvek zo snemovní sa môže obrátiť so žiadosťou na Ústavný súd, aby sa vyslovil, či existuje takýto rozpor s ústavou. Platne uzavreté medzinárodné zmluvy, oficiálne publikované v Španielsku, sa stávajú súčasťou vnútroštátneho právneho poriadku. Ich ustanovenia môžu byť zrušené, zmenené alebo pozastavené vo forme predpokladanej

60 Porovnaj Constitución Española, čl. 81.

61 Porovnaj Constitución Española, čl. 82 – 85.

62 Porovnaj Constitución Española, čl. 86.

63 iné označenie pre vládu

64 Porovnaj Constitución Española, čl. 87 – 91.

samotnými zmluvami alebo v súlade so všeobecnými normami medzinárodného práva. Pre vypovedanie medzinárodných zmlúv a dohôd platí rovnaký postup, aký upravuje článok 94 v prípade ich schvaľovania.⁶⁵

Vzťahy medzi vládou a Generálnymi kortesmi upravuje – ako už bolo spomenuté – piaty titul Španielskej ústavy, tvorený článkami 108 – 116. Vláda je v zmysle čl. 108 za svoju politiku solidárne zodpovedná Poslaneckej snemovni.⁶⁶ Snemovne a ich výbory môžu požadovať prostredníctvom svojich predsedov informácie a pomoc, ktoré potrebujú od vlády a jej rezortov ako aj od ktorýchkoľvek úradov štátu a autonómnych spoločenstiev. Snemovne a ich výbory si môžu vyžiadať prítomnosť členov vlády. Členovia vlády majú prístup na zasadnutia snemovni a ich výborov a právo vystúpiť na nich a môžu požadovať, aby im informácie predložili úradníci ich rezortov. Vláda a všetci jej členovia sú podrobení interpeláciám a otázkam, ktoré sú vznesené v snemovniach.⁶⁷ Články 112 – 114 upravujú otázky spojené s vyslovením dôvery resp. nedôvery vláde Poslaneckou snemovňou. Predseda vlády po prerokovaní v Rade ministrov môže predložiť v Poslaneckej snemovni otázku dôvery voči vládnemu programu alebo v súvislosti s politickým vyhlásením všeobecného charakteru.⁶⁸ Dôvera sa považuje za vyjadrenú, ak za ňu hlasovala jednoduchá väčšina poslancov. Poslanecká snemovňa môže od vlády vyžadovať politickú zodpovednosť, ak prijme absolútnou väčšinou návrh na vyslovenie nedôvery vláde. Návrh na vyslovenie nedôvery musí podpísať minimálne desatina poslancov a musí obsahovať návrh kandidáta na nového predsedu vlády. O návrhu sa nesmie hlasovať skôr ako po uplynutí piatich dní od jeho predloženia. Ak návrh na vyslovenie nedôvery vláde nebol schválený Snemovňou, jeho signatári nemôžu predložiť ďalší takýto návrh v priebehu toho istého zasadania Snemovne. Ak Poslanecká snemovňa nevysloví dôveru vláde, tá oznámi kráľovi svoju demisiu a pristúpi sa k vymenovaniu nového predsedu vlády v súlade s postupom upraveným v článku 99. Ak Poslanecká snemovňa vysloví vláde nedôveru, tá oznámi kráľovi svoju demisiu a kandidát na premiéra uvedený v návrhu na vyslovenie nedôvery vláde sa považuje za disponujúceho dôverou Snemovne. Kráľ ho vymenuje za predsedu vlády.⁶⁹ Na margo tejto úpravy možno skonštatovať, že sa tvorcovia Španielskej ústavy inšpirovali modelom vzťahov vlády a parlamentu upravenom v Základnom zákone Spolkovej republiky Nemecko z roku 1949, zakotvujúcim inštitút konštruktívneho vyslovenia nedôvery vláde. Úprava vzťahov medzi vládou a Generálnymi kortesmi v Španielskej ústave z roku 1978 teda zaviedla v Španielsku štandardný model parlamentnej formy vlády.

ZÁVER

Na základe analýzy ústavnoprávnej úpravy inštitúcie Kortosov ako zákonodarného zboru v Španielsku v závere frankistickej éry a po nástupe demokracie, môžeme teraz pristúpiť k porovnaniu oboch skúmaných ústavnoprávnych úprav s cieľom zhodnotiť ich demokratický charakter a tým aj vyselektovať výsledný prínos demokratizačného procesu v Španielsku v tejto dôležitej sfére fungovania štátu. V prípade porovnávania úrovne demokratického charakteru ústavnoprávnej úpravy Kortosov ako zákonodarného zboru v Španielsku na konci frankistickej éry v roku 1975 a v období po nadobudnutí účinnosti ústavy z roku 1978, je už na prvý pohľad evidentné a ľahko rozpoznateľné, že v tejto oblasti došlo k zásadným demokratizačným zmenám oproti predchádzajúcemu stavu. Argumenty pre toto tvrdenie možno zhrnúť do niekoľkých základných bodov. Asi najpodstatnejším argumentom v prospech toho a východiskovým bodom nášho porovnávania je fakt, že Kortesy za frankizmu neboli volené na základe všeobecného volebného práva. Nebol to parlament v klasickom zmysle slova, ktorý by bol volený občanmi – oprávnenými voličmi. Jeho konštituovanie, ktorým sme sa zaoberali v prvej kapitole tohto článku, bolo veľmi komplikované, pričom vychádzalo z frankistickej koncepcie tzv. organickej reprezentácie, resp. organicko-korporatívneho modelu reprezentácie. Takto

65 Porovnaj Constitución Española, čl. 93 – 96.

66 Constitución Española, čl. 108.

67 Porovnaj Constitución Española, čl. 109 – 111.

68 Španielska veda ústavného práva pod týmto druhým prípadom hlasovania o dôvere vláde (v súvislosti s politickým vyhlásením všeobecného charakteru) chápe hlasovanie o dôvere vláde v súvislosti s nejakým jej osobitne významným rozhodnutím. (Porovnaj RASCÓN ORTEGA, José Luis. La Constitución Española de 1978, s. 254.)

69 Porovnaj Constitución Española, čl. 112 – 114.

koncipovaný systém formovania zákonodarného zboru, typický pre pravicové diktátorské režimy korporatívneho zamerania bol značne rozdielny oproti štandardným pomerom v demokratických štátoch.

Na rozdiel od toho, podľa Španielskej ústavy z roku 1978 sú už Generálne kortesy riadne voleným parlamentom, reprezentujú španielsky ľud, pričom ide o dvojkomorový orgán tvorený Poslaneckou snemovňou a Senátom. Obidve komory parlamentu sú volené priamo vo všeobecných voľbách na základe volebného práva, ktoré spĺňa základné atribúty a štandardy vyžadované pre demokratické štáty.

Demokratizačná zmena nastala aj pokiaľ ide o otázku vzťahov medzi Kortesi a hlavou štátu. Zatiaľ čo za frankizmu vymenúvala predsedu Korteso v hlava štátu, po prijatí ústavy z roku 1978 si predsedov jednotlivých komôr Generálnych korteso v volia poslanci priamo zo svojich radov – teda tak ako je to obvyklé v štandardných demokraciách. Hlava štátu tiež mala do prijatia novej ústavy prakticky neobmedzené právo vrátiť Kortesi zákon na opätovné prerokovanie, a to prostredníctvom odôvodneného posolstva doplneného priaznivým stanoviskom Rady kráľovstva. Treba však dodať, že inštitút vrátenia zákonov na opätovné prerokovanie sa za frankizmu v praxi vlastne nevyužíval. Najmä v čase vlády generála Franca bolo postavenie caudilla⁷⁰ a jeho vlády také dominantné, že sa v spoločnosti nenašla sila, ktorá by našla odvahu jeho návrhy výraznejšie meniť alebo upravovať. Španielski ústavní historici Iñigo Cavero Lataillade a Tomás Zamora Rodríguez v tejto súvislosti konštatujú: „Kortesy nikdy neodmietli návrh zákona predložený vládou, ani ho nemodifikovali do väčšej miery ako to bola vláda ochotná akceptovať.“⁷¹ Z tohto dôvodu ani nedochádzalo k situáciám, aby hlava štátu potrebovala zákony Kortesi vracať na opätovné prerokovanie. V uvedenej oblasti existovala taká miera „zhody“, že sa zástupcovia v Korteso v disciplinované prispôbili tomu, čo si želal caudillo a vláda. Podobne to bolo aj pokiaľ šlo o právomoc hlavy štátu menovať predsedu Korteso v z trojice kandidátov navrhnutých Rady kráľovstva. Prax bola taká, že medzi navrhnutými bol vždy i kandidát, ktorého si Franco (a po ňom kráľ Juan Carlos I.) želal, takže nikdy nepotreboval využiť svoje neobmedzené právo odmietnuť všetkých navrhnutých kandidátov a žiadať predloženie nových návrhov. Na rozdiel od uvedených pomerov vo frankistickom období, na základe dodnes platnej právnej úpravy obsiahnutej v ústave z roku 1978 kráľ ako hlava štátu musí zákon schválený Kortesi sankcionovať (podpísať), čiže nedisponuje právom veta. V tejto sfére teda došlo k posilneniu právomoci Korteso v a oslabeniu pozície kráľa, a tým aj k demokratizácii ústavnoprávnej úpravy, a to najmä vo vzťahu k fakt, že hlava štátu nebola a nie je obsadzovaná demokratickým spôsobom na základe volieb, či už priamo občanmi alebo ich volenými zástupcami.

K demokratizácii došlo aj v otázke vzťahov medzi Kortesi a vládou, keďže za frankizmu Kortesy nedisponovali politickou kontrolou nad vládou. Vo frankistickom Španielsku vláda nebola kreovaná hlavou štátu, ktorá by bola volená občanmi, čo je typické pre demokratické prezidentské republiky. Zároveň však – na rozdiel od parlamentných demokracií – nemusela mať ani dôveru zákonodarného zboru, ktorý navyše – ako sme už spomenuli – nebol ako celok volený občanmi vo všeobecných voľbách. Frankistické Kortesy boli volené občanmi iba čiastočne a fungovali skôr ako nástroj vlády na schvaľovanie zákonov a nie ako orgán kontrolujúci vládu, ktorý by svoju moc nadobudol od občanov prostredníctvom všeobecných volieb. Po prijatí ústavy z roku 1978 na rozdiel od toho majú Generálne kortesy právo vláde vysloviť nedôveru a naopak vláda môže požiadať o vyslovenie dôvery. V prípade straty dôvery zo strany Korteso v vláda musí odstúpiť, čiže v Španielsku funguje štandardný režim typický pre parlamentnú formu vlády. Takisto sú posilnené inštitúty umožňujúce kontrolu vlády zo strany poslancov, ktorí disponujú právom na podávanie interpelácií. Ústava z roku 1978 teda zaviedla v Španielsku parlamentnú formu vlády s ústavnopolitickou zodpovednosťou vlády parlamentu a s dostatočnou úrovňou parlamentnej kontroly nad činnosťou vlády.

Celkovo možno skonštatovať, že demokratizácia ústavnoprávnej úpravy inštitúcie Korteso v v Španielsku, završená prostredníctvom prijatia Španielskej ústavy z roku 1978, prispela kľúčovým spôsobom k demokratickej transformácii Španielska, ktorá premenila poslednú juhoeurópsku diktatúru 20. storočia na štandardný demokratický štát.

70 Caudillo – titul používaný Franciscom Francos – v preklade zo španielčiny znamená vodca.

71 CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*, s. 292.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- BLANCO, VALDÉS, Roberto L. *Introducción a la Constitución de 1978*. Madrid: Alianza Editorial, 2006. ISBN 84-206-4861-2.
- BREY, José Luis et al. *Derecho Constitucional de España (Sistema de la Constitución de 1978)*. Madrid: Editorial Universitas S.A., 2006. ISBN 84-7991-181-6.
- CAVERO LATAILLADE, Iñigo – ZAMORA RODRÍGUEZ, Tomás. *Constitucionalismo Histórico de España*. Madrid: Editorial Universitas S.A., 1995. ISBN 84-7991-020-8.
- Constitución Española. In *Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado* [online]. Publicado en: BOE número 311 de 29/12/1978, páginas 29313 a 29424 (112 págs.) [cit. 28.7.2011]. Dostupné na internete: <<http://www.boe.es/boe/dias/1978/12/29/pdfs/A29313-29424.pdf>>.
- GARCÍA MORILLO, Joaquín. *La democracia en España*. Madrid: Alianza Editorial, 1996. ISBN 84-206-0777-0
- GONZÁLEZ-ARES, José Agustín. *Las Constituciones de la España contemporánea*. Santiago de Compostela: Andavira Editora S.L., 2010. ISBN 978-84-8408-556-0.
- Ley Constitutiva de las Cortes de 1942. In *Constituciones hispanoamericanas* [online]. Alicante: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2000 [cit. 28.7.2011]. Dostupné na internete: <http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/79151622430248617422202/p0000001.htm#I_1_>.
- RASCÓN ORTEGA, José Luis. *La Constitución Española de 1978*. Madrid: Ediciones del Laberinto S.L., 2006. ISBN 84-8483-261-9.
- TOMÁS VILLAROYA, Joaquín. *Breve historia del constitucionalismo español*. Duodécima edición. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1997. ISBN 84-259-0787-X.
- TORRES DEL MORAL, Antonio. *Constitucionalismo histórico español*. Sexta edición. Madrid: Servicio de Publicaciones de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid, 2009. ISBN 978-84-8481-104-6.

ŽIVOT A DIELO PROFESORA JOZEFA MARKOVA

**JÁN ŠTEFANICA
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN A PRÁVNEJ
KOMPARATISTIKY, PRÁVNICKÁ
FAKULTA UNIVERZITY KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE**

ABSTRAKT

HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 7, 2015, Č. 1, S. 87

Jozef Markov bol odborníkom v oblasti dejín slovanských práv. Pôsobil ako pedagóg a výskumný pracovník na právnických fakultách Univerzity Karlovej v Prahe a Univerzity Komenského v Bratislave. Vo svojej vedeckej práci sa zameriaval na oblasť českého práva v stredoveku a na problematiku stredovekého slovanského práva v regióne strednej a východnej Európy. Významnými sa stali jeho prvorepublikové práce zamerané na historicko právny vývoj Podkarpatskej Rusi. Na akademickej pôde Právnickej fakulty Univerzity Komenského pôsobil ako senátor Akademického senátu Univerzity Komenského, bol členom knižničnej a stavebnej komisie Univerzity Komenského a v školskom roku 1948/49 pôsobil na pozícii dekana fakulty a počas školských rokov 1946/47 a 1949/50 vo funkcii prodekana fakulty. Profesor Markov sa významným spôsobom zapísal aj do dejín slovenskej etnológie. Publikoval práce v oblasti slovenského národopisu a venoval sa etnologickému výskumu na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi, ktorý spájal s regionálnym historicko – právnym výskum. Svojim dielom sa zaradil medzi najvýznamnejších českých a slovenských právnych historikov 20. storočia.

ABSTRACT

HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL.7, 2015, NO. 1, P. 87

Jozef Markov was expert in the history of Slavonic rights. He worked as a teacher and researcher at the Faculty of Law of Charles University in Prague and in Bratislava. In his scientific work he focuses on the area of Czech law in the Middle Ages and medieval Slavic rights issues in Central and Eastern Europe. Important became the first republic work focused on historical legal developments Ruthenia. On the campus of the Law Faculty of the Comenius University was a member of the Academic Senate of Comenius University, was a member of Library and Building Commission Comenius University and the academic year 1948/49 he served as Dean of the Faculty and during the school years 1946/47 and 1949/50 in the capacity of Vice Dean of the Faculty. Professor Mark has significantly entered into the history of Slovak Ethnology. He published papers in the field of Slovak ethnography and devoted to ethnological research in Slovakia and Ruthenia, which was associated with a regional historical - legal research. Through his work ranked himself among the most important Czech and Slovak legal historians of the 20th century.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Jozef Markov, právne dejiny, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, dejiny slovanských práv, slovenský národopis

KEYWORDS

Jozef Markov, legal history, Faculty of Comenius University in Bratislava, the history of the Slavic rights, Slovak ethnography

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Ján Štefanica, PhD.

jan.stefanica@gmail.com

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Šafárikovo nám. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

ÚVOD

V tomto roku uplynie 125 rokov od narodenia významného odborníka na problematiku dejín slovanského práva a právneho historika pôsobiaceho na právnických fakultách Univerzity Karlovej v Prahe a Univerzity Komenského v Bratislave. Jeho diela sú doteraz cenené a využívané právnymi historikmi z poza oboch strán rieky Moravy. Významnou kapitolou jeho odborného života bolo prepojenie historicko – právneho zamerania v oblasti obyčajového práva zo záujmom a výskumom v oblasti národopisu. Rozbor a pripomenutie si života a diela profesora Jozefa Marko je inšpiráciou novým generáciám právnych historikov a zároveň pokusom o celistvejšie podanie prehľadu jeho diel, ktoré nám môžu byť nápomocné pri štúdiu a vedeckom výskume.

ŠTÚDIA

Profesor Jozef Markov pochádzal z ukrajinského mesta Ľvov. Vo vtedajšom administratívnom centre haličskej provincie Rakúsko – Uhorska sa narodil dňa 25. októbra 1890. V Ľvove, ktorý bol centrom poľského i ukrajinského národného života, pracoval jeho otec ako právnik, publicista a verejný činiteľ. Jozef Markov absolvoval v rodnom meste nižšiu strednú školu a v ďalších štúdiách pokračoval na miestnom gymnáziu v rozmedzí rokov 1900 až 1908. Po ukončení strednej školy sa Jozef Markov rozhodol nasledovať vzor svojho otca. Zapisal sa na tamojšiu právnickú fakultu avšak právnické štúdiá postupne absolvoval aj v Rostove na Done, vo Viedni a v Prahe.¹ Úspešne ich zakončil získaním doktorského titulu v roku 1913. Na Donskej univerzite získal v roku 1916 hodnosť kandidáta práv. Počas rokov 1916 a 1917 sa venoval advokátskej praxi. Vzhľadom na zmenu politických pomerov v už sovietskom Rusku sa rozhodol spojiť svoj život s Československou republikou, kde sa natrvalo usadil a začal odborne pôsobiť.

VEDECKÉ ZAMERANIE A PEDAGOGICKÁ ČINNOSŤ V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ

Špecializovaným vedeckým zameraním profesora Jozefa Markova sa stali dejiny slovanských práv. Tejto problematike sa s rôznymi obmenami venoval počas celej svojej vedeckej a pedagogickej kariéry. Najväčší vplyv na jeho odborný rast mal odborník v oblasti slovanského práva na Právnickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe, profesor Karel Kadlec². Spoločne sa podieľali na zostavení materiálov pre právnický slovanský glosár³. Jozef Markov sa v roku 1926 habilitoval na Právnickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe v obore slovanských právnych dejín. Avšak jeho začínajúcu kariéru ovplyvnil vznik Právnickej fakulty na Univerzite Komenského v Bratislave⁴, kde pokračoval vo svojej práci. Na výslovnú žiadosť profesora Kadleca požiadal Jozef Markov v roku 1928 o habilitáciu na bratislavskej Právnickej fakulte Univerzity Komenského v odbore Právne dejiny slovanské. V roku 1929 sa profesorský zbor Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave prostredníctvom svojho dekanátu obrátil na Ministerstvo školstva a národnej osvety Československej republiky so žiadosťou o prijatie Jozefa Markova na funkčné miesto docenta dejín slovanského práva, ktorý mal pôsobiť na novovzniknutom Ústave slovanských práv. Po kladnom stanovisku sa Jozef Markov definitívne rozhodol presťahovať sa na Slovensko kde pôsobil vo funkcii súkromného docenta Právnickej fakulty Univerzity Komenského do roku 1931 a potom aj vo funkcii mimoriadneho zmluvného profesora. Toto bratislavské obdobie života Jozefa Markova bolo najplodnejším v jeho rozsiahlej

-
- 1 Porov. FISCHER, Jozef: *Jozef Markov (1890-1976)*. Právnicki na Univerzite Komenského v Bratislave. 75 rokov činnosti Právnickej fakulty UK (1921 – 1996), Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, Bratislava: 1996, s. 155.
 - 2 Karel Kadlec pôsobil ako profesor slovanského práva na Právnickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe. Bol spoluautorom návrhu ústavy českého štátu v rámci federalizovanej monarchie, slavista a historik. Je doménou sa stala problematika histórie a vývoja práva slovanských národov. Z pozície odborníka sa po prvej svetovej vojne zúčastnil parížskych mierových rokovaní. Československú republiku zastupoval aj ako prisediaci zmiešaného česko – slovensko -maďarského rozhodcovského súdu. Počas rokov 1911 a 1927 pôsobil vo funkcii dekana Právnickej fakulty Univerzity Karlovej.
 - 3 Slovník slovanského práva sa mal stať najvýznamnejším a posledným dielom Karola Kadleca, nazhromaždený materiál však nestihol pred svojou smrťou úplne spracovať.
 - 4 Zákomom č. 375/1919 Sb. bola zriadená československá štátna univerzita v Bratislave.

publikačnej činnosti: Původ - sok a jeho místo v systému českého středověkého průvodního řízení (1928), Příspěvky ke kritice textu a výkladu Rožmberské knihy (1929), Přípravné řízení procesní v českém právu zemském XIII. – XVII. století (1930), Materialy dla socialnoj istorii Podkarpatskoj Rusi v 18. staletji (1930), Spor pánu a rytířů o sedání v lavicích (1930), Nová jugoslávská ústava (1931), K dějinám českého trestního práva (1933), České žalobní formuláře a reformy Přemysla II. a Karla IV. (1936), Řečník a poručník (1937). Vo svojej vedeckej práci sa zameriaval na problematiku českého práva v stredoveku a taktiež na problematiku stredovekého slovanského práva najmä v oblasti strednej a východnej Európy. Významnými sa stali aj jeho prvorepublikové práce zamerané na historicko právny vývoj podkarpatskej Rusi: K ústavním dějinám Podkarpatské Rusi (1930 - 1931), K dějinám obyčejového práva na Podkarpatské Rusi (1932). V roku 1937 prerušil svoj pobyt v Bratislave a presťahoval sa naspäť do Prahy. Na pražskej Právnickej fakulte Univerzity Karlovej pôsobil tri roky, po ktorých sa Jozef Markov vrátil späť do Bratislavy, kde zastával pozíciu riadneho suplujúceho profesora. V tomto období viedol semináre slovanských a všeobecných dejín práva. Jeho odborné pôsobenie ovplyvnil začiatok druhej svetovej vojny a s tým súvisiaci vznikom vojnovnej Slovenskej republiky a Protektorátu Čechy a Morava. Poslednou významnou historicko – právnou prácou završujúcou medzivojnové vedecké obdobie Jozefa Markova sa stal štúdia: Svědectví pŕhonu a kontumační rozsudek (1940). Zostal síce žiť v Bratislave, ale prácu mu komplikoval postoj niektorých úradníkov vtedajšieho Ministerstva školstva Slovenskej republiky. Neuralgickým bodom sa stala jeho národnostná príslušnosť a taktiež aj niekdajšia intenzívna spolupráca s pražskou Právnickou fakultou Univerzity Karlovej. Vzhľadom na tieto okolnosti bol v rokoch 1939 až 1945 nútený pracovať ako úradník a tak mu na vedecký výskum nezostával dostatočný časový priestor.

PÔSOBNIE JOZEFA MARKOVA PO SKONČENÍ DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY

Po porážke nacizmu a skončení druhej svetovej vojny začal znovu aktívne publikovať, napísal a publikoval diela: Prehľad literatúry právnych dejín na území Československej republiky z rokov 1939-1945 (1947), Náboženské a národnostné zápasy v Banskej Bystrici v 17. -18. storočí (1947), K dejinám českého zemského práva 13. a 14. storočí (1949). Zároveň bol obnovený aj jeho pracovný pomer s Právnickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave, kde začal pôsobiť vo funkcii profesora pre československé a všeobecné dejiny. Kontinuálne viedol Ústav dejín práva strednej Európy a slovanských dejín. Riadil aj Ústav slovanských práv a Ústav pre všeobecnú štátovedu a ústavné právo.

Na akademickej pôde zastával rôzne funkcie: bol senátorom Akademického senátu Univerzity Komenského, členom knižničnej a stavebnej komisie Univerzity Komenského. V školskom roku 1948/49 pôsobil na pozícii dekana fakulty a počas školských rokov 1946/47 a 1949/50 vo funkcii prodekana fakulty. Po následnej reorganizácii štúdia na Právnickej fakulte Univerzity Komenského a vytvorení katedier pôsobil krátky čas na Katedre dejín štátu a práva, avšak čoskoro bol nútený odísť predčasne do dôchodku.⁵ Aj po svojom odchode do penzie však naďalej vedecky pracoval. Počas štúdia a vedeckého bádania absolvoval Jozef Markov množstvo poznávacích a služobných ciest.⁶ Vo svojich neskorších dielach sa zameriaval na slovenskú národopisnú minulosť⁷, pričom však ani v týchto prácach nezanedbával historicko-právne aspekty riešenej problematiky: Kapitoly z dejín českého zemského súdneho řízení XII. - XVII. století (1967), Zlomky urbáře a účtů Dobrovodského panství z XV. století (1967), Odras politických zápasov v obecnej správe Banskej Bystrice v 16. - 19. storočí (1973). Pokiaľ mal možnosť, pokračoval aj v uverejňovaní historicko-právnych štúdií: Procesní právo v díle Všehrdové (1961), Karel Kadlec a štúdium slovanského práva (1965), Das Landrechtliche Gerichts-Verfahren in Bohmen und Mähren bis zum XVII. Jahrhundert (1966), Dvě poznámky k textu středověkých bulharských listin (1967), Pamiatke prof. Rudolfa Rauschera (1967).

5 FISCHER, Jozef: *Jozef Markov (1890-1976)*. Právnicki na Univerzite Komenského v Bratislave. 75 rokov činnosti Právnickej fakulty UK (1921 - 1996), Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, Bratislava: 1996, s. 155.

6 Spoznával a pracoval v jednotlivých regiónoch Slovenska. Zo zahraničných to bolo najmä ZSSR, Maďarsko či Poľsko.

7 ŠVECOVÁ, Soňa: *Súpis prác Jozefa Markova s národopisnou tematikou*. Slovenský národopis, 25, 1977, s. 514-515.

JOZEF MARKOV A SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Profesor Jozef Markov sa posledných dvadsať rokov svojho profesijného života začal venovať najmä problematike národopisu Slovenska. Jeho záujem o túto problematiku bol úzko prepojený s pracovným zameraním jeho manželky Dr. Emy Markovej, ktorá ho priviedla k záujmu o ľudový odev a ľudové výtvarné umenie. Aj vďaka nej reagoval na mnohé vedecké podnety vychádzajúce z Národopisného ústavu SAV, ktorý zapájal Jozefa Markova do svojich výskumných aktivít najskôr ako znalca kultúrno – historickej literatúry a archívnych prameňov.⁸ Tak sa stali národopisné publikácie dominantnými spomedzi všetkých jeho publikácií. Medzi významné hľadiská ktoré ovplyvnili slovenskú národopisnú vedu patrí vymedzenie jednotlivých období predchádzajúcich vznik národopisnej vedy z ktorých absentujú národopisné pramene. Jozef Markov počas svojej práce systematicky preskúmal dostupnú cestopisnú, topografickú a historickú pramennú literatúru vďaka čomu mimo iného vznikla kompletná bibliografia k tejto problematike. Významnú úlohu zohral dovtedy neobjavený a nespracovaný archívny materiál zaoberajúci sa rozličnými otázkami obyčajového práva a zvykoslovía, ako napríklad ručenie obcí za krádež či vyprosovanie od trestu smrti. Medzi ďalšie témy zaradil otázky odevu, ľudového umenia, ľudového remesla či dejiny jednotlivých obcí na Slovensku.⁹ Významným prínosom sa stal komparatívny pohľad na zmienené otázky. Aj vo svojej poslednej práci sa venuje národopisu, dejinám zvykoslovía na Orave v období 17. a 18. storočia. Rozoberá v nej otázky pochovávaní mŕtvych na rodinných pozemkoch či prísahu pod drnom. Najvýznamnejšou prácou s národopisnou tematikou sa však stalo dielo Slovenský ľudový odev v minulosti. Materiály k dejinám slovenského ľudového odevu (1955), ktoré vyšlo vo viacerých svetových jazykoch. Medzi ďalšie práce patria štúdie: Z právneho zvykoslovía Liptova. Materiál k dejinám obyčajového práva v 16. – 19. storočí (1956), Archívne pramene k národopisnému štúdiu Horehronia (1956), Z rukopisnej pozostalosti Jána Čaploviča (1956), Štúdie a materiály k dejinám Čičmian (1964)¹⁰, K dejinám národopisu Zakarpatskej Ukrajiny (1964), K počátkom slovenského národopisu (1965), Materiály k dejinám slovenského zvykoslovía (1967). Stal sa spoluautorom viacerých monografií, v ktorých sa venoval histórii obce Žakovce či súpisu muránskeho panstva na konci 17. storočia.

Z pozície právneho historika profesor Jozef Markov obohatil národopisnú vedu pohľadom na oblasti spoločenských i rodinných vzťahov v stredovekom obyčajovom práve a vďaka objaveným pramenným materiálom tak pomohol objasniť nepoznané javy našej minulosti.¹¹

ZÁVER

Jozef Markov bol autorom mnohých významných vedeckých prác, ktoré sú využívané aj v súčasnosti. Zaradil sa tak medzi popredných odborníkov pôsobiacich na Právnickej fakulte Univerzity Komenského a patrila medzi najvýznamnejších československých právnych historikov 20. storočia. Vďaka výnimočnému rozhľadu naprieč odvetvami humanitných vied prispel svojou erudovanosťou k napredovaniu výskumu v obore práva, histórie, etnografie i folkloristiky. Z charakterových vlastností vyzdvihujú jeho nasledovníci skromnosť, úctu k práci druhého, láskavosť a trpezlivosť učiteľa k študentovi. Spolu s K. Kadlecom sa priekopníkmi československej historicko-právnej vedy v oblasti výskumu obyčajových práv na našom území. Profesor Jozef Markov zomrel dňa 27. novembra 1976 v Bratislave, kde je aj pochovaný.

8 ŠVECOVÁ, Soňa: *Profesor Jozef Markov 80-ročný. Bibliografia publikovaných prác s národopisnou tematikou*. Slovenský národopis, 18, 1970, s. 640.

9 ŠVECOVÁ, Soňa: *Profesor Jozef Markov 80-ročný. Bibliografia publikovaných prác s národopisnou tematikou*. Slovenský národopis, 18, 1970, s. 640.

10 ŠVECOVÁ, Soňa: Jozef Markov: *Štúdie a materiály k dejinám Čičmian*. Český lid, 53, 1966, s. 61-62.

11 ŠVECOVÁ, Soňa: *Za profesorom Jozefom Markovom (1890-1976)*. Slovenský národopis, 25, 1977, s. 514.

RESUMÉ

HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL.7, 2015, NO. 1, P. 87

Štefanica Ján: Life and work of profesor Jozef Markov. Professor Jozef Markov came from the Ukrainian city of Lvov where he was born on 25 October 1890. After completing high school, Jozef Markov enrolled in its own Faculty of Law but legal studies completed gradually and in Rostov-on-Don, Vienna and Prague. During the years 1916 and 1917 he devoted himself to legal practice. Specialized scientific focus of Professor Joseph Markova became the history of the Slavic rights. This issue is addressed with different variations throughout his scientific and pedagogical career. On the campus of the Law Faculty of the Comenius University was a member of the Academic Senate of Comenius University, was a member of Library and Building Commission Comenius University and the academic year 1948/49 he served as Dean of the Faculty and during the school years 1946/47 and 1949/50 in the capacity of Vice Dean of the Faculty. Bratislava's period of life of Joseph Markova was most prolific in his extensive publications: Contributions to criticism of the text and interpretation of the Rosenbergs book (1929), New Yugoslav constitution (1931), The history of Czech criminal law (1933). Important became its first republic work focused on historical legal developments Ruthenia: The constitutional history of Carpathian Ruthenia (1930 - 1931), The history of the common law in Carpathian Ruthenia (1932). In his later works focused on Slovak ethnography past, however, even in these works he did not neglect the historical-legal aspects of issues solved. He died at age eighty-six years, on 27 November 1976 in Bratislava.

RAKÚSKO-UHORSKO AKO MENO VÁ ÚNIA

**ZUZANA TOMOVÁ
PRÁVNICKÁ FAKULTA UNIVERZITY
KOMENSKÉHO V BRATISLAVE**

ÚVOD

Porážka Habsburskej monarchie v bitke pri Hradci Králové v júni roku 1866 predstavovala významný historický medzník pre jej ďalší vývoj tak v medzinárodnom ako aj vo vnútroštátnom meradle. Výsledkom vzájomných rokovaní medzi uhorskými a rakúskymi politickými predstaviteľmi bolo prijatie Rakúsko-uhorského vyrovnania v roku 1867. V rámci uhorskej časti monarchie bolo Rakúsko-uhorské vyrovnanie upravené v uhorskom zákonnom článku č. XII/1867 O existujúcich spoločných, prospešných vzťahoch medzi štátmi Uhorskej koruny a ostatnými krajinami, ktoré patria pod panovanie Jeho Veličenstva a o spôsobe ich usporiadania. Rakúska časť monarchie schválila vyrovnanie prijatím základného štátneho zákona č. 146/1867 r. z., ktorý sa stal spolu s niekoľkými ďalšími zákonmi súčasťou tzv. Decembrovej ústavy. Rakúsko-uhorským vyrovnaním sa na jednej strane predišlo zániku Habsburskej monarchie, na strane druhej si ním Uhorsko zabezpečilo značnú mieru nezávislosti.

Dôležitú a zároveň neoddeliteľnú súčasť Rakúsko-uhorského vyrovnania predstavovalo Rakúsko-uhorské hospodárske vyrovnanie, ktoré bolo v oboch častiach monarchie bližšie upravené v uhorskom zákonnom článku č. XVI/1867 a rakúskom zákone č. 4/1868 r. z. upravujúcim vzájomné hospodárske vzťahy medzi Uhorskom a ostatnými krajinami Jeho Veličenstva. Rakúsko-uhorské hospodárske vyrovnanie sa v rámci Rakúsko-uhorskej monarchie realizovalo prostredníctvom tzv. hospodárskych vyrovnaní, ktoré sa mali uskutočňovať pravidelne každých desať rokov. V rámci vzájomných rokovaní sa riešili otázky prispievania oboch častí monarchie na spoločné výdavky, uzatvárania colných a obchodných zmlúv, spoločného štátneho dlhu a spoločnej banky.

Menový systém nepatril v zmysle uhorského zákonného článku č. XII/1867 a základného štátneho zákona č. 146/1867 r. z. k spoločným záležitostiam uhorskej a rakúskej časti monarchie. Základný štátny zákon č. 146/1867 r. z. ho v § 2 zaradil k záležitostiam, ktoré síce nevyplývali z Pragmatickej sankcie, ale boli prejednávané podľa rovnakých zásad platiacich v oboch častiach monarchie. Spoločný menový systém Rakúsko-uhorskej monarchie tvorili spoločná emisná banka a spoločná mena, pričom v zmysle uhorského zákonného článku č. XVI/1867 a rakúskeho zákona č. 4/1868 r. z. zostala spoločnou menou Rakúsko-uhorskej monarchie až do prijatia zlatej korunovej meny v roku 1892 rakúska mena.

1. SPOLOČNÁ RAKÚSKO-UHORSKÁ BANKA

Na základe cisárskeho patentu z dňa 1. júna 1816 prišlo v Rakúsku k založeniu privilegovanej Rakúskej národnej banky. V zmysle tohto patentu mala nová banka na základe zásob drahých kovov vydávať platobné poukážky – bankovky, ktoré mohli byť na požiadanie ich držiteľov kedykoľvek zamenené v plnej hodnote za kovové mince a sťahovať tak pomocou nich z obehu papierové peniaze. Ďalšou úlohou privilegovanej Rakúskej národnej banky bolo pomocou voľnej hotovosti eskontovať spoľahlivé zmenky a iné obchodné papiere. V prípade, ak banka vzhľadom na výšku svojho kapitálu mohla rozšíriť svoju obchodnú činnosť, bola povinná poskytovať pôžičky na nehnuteľnosti pod podmienkou ich úplného zabezpečenia. Svoju činnosť začala Rakúska národná banka vykonávať dňa 1. júla 1816. Výraz “privilegovaná” mal zdôrazniť jej postavenie ako inštitúcie, na ktorú panovník previedol výkon svojho výsostného práva v oblasti peňažníctva.¹

Privilegovaná Rakúska národná banka mala podobu akciovej spoločnosti a jej správu tvorili guvernér a viacerí riaditelia. Štátny dohľad nad činnosťou banky vykonával prezident Dvorskej komory. Na základe vyššie uvedeného možno konštatovať, že privilegovaná Rakúska národná banka vznikla v čase, keď sa krajina nachádzala vo veľmi zlej finančnej situácii, po štátnom bankrote z roku 1811. Jej hlavným cieľom bolo ozdravenie ekonomiky spočívajúce v stiahnutí inflačných papierových peňazí z obehu a ich nahradení hodnotnými bankovkami zameniteľnými za kovové mince. Ťažisko činnosti privilegovanej Rakúskej národnej banky tak spočívalo v transformácii viedenskej meny na menovú sústavu založenú na strieborných peniazoch ako platných minciach, ktorých kúpna sila bola určovaná na základe trhovej hodnoty striebra. Doterajšie papierové peniaze – šajny a anticipáty – mali byť postupne sťahované z obehu a nahradené

1 VENCOSKÝ, František. Měnový vývoj v 19. století a před první světovou válkou. *Bankovníctví*, 1997, č. 13, s. 12.

bankovkami, ktoré podľa svojho označenia mali byť emitované samostatnou emisnou, teda ceduľovou bankou. Predpokladala sa ich zameniteľnosť v zákonnom pomere za strieborné konvenčné mince.² Túto výmenu banka začala realizovať už odo dňa svojho založenia. Pre veľký záujem však prišlo k jej postupnému obmedzovaniu, až sa výmena papierových peňazí úplne zastavila. Problémy spojené s výmenou papierových peňazí viedli k potrebe prepracovať stanovy novej banky. Nové stanovy prijaté v roku 1817 zrušili povinnosť banky vymieňať papierové peniaze a úlohou privilegovanej Rakúskej národnej banky bolo len regulovať obeh peňazí prostredníctvom emisie bankoviek. Štát si súčasne ponechal právo poveriť emisiou bankoviek aj iné banky. Aj napriek tomu, že bola správa novej banky nezávislá, existovala funkcia vládneho komisára, ktorý bol oprávnený opatrenia banky zrušiť.³

Privilégium predstavovalo licenciú, ktorá platila len po určité obdobie. Pôvodná licencia predpokladala platnosť po dobu 25 rokov, teda do roku 1841. V tomto roku bola licencia opäť predĺžená na ďalších 25 rokov – do roku 1866. Neskôr bola platnosť privilégia predĺžená do roku 1876. Akciový kapitál banky mal hodnotu spolu 60 miliónov zlatých zlatej konvenčnej meny s akciami po 100 zlatých. Banka bola povinná z obehu stiahnuť papierové peniaze zničiť. Vo výške ich hodnoty štát platil banke obligáciami s výnosnosťou 2,5%, pričom na zabezpečenie tejto sumy využíval bankové pôžičky. V roku 1848 dosiahla výška týchto pôžičiek hodnotu 200 miliónov zlatých a výmena papierových peňazí sa úplne zastavila.⁴

Významnou udalosťou pre ďalšie pôsobenie privilegovanej Rakúskej národnej banky bolo zavedenie rakúskej meny v roku 1858 v rámci územia celej Habsburskej monarchie. Rakúska mena nahradila konvenčnú menu zavedenú za vlády Márie Terézie, pričom k jej zrušeniu prišlo cisárskym patentom z dňa 27. apríla 1858 s účinnosťou k 31. októbru 1858. Posledné mince konvenčnej meny boli stiahnuté z obehu dňa 31. decembra 1892. Novou menovou jednotkou rakúskej meny boli strieborné peniaze, resp. striebrom kryté bankovky, ktoré sa používali najmä vo vnútroštátnom obeh. Pre medzinárodný styk slúžili predovšetkým zlaté dukáty. Po zavedení rakúskej meny začala banka opäť zamieňať bankovky za kov.⁵

Rozhodujúcim impulzom pre rozvoj centrálnej banky bolo Rakúsko-uhorské vyrovnanie prijaté v roku 1867. Súčasťou Rakúsko-uhorského vyrovnania bolo aj hospodárske vyrovnanie, v rámci ktorého sa okrem otázok spoločného štátneho dlhu, výšky kvót, ktorou obe časti monarchie prispievali do spoločného rozpočtu, spoločnej meny a vytvorenia colnej a obchodnej únie, prejednávala aj otázka privilégia národnej banky. V súvislosti s riešením otázky centrálnej banky sa objavili viaceré protichodné názory. Rakúskej časti monarchie najviac vyhovovala centralistická koncepcia, ktorej podstata spočívala v pokračovaní doterajšej činnosti banky s prevládajúcim vplyvom Rakúska. Naopak, niektoré uhorské politické strany požadovali vytvorenie samostatnej emisnej banky v rámci uhorskej časti monarchie. Takéto krajné riešenie situácie by však malo za následok, že v rámci Rakúsko-uhorskej monarchie by súčasne obiehali peniaze emitované dvoma centrálnymi bankami.⁶

Tým sa dostalo riadenie peňažnej politiky do úplne inej roviny. Rakúsko vystúpilo v júni roku 1867 z menovej únie. K jej vzniku prišlo uzatvorením zmluvy o vytvorení spoločnej striebornej meny dňa 24. januára 1857, ktorá nadobudla platnosť dňa 1. novembra 1857. Zmluvu uzatvorilo Rakúsko a Lichtenštajnsko spolu so štátmi Nemeckej colnej únie. Vylúčením Rakúska z menovej únie v roku 1866 sa skončila platnosť spolkovej meny a vnútornou menou Rakúsko-uhorskej monarchie sa stala rakúska mena.⁷

Náprava rozvrátených peňažných pomerov bola dočasne riešená čiastkovými úpravami postavenia ceduľovej banky, predovšetkým zmenami v krytí peňažnej emisie či úpravami úverového vzťahu k vláde. Do krytia sa započítavali aj devízy. Kryté museli byť tiež žirové účty obchodných bánk v centrálnej banke, pričom krytie malo byť tvorené z $\frac{3}{4}$ striebrom a z $\frac{1}{4}$ zlatom. I napriek tomu v rokoch 1868 až 1869 stúpalo ážio striebra a zvyšoval sa aj stav obeživa. Nepriaznivo sa prejavili aj dva ďalšie faktory. Na jednej

2 VENCOSKÝ, ref. 1, s. 12.

3 UNČOVSKÝ, Ladislav. Základy centrálneho bankovníctva na Slovensku. *Ekonomické rozhľady*, 35, 2006, č. 2, s. 232-233.

4 UNČOVSKÝ, ref. 3, s. 233.

5 MECENSEFFY, Emil Edler von. *Werth und Preis der Privilegiums des Österreichisch-ungarischen Bank*. Wien: Selbsterverlag der Österreichisch-ungarischen Bank, 1894, s. 10.

6 MECENSEFFY, ref. 5, s. 14.

7 VENCOSKÝ, ref. 1, s. 15.

strane to bola vojna medzi Nemeckom a Francúzskom, ktorá sa skončila v septembri roku 1870 v bitke pri Sedane kapituláciou Napoleona III., na strane druhej išlo o vplyv veľkej špekulačnej krízy v lete roku 1871, ktorej Rakúsko-uhorská banka čelila vyčerpaním svojich devíz, aby si zabezpečila dostatočnú zásobu zlata a striebra.⁸

Zároveň sa vyostрили spory v súvislosti s otázkou, či sa má na krytie bankoviek použiť zlato alebo striebro. V dôsledku objavu nových nálezísk zlata v Kalifornii a v Austrálii začala peňažná politika sústreďovať svoj záujem na zlato. Počítalo sa s tým, že sa cena zlata ustáli ako aj so skutočnosťou, že zlato viac vyhovuje potrebám rastúceho svetového obchodu. Okrem toho pribúdali aj stúpenci zlatej meny. Dôvodom bol prudký nárast produkcie striebra v Amerike, v dôsledku čoho prišlo po roku 1870 k poklesu jeho ceny a striebro sa tak stalo inflačným faktorom. Jednotlivé štáty postupne začali opúšťať striebornú menu. Zároveň začal klesať aj počet stúpcov bimetalistickej peňažnej sústavy. Od roku 1870 tak boli oficiálne razené zlaté mince ako obchodné mince. Išlo o zlaté osemzlatníky a štvorzlatníky, ktoré sa obsahom zlata približne rovnali francúzskym zlatým dvadsať frankom a desať frankom, ale bez určenia vzájomného pomeru k strieborným minciam. V rokoch 1868 až 1872 sa dokonca podarilo udržiavať rovnováhu v rámci štátneho rozpočtu.⁹

Medzi rakúskou a uhorskou vládou prebiehali intenzívne rokovania o cieľoch, metódach a organizácii riadenia peňažnej politiky. Do týchto rokovaní však v roku 1873 zasiahla finančná kríza známa aj ako tzv. viedenský krach. Svoje hlbšie príčiny mala v neuváženom a nie príliš solídnom zakladaní akciových spoločností. V rokoch 1867 až 1873 bolo v Rakúsku vydaných spolu 1005 koncesíí akciovým spoločnostiam, ktorých akciový kapitál sa predpokladal vo výške štyroch miliárd zlatých, no takmer polovica týchto spoločností vôbec nevznikla. Cedulová banka v snahe udržať dostatočnú likviditu emitovala bankovky nad povolený limit. Finančná kríza postihla priemyselnú a následne aj poľnohospodársku výrobu a negatívne sa prejavila aj v oblasti peňažníctva. Tieto udalosti zasiahli aj Pražskú burzu. Kurzy bankových akcií sa rýchlo prepádali. Aj napriek tomu – na rozdiel od situácie vo Viedni – nebol vyhlásený konkurz ani na jednu z pražských bánk a väčšinou sa podarilo ukončiť ich činnosť likvidáciou. Vzniknutá hospodárska kríza mala vážny dopad aj na peňažnú politiku Rakúsko-uhorskej banky. Najskôr až v 80. a 90. rokoch prišlo opätovne k prudkému hospodárskemu rastu, ktorý bol podmienený aj modernizáciou hospodárskeho systému – zavedením metrickej sústavy, vydaním nového živnostenského poriadku, pôsobením obchodných komôr ako samosprávnych inštitúcií, presadzovaním sociálneho zákonodarstva či pomerne kvalifikovaným vedením ministerstiev obchodu.¹⁰

Rokovania o úprave hospodárskych podmienok fungovania dualistickej Rakúsko-uhorskej monarchie sa začali v roku 1876, keď vypršala platnosť privilégia Rakúskej národnej banky. Zástupcovia Uhorska požadovali vytvorenie dvoch centrálnych bánk a ústredného riadiaceho orgánu s rovnakým počtom zástupcov z oboch častí monarchie. V tom istom roku však Rakúska národná banka odmietla myšlienku vytvorenia dvoch osobitných emisných bánk ako aj rovnaké zastúpenie oboch častí monarchie na ich správe. Napokon prišlo len k zmene názvu - z Rakúskej národnej banky na Rakúsko-uhorskú banku - a to rakúskym zákonom č. 66 z dňa 27. júna 1878. Jej nové privilégium platilo do 31. decembra 1887.¹¹

Hlavné ústavy Rakúsko-uhorskej banky sídlili vo Viedni a v Budapešti. Týmto ústavom bola podriadená sieť filiállok a pobočiek v rakúskej ako aj v uhorskej časti monarchie. Na čele banky stál guverné, ktorým bol striedavo zástupca Rakúska a zástupca Uhorska. Guvernéra Rakúsko-uhorskej banky menoval panovník na návrh ministrov financií oboch častí ríše na obdobie piatich rokov. Spravidla nimi boli známi ekonómovia, väčšinou univerzitní profesori. Dvoch viceguvernérov a zastupujúcich viceguvernérov menoval panovník na návrh príslušného ministra financií. Generálna rada Rakúsko-uhorskej banky pozostávala zo šiestich zástupcov rakúskej a z rovnakého počtu zástupcov uhorskej časti monarchie. Zástupcov volilo Valné zhromaždenie banky, na ktorom sa mohli zúčastniť len občania rakúskej, resp. uhorskej časti monarchie.

8 VENCOSKÝ, ref. 1, s. 15.

9 VENCOSKÝ, ref. 1, s. 15-16.

10 SCHMIED-KOWARZIK, Anatol. *Unteilbar und untrennbar? Die Verhandlungen zum gescheiterten Wirtschaftsausgleich zwischen Cisleithanien und Ungarn 1897*. Wien: StudienVerlag, 2010, s. 57.

11 BRUSATTI, Die wirtschaftlichen Folgen des Ausgleichs von 1867. In BERGER, Peter (ed.). *Der österreichisch-ungarische Ausgleich von 1867: Vorgeschichte und Wirkungen*. Wien: Herold, 1967, s. 133.

Obe vlády súčasne menovali jedného komisára, ktorý sa potom mohol zúčastňovať na zasadnutí Valného zhromaždenia, Generálnej rady a stálych výborov. Nepatrilo mu síce hlasovacie právo, no na druhej strane mal právo veta voči prijatým uzneseniam, ktoré malo odkladný účinok. Valné zhromaždenie Rakúsko-uhorskej banky sa schádzalo buď vo Viedni alebo v Budapešti, v závislosti od toho, z ktorej časti monarchie boli akcionári banky v prevahe. Generálna rada zasadala striedavo vo Viedni a v Budapešti. Úlohou Generálnej rady bolo zastupovanie banky navonok a určovanie úrokovej miery platnej pre celú Rakúsko-uhorskú monarchiu.¹²

Organizácia Rakúsko-uhorskej banky bola v roku 1895 založená na činnosti riadiacich zložiek a obslužných zložiek. Riadiacimi zložkami boli Generálna rada a Výkonný výbor, Výbor pre hypotekárne úvery, Riaditeľstvo vo Viedni a Riaditeľstvo v Budapešti. K obslužným zložkám patrili ústredné služby, miestne služby a špeciálne služby. Na čele obslužných zložiek stál Generálny sekretár. Ďalšími členmi boli vyšší úradníci Generálneho sekretariátu – zástupca Generálneho sekretára a sekretári, prednosta depozitného oddelenia vo Viedni, hlavný účtovník, hlavný inšpektor a prednosta oddelenia hypotekárneho úveru. Ústredné služby obslužných zložiek tvorili Generálny sekretariát, Centrálna účtáreň, Centrálna pokladňa, Depozitné oddelenie, Tlačiareň cenných papierov a Oddelenie hypotekárnych úverov. K miestnym službám patrili Hlavný ústav vo Viedni, filiálky v Rakúsku, Hlavný ústav v Budapešti a filiálky v Uhorsku. V rámci týchto inštitúcií sa prejednávali záležitosti, ktoré neboli vyhradené ani pre Riaditeľstvo vo Viedni ani pre Riaditeľstvo v Budapešti. Špeciálne služby obslužných zložiek boli predmetom dohľadu príslušného viceguvernéra. Tvorili ich Úrad riaditeľstva vo Viedni a Úrad riaditeľstva v Budapešti. Náplňou činnosti oboch riaditeľstiev bola oblasť úverov, vybavovanie žiadostí o určenie výšky osobných úverov na základe návrhov príslušných kolégií cenzorov, vybavovanie žiadostí týkajúcich sa pridelenia dotácií na eskontné úvery a pôžičky poskytované podriadeným bankovým ústavom, menovanie cenzorov a zabezpečovanie korešpondencie vo všetkých záležitostiach, ktoré patrili do pôsobnosti oboch riaditeľstiev. Nižšími zložkami organizačnej štruktúry Rakúsko-uhorskej banky boli pobočky a filiálky. Filiálky predstavovali oblastné strediská, ktorým boli podriadené jednotlivé pobočky. V roku 1913 bolo v uhorskej časti monarchie spolu 44 filiálok a 187 pobočiek.¹³

V súvislosti s realizáciou úverových obchodov plnili dôležitú úlohu tzv. dotácie. Išlo o finančné prostriedky prideľované na určité obdobie, spravidla na jeden rok, ktoré tvorili limit úverov poskytovaných príslušným subjektom. Týkalo sa to tak filiálok a pobočiek ako aj jednotlivých žiadateľov o úver. V súvislosti s objektivizáciou procesu poskytovania úverov boli menovaní cenzori. Išlo o odborníkov, ktorí ovládali problematiku úverov tak v teoretickej ako aj v praktickej rovine.¹⁴

Prvú skupinu obchodov Rakúsko-uhorskej banky tvorili eskontné obchody. Druhú skupinu predstavovali poskytované pôžičky na hnutelnosti – cenné papiere, vklady, zámena kupónov, bankové prevody ako aj devízové a valutové obchody. Poslednú skupinu obchodov predstavovali hypotekárne pôžičky a oblasť záložných listov Rakúsko-uhorskej banky. Veľký význam, ktorý sa pripisoval oblasti úverovej politiky, je zrejмый zo zaradenia úverovej agendy do štruktúry spoločnej Rakúsko-uhorskej banky. V roku 1856 zriadila privilegovaná Rakúska národná banka oddelenie hypotekárnych úverov. Tieto úvery poskytovala so 6% úrokom. Okrem toho banka vydávala aj 5% hypotekárne záložné listy, ktoré sa však predávali len za 80 – 85 % ich nominálnej hodnoty. Pritom v Uhorsku v roku 1860 bol stav hypotekárnych úverov len 35,7 miliónov zlatých.¹⁵

Medzi špecifické činnosti Rakúsko-uhorskej banky ako ceduľovej banky patrilo zabezpečovanie obehu bankoviek, ich krytie, správa pokladu drahých kovov a regulácia stavu štátoviek. Dôležitou udalosťou ovplyvňujúcou činnosť Rakúsko-uhorskej banky bolo zavedenie korunovej meny v roku 1892. Deklarovaný zlatý obsah koruny bol 0,304878 g rýdzeho zlata. Základný výmenný pomer bol určený v pomere 1 zlatý rovná sa 2 korunám.¹⁶

12 UNČOVSKÝ, ref. 3, s. 234.

13 UNČOVSKÝ, ref. 3, s. 236.

14 MECENSEFFY, ref. 5, s. 18.

15 UNČOVSKÝ, ref. 3, s. 237-238.

16 VENCOSKÝ, ref. 1, s. 17.

Pri obnove privilégia Rakúsko-uhorskej banky v roku 1887 sa upravili podmienky emisie bankoviek. Krytie drahými kovmi predstavovalo 40%. Za stav bankoviek v obehu prevyšujúci celkovo 600 miliónov korún mala banka platiť dane vo výške 5% ročne. Z čistého výnosu banky bolo určených 7% na dividendy pre akcionárov. Zo zvyšnej časti patrili tri štvrtiny obom častiam monarchie v pomere 7:3. Posledné predĺženie privilégia spoločnej banky v roku 1899 viedlo v roku 1911 k vypracovaniu stanov a platilo do konca roka 1917. Na činnosť spoločnej Rakúsko-uhorskej banky mali postupom času vplyv politické udalosti. Po anexii Bosny a Hercegoviny v roku 1908 rozšírila Rakúsko-uhorská banka svoju činnosť aj na toto územie, kde založila tri filiálky. V posledných predvojnových rokoch ovplyvňovali činnosť banky ustanovenia stanov z roku 1911. V zmysle týchto ustanovení mala banka prostredníctvom aktívnej devízovej a diskontnej politiky zabezpečiť kurz meny. Pri neúplnej zameniteľnosti meny to viedlo k častým intervenčným obchodom ako aj úpravám diskontnej sadzby. Táto politika spoločnej banky sa označovala za úspešnú. Bezprostredne pred vypuknutím vojny sa zhoršovala platobná bilancia monarchie, znižovali sa zlaté a devízové rezervy a dochádzalo k úniku kapitálu – vrátane domáceho kapitálu – do cudziny. V roku 1913 sa obeh bankoviek rovnal 2 494 miliónom korún, v roku 1917 už 18 439 miliónom korún. Zlatý poklad Rakúsko-uhorskej banky pritom v tomto období klesol z 1 562 miliónov korún na 381 miliónov korún. V októbri roku 1918 dosiahol stav obeživa výšku 29 miliárd korún. Vojna bola financovaná z prijatých pôžičiek vo výške 50 miliárd korún.¹⁷

Činnosť rovnako ako aj existenciu spoločnej Rakúsko-uhorskej banky ukončila prvá svetová vojna. V období vojny poskytla banka štátu niekoľko pôžičiek. Jej pokusy o stabilizačné opatrenia však zostali neúčinné a menový systém sa napokon rozpadol spolu s monarchiou. Právny základ ukončenia existencie spoločnej Rakúsko-uhorskej banky tvorila mierová zmluva uzatvorená s Rakúskom zo Saint-Germain z roku 1919. Táto zmluva súčasne nariadila likvidáciu Rakúsko-uhorskej banky. Samotná banka pritom aj v poslednom období svojej existencie vyvíjala aktivity, vďaka ktorým sa snažila zabrániť svojmu zániku. Valné zhromaždenie Rakúsko-uhorskej banky udelilo v roku 1917 oprávnenie Generálnej rade vyjednávať o predĺžení privilégia do roku 1919.¹⁸

Nástupnícke štáty si po rozpade Rakúsko-Uhorska postupne začali vytvárať vlastné nové meny a emisné banky. Takmer všetky štáty použili pre svoje meny aj nové názvy. Korunovú menu použila len Československá republika. Z krajín patriacich do roku 1918 do Uhorska tento názov používala len Slovenská republika a z krajín bývalého Rakúska Česká republika.

Po roku 1918 sa vláda Československej republiky zamerala na rýchlu odľuku menového systému nového štátu. Dňa 25. februára 1919 bol prijatý zákon o kolkovaní bankoviek a o štátnej pôžičke. V marci roku 1919 boli pri uzavretých hraniciach staré rakúsko-uhorské koruny kolkované. Zároveň sa zaviedla ako nová mena koruna československá (Kč) delená na 100 halierov. Kolkovanie sa uskutočnilo v pomere 1 koruna rovná sa 1 koruna československá. Majiteľom sa vrátila len polovica kolkovaných bankoviek, pričom druhá polovica sa zadržala ako nútená štátna pôžička. V nadväznosti na uplatňovanie deflačnej politiky zabránila menová reforma inflácii. V marci roku 1919 bol súčasne založený Bankový úrad pri Ministerstve financií v Prahe, ktorý nahrádzal centrálnu banku až do začiatku roku 1926. Dňa 1. apríla 1926 bola založená Národná banka československá. Mala formu akciovej spoločnosti. Na čele banky stál guverné, ktorého menoval prezident na obdobie 5 rokov. Úlohou Národnej banky československej bola správa meny. Na obdobie 15 rokov mala vyhradené právo emitovať bankovky. Maďarsko postihla po vojne silná hyperinflácia. Dňa 1. augusta 1921 začal svoju pôsobnosť vykonávať Maďarský štátny cedulový ústav a skončila sa pôsobnosť Rakúsko-uhorskej banky v Maďarsku a prakticky v celom bývalom Uhorsku. V máji roku 1924 vznikla Maďarská národná banka, ktorá naďalej emitovala koruny. Od 1.1.1927 začala platiť nová menová jednotka – maďarská pengő. V Rakúsku pôsobila po 1. januári 1923 Rakúska národná banka znovu ako centrálna banka. V roku 1925 bola zavedená nová menová jednotka – šiling, pričom jeden šiling sa rovnal 10 000 korunám.¹⁹

17 UNČOVSKÝ, ref. 3, s. 238.

18 UNČOVSKÝ, ref. 3, s. 238.

19 UNČOVSKÝ, ref. 3, s. 239.

“Privilegovanú rakúsku národnú banku ako svoju predchodkyňu uvádza Rakúska národná banka. Významnú úlohu v rozvoji ekonomík však zohrala aj v ostatných nástupníckych štátoch Rakúsko-uhorskej monarchie. Úlohu centrálnej banky plnila počas 102 rokov.”²⁰

2. SPOLOČNÁ MENA

Na začiatku 19. storočia platili na území Habsburskej monarchie súčasne dve meny. Prvou z nich bola konvenčná mena, ktorú v roku 1762 zaviedla Mária Terézia. Konvenčnú menu tvorili strieborné mince a papierové peniaze – tzv. bankocetle, resp. bankocedule (viď príloha č. 1). Bankocetle spolu s nápisom „Wiener-Stadt-Banco-Zettel“ vydávala od roku 1806 Viedenská mestská banka (viď príloha č. 2 a 3). Najnižšou vydávanou menovou jednotkou bol jeden zlatý a menovou jednotkou s najvyššou nominálnou hodnotou bolo 1000 zlatých. V roku 1800 dosiahol obeh bankocetlí v rámci monarchie celkovo 141 miliónov zlatých.²¹

Bankocetle predstavovali prvé papierové peniaze vydávané na našom území. Ich hlavným cieľom bolo získanie finančných prostriedkov potrebných na splatenie štátneho dlhu a pokrytie vojnových výdavkov, ktoré krajine vznikli v súvislosti s prehratou vojnou s Pruskom. Mali podobu štátoviek a zároveň predstavovali nástroj rozpočtovej politiky vlády. Na začiatku 19. storočia začali bankocetle prevažovať nad striebornými peniazmi, avšak ich kúpna sila vzhľadom na ich enormnú emisiu pomerne rýchlo klesala. Existujúci štátny dlh a vysoká inflácia boli hlavnými dôvodmi pre realizáciu peňažnej reformy v roku 1811.

Potom, čo cisár František I. vydal v roku 1811 patent o náprave peňažných pomerov, prišlo k zavedeniu novej papierovej meny – tzv. šajny (viď príloha č. 4). Výmenné listy šajny postupne nahradili papierové bankocetle. Zavedenie novej viedenskej meny bolo sprevádzané značným znehodnotením peňazí, pričom v roku 1811 sa 100 zlatých v bankocetloch rovnalo dvadsiatim zlatým viedenskej meny v šajnoch. Znehodnocovanie peňazí trvalo až do roku 1817. Dňa 1. júna 1816, keď prišlo k založeniu Rakúskej národnej banky, bolo v obehu celkovo 678 715 925 zlatých viedenskej meny.²²

Od roku 1816 do roku 1847 zrealizovala Rakúska národná banka celkovo päť emisií bankoviek, ktoré zneli na konvenčnú menu. K znehodnocovaniu meny prišlo v tomto období predovšetkým z dôvodu rôznych emisií štátoviek, teda papierových peňazí. Štátovky boli vydávané v podobe pokladničných listov a poukážok, ďalej mincových poukážok a napokon aj uhorských poukážok, ktoré boli známe pod označením košútovky. Štátovky boli stiahnuté z obehu až v roku 1856. V tom istom roku, ako prejav snahy o opätovný návrat k peňažnej sústave, ktorá by bola založená na kovovom základe, bolo vydané nariadenie, v zmysle ktorého bol dlžník povinný uhradiť svoje záväzky voči veriteľovi v striebre. Podmienkou pritom bolo, že aj úver bol poskytnutý v striebre a veriteľ súčasne požadoval od dlžníka splatenie dlhu práve takýmto spôsobom. Do roku 1856 sa na splatenie záväzkov používali bankovky.²³

Nakoľko sa stále viac diskutovalo o tom, či by malo byť kovovým základom peňažnej meny namiesto striebra zlato, v roku 1857 prišlo k uzatvoreniu zmluvy o vytvorení spoločnej striebornej meny, ktorej základom sa stala vymeniteľnosť bankoviek za striebro. Novou menovou jednotkou sa tak v roku 1857 stal strieborný zlatník (viď príloha č. 5). Strieborný zlatník v podobe mince, resp. označenie zlatka, ktorý sa používal pre papierové peniaze sa zapísal do histórie peňažnej sústavy ako rakúska mena. Na základe nariadenia cisára bola Rakúska národná banka povinná emitovať svoje bankovky len v rakúskej mene a po prvýkrát bol týmto nariadením určený aj spôsob úhrady obiehajúcich bankoviek. Nariadenie sa však týkalo len väčších bankoviek, pričom malé bankovky – konkrétne v hodnote jeden zlatý, dve zlaté a päť zlatých – sa nachádzali v obehu v celkovej výške 139 124 867 zlatých. Súhrnná výška väčších bankoviek, ktoré sa nachádzali v obehu a ktoré mali byť vymenené za nové bankovky bola 250 488 592 zlatých. Celkovo však bol rozsah výmeny za strieborné mince nečakane veľký. Táto skutočnosť sa negatívne odrazila na stave rezerv

20 UNČOVSKÝ, ref. 3, s. 239.

21 KYJAC, Pavol. Rakúsko-uhorská banka – ceduľová banka. *Biatec*, 16, 2008, č. 7, s. 12.

22 KYJAC, ref. 21, s. 13.

23 KYJAC, ref. 21, s. 13.

banky a v konečnom dôsledku vyústila v roku 1859 do zákazu zameniteľnosti bankoviek za striebro. V rámci ďalšieho obdobia menového vývoja bol významným rok 1862, kedy prišlo k prijatiu ďalších reformných opatrení. Ich účelom malo byť vypracovanie plánu splácania štátneho dlhu voči banke. Navrhované opatrenia mali zároveň prispieť k zlepšeniu a postupnému obnoveniu peňažnej sústavy, pričom sa zdôrazňovala úplná nezávislosť Rakúskej národnej banky na úverových obchodoch. Začiatkom roka 1862 bola výška štátneho dlhu 249,3 miliónov zlatých, pričom do roku 1866 klesla na 80 miliónov zlatých. V období od roku 1862 do roku 1866 prišlo zároveň k značnému poklesu bankoviek v obehu.²⁴

V máji roku 1866 boli bankovky – jeden zlatý a päť zlatých – zákonom vyhlásené za štátovky. Banka poukázala vláde sumu vo výške 112,4 miliónov zlatých, pričom táto suma zároveň predstavovalo ich celkovú výšku v obehu. Za účelom krytia vojnových výdavkov prišlo k vydaniu dvoch štátoviek po päťdesiat zlatých. Prvá z dvoch emisií týchto štátoviek bola daná do obehu v roku 1866 (viď príloha č. 6). Devalvácia meny však bola viac citeľná práve v dôsledku prehratej vojny s Pruskom. Vláda sa zadlžovala voči banke v dôsledku vydávania papierových peňazí a štátoviek bez možnosti ich zameniteľnosti a dokonca banke uložila povinnosť poskytovať štátu podľa potreby úver. Situácia si však vyžadovala zásadné riešenie, nakoľko prišlo k porušeniu bankového privilégia udeleného Rakúskej národnej banke. V roku 1867 sa nachádzali v obehu štátovky vo výške 301,13 miliónov zlatých a bankovky vo výške 247,02 miliónov zlatých. Kovový základ predstavoval v tom čase celkovo 108,34 miliónov zlatých.²⁵

Otázka obnovenia privilégia Rakúskej národnej banky nebola upravená v rámci Rakúsko-uhorského vyrovnania prijatého v roku 1867 a dlhý čas zostala spornou. Na základe dohody medzi uhorským a rakúskym ministrom financií nemali byť zo strany Uhorska až do konečného vyriešenia otázky emisnej banky prijímané žiadne administratívne ani legislatívne opatrenia smerujúce k separácii v rámci menovo-politických otázok.

Na jeseň roku 1867 prišlo medzi ministrami financií k uzatvoreniu tajnej dohody, v ktorej sa uhorský minister zaviazal, že nepríde k vytvoreniu vlastnej uhorskej emisnej banky a zároveň uzná rakúske bankovky a štátovky. Avšak zo strany verejnosti boli opakovane vznesené požiadavky smerujúce k vytvoreniu vlastnej emisnej banky. K ďalším požiadavkám zo strany Uhorska patrilo intenzívnejšie posúdenie úverových potrieb uhorskej ekonomiky a vytvorenie hustejšej siete pobočiek emisnej banky v rámci uhorskej časti monarchie.²⁶

K definitívnemu vyriešeniu otázky emisnej banky prišlo až v roku 1876 po vypršaní privilégia Rakúskej národnej banky. Neprišlo však k založeniu samostatnej uhorskej emisnej banky. Zmenil sa len názov spoločnej banky z Rakúskej národnej banky na Rakúsko-uhorskú banku. Keď v roku 1876 prišlo medzi oboma vládami k uzatvoreniu nového vyrovnania, jeho súčasťou bola dohoda oboch ministrov financií, v zmysle ktorej mala byť zachovaná jednota bankoviek za predpokladu vytvorenia dvoch koordinovaných bankových inštitúcií vo Viedni a v Budapešti. Bankovky niesli na jednej strane nemecký, na druhej strane maďarský text. Ustanovenia týkajúce sa krytia bankoviek zostali v podstate zachované.²⁷

Prechod na zlatú menu sa plánoval v čase prijatia Rakúsko-uhorského vyrovnania v roku 1867. V zmysle článku 12 uhorského zákonného článku č. XVI/1867 a rakúskeho zákona č. 4/1868 r. z. mala rakúska mena až do zavedenia zlatej meny zostať spoločnou menou Rakúsko-uhorskej monarchie. Prvým krokom v tomto smere bolo razenie zlatých mincí v roku 1870 po dohode s Latinskou menovou úniou. Zavedenie zlatej meny v rámci celej Rakúsko-uhorskej monarchie bolo v konečnom dôsledku nevyhnutné, keďže rástol počet štátov, ktoré prešli na zlatú menu, v dôsledku čoho prišlo k postupnej demonetizácii striebra. Nemecká ríša prešla na zlatú menu v roku 1871 a USA stiahli z obehu strieborný dolár. V priebehu roku 1878 bolo napokon striebro tak lacné, že sa oplatilo kupovať ho v zahraničí a nechať ho raziť v Rakúsku. V roku 1879 klesla cena striebra dokonca pod trhovú hodnotu papierových peňazí, v dôsledku čoho prišlo k vytvoreniu disážia striebra oproti bankovkám. Vo februári roku 1879 bola výška disážia už 7%. Dovoz striebra a jeho razenie vzrástli v období od roku 1872 do roku 1876 v priemere z 8,5 miliónov zlatých na 64,5 miliónov zlatých.

24 KYJAC, ref. 21, s. 14.

25 KYJAC, ref. 21, s. 14.

26 WOLFGANG, Fritz. *Für Kaiser und Republik, Österreichs Finanzminister seit 1848*. Wien: Edition Atelier, 2003, s. 53.

27 SCHMIED-KOWARZIK, ref. 10, s. 64.

Je zrejmé, že pokračovanie v razbe striebra viedlo k prudkému nárastu množstva peňazí v obehu a k tzv. „striebornej inflácii“. Výmenný kurz zlatých v porovnaní s krajinami zlatej meny klesol.²⁸

K zavedeniu zlatej meny prišlo v uhorskej časti monarchie peňažnou reformou zrealizovanou prijatím uhorského zákonného článku č. XVII/1892 z dňa 2. augusta 1892. V ten istý deň bol aj v rakúskej časti monarchie prijatý zákon o zavedení zlatej meny, a to zákon č. 126/1892 r. z. Peňažnou jednotkou sa stala koruna, ktorá sa delila na sto halierov, pričom v rámci peňažnej sústavy nahradila dovtedy používaný strieborný zlatník. Strieborné zlatníky, vzhľadom na rozdielnosť ich kúpnej sily v porovnaní s výmennou trhovou hodnotou striebra, reálne nepredstavovali kovový základ rakúskej meny. Tento základ predstavovali bankovky, pričom kúpnu silu zlatníkov určovala predovšetkým diskontná a devízová politika emisnej banky. Korunová mena bola zavedená v zložitých hospodárskych a politických podmienkach existencie Rakúsko-uhorskej monarchie ako tzv. zlatá mena, ktorej hlavným cieľom bolo v prvom rade dosiahnutie stability meny ako aj menového vývoja.²⁹

Zavedenie korunovej meny bolo, vychádzajúc z historických prameňov, výsledkom úspešnej peňažnej politiky spoločnej Rakúsko-uhorskej banky. Rakúsko-uhorská banka si postupne získala povest spoľahlivej emisnej banky, pričom sa jej darilo fungovať nezávisle od vládnej moci dualistickej Rakúsko-uhorskej monarchie.

Zlatá korunová mena však nepredstavovala priamu vymeniteľnosť bankoviek za menový kov. Obsah koruny ako novej peňažnej jednotky bol 0,3280 g rýdzeho zlata. V rámci sústavy mincí novej zlatej korunovej meny sa razili strieborné mince s rovnakou nominálnou hodnotou, avšak s rakúskym znakom – cisárskou korunou a rakúskym nápisom na jednej strane a uhorským znakom – uhorskou korunovačnou korunou a uhorským nápisom na strane druhej (viď príloha č. 7 a 8). Spoločným znakom týchto mincí bolo vyobrazenie rakúskeho cisára a uhorského kráľa Františka Jozefa I. s maďarským, resp. nemeckým nápisom na prednej strane mince. Na zadnej strane mince bol vyobrazený rakúsky znak spolu s označením menovej jednotky a uvedením roku vydania mince, resp. uhorský znak spolu s označením menovej jednotky, ďalej nápisom KORONA a uvedením roku, kedy bola minca vyrazená. Razby mincí spoločnej rakúsko-uhorskej korunovej meny prebiehali v rokoch 1892 až 1916, pričom označenie K. B. na minciach znamenalo, že boli razené v Kremnickej mincovni.³⁰

Obe časti monarchie boli zo zákona povinné stiahnuť z obehu štátovky, ktoré boli nahradené v pomere jeden strieborný zlatník rovná sa dvom korunám. Prepočítavanie na koruny nadobudlo účinnosť dňa 1. januára 1900. Nahrádzanie štátoviek mincami zlatej korunovej meny sa realizovalo do roku 1903. Zvyk prepočítavať zlatníky na grajciare – jeden strieborný zlatník tvorilo sto grajciarov – však pretrvával medzi obyvateľmi ešte dlhšie obdobie. Zlatá korunová mena nebola úplne zameniteľná za zlato. Zlaté mince, ktoré sa v tom čase vydávali do obehu, mali skôr vyvolať všeobecný dojem, že nová korunová mena je skutočne zlatou menou. Cena zlatých korunových mincí nebola určená pevne, ale vytvárala sa v závislosti od situácie na trhu. Vymeniteľnosť korunových mincí za zlato bola v skutočnosti obmedzená len na vymeniteľnosť bankoviek za devízy tých krajín, v ktorých takáto vymeniteľnosť za zlato bola možná. Koruna tak bola menou zlatej devízy.³¹

28 BRUSATTI, *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918. Band I. Die Wirtschaftliche Entwicklung*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 344.

29 KYJAC, ref. 21, s. 11.

30 KYJAC, ref. 21, s. 11.

31 KYJAC, ref. 21, s. 12.

ZÁVER

Prijatie Rakúsko-uhorského vyrovnania v roku 1867 predstavovalo významný historický medzník v dejinách Habsburskej monarchie, nakoľko v tomto období prišlo v rámci monarchie k významným štátoprávnym zmenám. Do konca roka 1867 bolo Rakúsko-uhorské vyrovnanie doplnené o tzv. hospodárske vyrovnanie, ktoré predstavovalo jeho významnú a zároveň neoddeliteľnú súčasť. Okrem uhorského zákonného článku č. XII/1867 a základného štátneho zákona č. 146/1867 r. z. bolo Rakúsko-uhorské hospodárske vyrovnanie podrobnejšie upravené uhorským zákonným článkom č. XVI/1867 O uzavretí colného a obchodného spolku medzi Uhorskom a ostatnými krajinami Jeho Veličenstva v uhorskej časti monarchie a rakúskym zákonom č. 4/1868 r. z. v rakúskej časti monarchie. Rakúsko-uhorské hospodárske vyrovnanie sa v rámci monarchie realizovalo prostredníctvom vzájomných hospodárskych rokovaní, ktorých predmetom boli okrem otázok určenia výšky kvót, ktorými obe časti monarchie prispievali do spoločného rozpočtu, spoločného štátneho dlhu, colnej a obchodnej únie aj otázky spoločnej meny a spoločnej emisnej banky.

K vyriešeniu otázky spoločnej emisnej banky prišlo v roku 1876, keď vypršala platnosť privilégia Rakúskej národnej banky. Aj napriek požiadavkám zo strany Uhorska smerujúcim k založeniu vlastnej emisnej banky v rámci uhorskej časti monarchie napokon neprišlo k vytvoreniu dvoch centrálnych bánk. Rakúska národná banka získala postavenie spoločnej emisnej banky. Rakúskym zákonom č. 66 z dňa 27. júna 1878 prišlo len k zmene názvu Rakúskej národnej banky na Rakúsko-uhorskú banku, pričom jej nové privilégium platilo do 31. decembra 1887.

Dôležitou udalosťou ovplyvňujúcou činnosť Rakúsko-uhorskej banky bolo prijatie zlatej korunovej meny. V uhorskej časti monarchie prišlo k zavedeniu novej meny peňažnou reformou zrealizovanou prijatím uhorského zákonného článku č. XVII/1892 z dňa 2. augusta 1892. V ten istý deň bol aj v rakúskej časti monarchie prijatý zákon o zavedení zlatej meny, a to rakúsky zákon č. 126/1892 r. z. Peňažnou jednotkou sa stala koruna, ktorá v rámci peňažnej sústavy nahradila dovtedy používaný strieborný zlatník.

Aj napriek ťažkostiam, ktoré sprevádzali jednotlivé hospodárske vyrovnania medzi uhorskou a rakúskou časťou monarchie, možno realizáciu spoločnej hospodárskej politiky v rámci Rakúsko-uhorskej monarchie, vrátane vytvorenia spoločného menového systému, považovať za veľmi významnú. Už v období 19. storočia sa tak objavujú myšlienky spoločnej hospodárskej spolupráce, ktoré v rámci Rakúsko-uhorskej monarchie vyústili do vytvorenia spoločného colného priestoru a menovej únie. V inštitúte Rakúsko-uhorského hospodárskeho vyrovnania tak možno vidieť určitý predobraz procesu ekonomickej integrácie, ktorý sa začal realizovať v rámci Európy po skončení druhej svetovej vojny a v ktorého pozadí stála snaha vytvoriť medzi európskymi národmi také podmienky, ktoré by rozvíjali ich vzájomnú spoluprácu a zabránili vzniku ďalších konfliktov, ktoré by mohli ohroziť mier a stabilitu v rámci Európy.

OBRÁZKOVÉ PRÍLOHY

Príloha č. 1

Päť zlatých z roku 1762 – bankocedula – prvý papierový peniaz na našom území.
KYJAC, Pavol. Rakúsko-uhorská banka – ceduľová banka. In Biatic, 2008, roč. 16, č. 7, s. 12.

Príloha č. 2

Päť zlatých z roku 1796 – bankocedula.
KYJAC, Pavol. Rakúsko-uhorská banka – ceduľová banka. In Biatic, 2008, roč. 16, č. 7, s. 12.

Príloha č. 3

Päť zlatých z roku 1806 – predná a zadná strana – bankocedula.
KYJAC, Pavol. Rakúsko-uhorská banka – ceduľová banka. In Biatec, 2008, roč. 16, č. 7, s. 12.

Príloha č. 4

Šajna z roku 1811.

KYJAC, Pavol. Rakúsko–uhorská banka – ceduľová banka. In Biatec, 2008, roč. 16, č. 7, s. 13.

Príloha č. 5

Jeden zlatník z roku 1860, mincovňa Viedeň – averz a reverz.

KYJAC, Pavol. Rakúsko–uhorská banka – ceduľová banka. In Biatic, 2008, roč. 16, č. 7, s. 14.

Príloha č. 6

Päťdesiat zlatých – predná a zadná strana štátovky z roku 1866.

KYJAC, Pavol. Rakúsko–uhorská banka – ceduľová banka. In Biatic, 2008, roč. 16, č. 7, s. 15.

Príloha č. 7

Koruna z roku 1892 (vznik korunovej meny), uhorský nápis, K.B. – mincovňa Kremnica, averz.

Koruna s uhorským znakom z roku 1892, reverz.

KYJAC, Pavol. Rakúsko–uhorská banka – ceduľová banka. In Biatic, 2008, roč. 16, č. 7, s. 11.

Príloha č. 8

Koruna z roku 1915, rakúsky nápis, averz.

Koruna s rakúskym znakom z roku 1915, reverz.

KYJAC, Pavol. Rakúsko–uhorská banka – ceduľová banka. In Biatic, 2008, roč. 16, č. 7, s. 11.

VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY SPRÁVNÍHO TREŠTÁNÍ NA ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKA

PAVEL VETEŠNÍK
ÚSTAV PRÁVNÍCH DĚJIN, PRÁVNICKÁ
FAKULTA, UNIVERZITA KARLOVA
V PRAZE

ABSTRAKT

VETEŠÍK, PAVEL. VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY SPRÁVNÍHO TREŠTÁNÍ NA ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKA. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 7, 2015, Č. 1, S. 110

Tématem příspěvku je vývoj právní úpravy správního trestání na území Československa od roku 1918 do současnosti. S ohledem na kontinuitu vývoje správního trestání je v úvodu příspěvku věnována pozornost právní úpravě správního trestání před vznikem samostatného Československa v roce 1918. V příspěvku je zejména zdůrazněna působnost jednotlivých právních předpisů obsahující správní trestání. V příspěvku jsou dále popsány i legislativní snahy o změnu správního trestání v celém posuzovaném období. Příspěvek se tak snaží postihnout základní proměny správního trestání, zejména s ohledem na změny společenského zřízení.

ABSTRACT

The article is the development of administrative punishment on the territory of Czechoslovakia from 1918 to the present. With regard to the continuity of the development of administrative punishment in the introduction is given to the legal regulation of administrative punishment before the establishment of independent Czechoslovakia in 1918. The paper is particularly emphasized the scope of individual pieces of legislation containing the administrative punishment. The paper also describes legislative efforts to change the administrative punishment throughout the period. The paper then tries to cover basic administrative management changes, particularly with regard to changes in social structure.

KLÍČOVÉ SLOVÁ

Správní trestání, správní řízení, správní orgán, působnost, přestupek, správní delikt, trest.

KEYWORDS

Administrative punishment, administrative proceeding, administrative authority, administrative offense, penalty.

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Bc. Pavel Vetešník
vetesnikp@seznam.cz
Ústav právních dějin, Právnická fakulta
Univerzita Karlova v Praze
nám. Curieových 7
116 40 Praha 1
Česká republika

1. VYMEZENÍ SPRÁVNÍHO TRESTÁNÍ

Správní trestání můžeme považovat za součást vrchnostenského výkonu veřejné správy, jehož účelem je zajištění bezproblémového a bezporuchového chodu veřejné správy, a jehož funkce je reparační, satisfakční, retributivní, represivní, preventivní, výchovná a signalizační¹. Jak k podstatě správního práva trestního uvedl prof. Merkl „*T. zv. administrativní trestní právo spočívá v kompetenci správních úřadů spojovati s protiprávními jednáními nebo opomenutími trest jakožto jejich právní následek.*“². K pojmu správního trestání se vážou i pojmy správní právo trestní³, trestní právo správní⁴ či policejní trestní právo. Tyto pojmy byly používány jak v odborné literatuře, tak i v právních předpisech. Domnívám se, že význam těchto pojmů je stejný, jenom je jím zdůrazněna obsahová nebo formální stránka právního jevu v tomto pojmu obsažená⁵. Dále se rozlišovalo mezi trestním právem justičním, které bylo vykonáváno trestními soudy, a trestním právem správním, které bylo vykonáváno správními orgány⁶. K tomu Doc. Prášková uvádí, že „*Z hlediska účelu trestního práva soudního i správního však zpravidla není spatřován mezi nimi žádný podstatný rozdíl, neboť oba soubory právních norem poskytují v nejširším smyslu ochranu veřejnému řádu, rozlišení je založeno zejména na kompetenci orgánů, které trestají.*“⁷. Ke správnímu trestání se nerozlučně váže i vymezení pojmu správní delikt a rozlišení právních předpisů na hmotněprávní či procesněprávní. Vzhledem ke skutečnosti, správní delikt žádný právní předpis nedefinoval, považuje ho právní nauka za protiprávní jednání fyzické nebo právnické, jehož znaky jsou uvedeny v zákoně, a které je postižitelné sankcí (trestem) uloženou orgánem veřejné správy na základě zákona⁸. Právní nauka, ale i judikatura, rozlišuje správní delikty na přestupky, jiné správní delikty, správní disciplinární delikty a správní pořádkové delikty. Hmotněprávním předpisem správního trestání je takový právní předpis, který vymezuje správní delikty a jaké tresty lze za něj uložit a další podmínky právní odpovědnosti. Procesněprávním předpisem správního trestání je takový právní předpis, který upravuje postup v řízení, respektive postup příslušných orgánů projednávající správní delikty.

2. SPRÁVNÍ TRESTÁNÍ PŘED ROKEM 1918

Historie správního trestání v Československu za první republiky vycházela z právních předpisů rakousko-uherské monarchie. Správní delikt byl poprvé vymezen⁹ ve Všeobecném trestním zákoníku o zločinech a trestech na ně z roku 1787, kdy podle Částky II, Kapitoly I, § 1 „*Co za provinění politické souzeno býti má, přítomným právem trestným jediné určit se musí. Jednání v právě tomto slovitě nejmenovaná mezi provinění politická nepatřejí. Předce však i ostatní jednání protiprávná pozoru veřejnému neujdou, ani při vyjevení jich beztrestná nezůstanou, nýbrž dle zvláštních z strany jich pozůstávajících nařízení s nimi nakládáno bude.*“¹⁰. Rozdíl mezi kriminálním deliktem a správním deliktem byl v jejich společenské nebezpečnosti¹¹. Tyto správní delikty projednávala vrchnost politická podle práva trestního¹² a podle Částky II, Kapitoly I, § 10 mohla za ně uložit „*Kárání bitím, vystavení na lešení potupné, vězení, dílo veřejné v železích, neb poutech, vypuštění neb vyhoštění z místa určitého. Pokuty na penězích mimo jediného pádu hry zakázané, pro provinění*

-
- 1 BOHADLO, D., POTĚŠIL, L., POTMĚŠIL, J. *Správní trestání z hlediska praxe a judikatury*. Praha: C.H.Beck, 2013, s. 1 – 2.
 - 2 MERKL, F. *Obecné právo správní. Díl druhý*. Brno: Nakladatelství Orbis, akciová společnost, 1932, s. 103.
 - 3 POŠVÁŘ, J. *Nástin správního práva trestního. Studie o některých pojmech, zejména o vině*. Brno: Nakladatelství Orbis, 1936, s. 35.
 - 4 HOETZEL, J. *Československé správní právo. Část všeobecná*. Praha: Melantrich, 1934, s. 345.
 - 5 PRÁŠKOVÁ, H. *Základy odpovědnosti za správní delikty*. Praha: C.H.Beck, 2013, s. 3.
 - 6 MIKULE, V. *Poznámky k českému trestnímu právu správnímu. Pocta Otovi Novotnému*. Praha: CODEX, 1998, s. 57-8.
 - 7 PRÁŠKOVÁ, H. *Základy odpovědnosti za správní delikty*. Praha: C.H.Beck, 2013, s. 5.
 - 8 SLÁDEČEK, V. *Obecné správní právo*. 3. aktualizované a upravené vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 201.
 - 9 MATES, P. a kol. *Základy správního práva trestního*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 3.
 - 10 ADAMOVÁ, K., SOUKUP, L. *Prameny k dějinám práva v Českých zemích*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 211-2.
 - 11 MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do r. 1945*. 4. Vydání. Praha: Leges, 2010, s. 194.
 - 12 *Obecný soudní řád kriminální z roku 1788*.

*politické uložiti se nemohou.*¹³. Všeobecný trestní zákoník o zločinech a trestech na ně z roku 1787 byl nahrazen Trestním zákoníkem o zločinech a těžkých policejních přestupcích, ze dne 3. září 1803 (v českém překladu Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky¹⁴), který vymezoval přestupky jako přestupky policejní, a za tyto přestupky umožňoval uložit vězení od 24 hodin do 6 měsíců, ztrátu práv, peněžité tresty, propadnutí věci, bití, posty, případně po jejich vykonání ještě vyhnanství¹⁵. Správní delikty a přestupky obsahoval i říšský zákon č. 117/1852 ř.z., ze dne 27. května 1852, o zločinech, přečinech a přestupcích, který tak nahradil zákon trestní o zločinech a těžkých policejních přestupcích, vydaný dne 3. září 1803. Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích v ustanoveních § 233 až 532 obsahoval jak samotné vymezení podmínek trestání přestupků, např. zásady trestání, druhy trestů (přečiny a přestupky se trestaly penězi; propadnutím zboží, věcí prodejných, nebo náradí; ztrátou práv a daných povolení; vězením; vyhoštěním z některého místa) a podmínek jejich ukládání, podmínek trestání nedospělých, ale i rozdělení druhů samotných přestupků. Podle § 274 se činy trestné, které se podle důležitosti a škodlivosti prohlašovaly za přečiny nebo za přestupky, dělily na tyto druhy: proti veřejné bezpečnosti, proti bezpečnosti jednotlivců a proti veřejné mravopoctnosti. Říšský zákon č. 117/1852 ř.z., ze dne 27. května 1852, o zločinech, přečinech a přestupcích, jakožto hmotněprávní předpis, byl prováděn trestním řádem ze dne 17.1.1850 a následně říšským zákonem č. 119/1873 ř.z., ze dne 23. května 1873, jímž se zavádí nový řád soudu trestního, který v Čl. VIII stanovil, že „*Co se týče přestupků, uvedených v zákoně trestním, daném dne 27. května 1852, též jiných přestupků, o nichž rozsuzovati výslovně soudům jest přikázáno, přísluší řídití a rozsudek vynášeti soudům okresním.*“ Vedle toho samozřejmě o správních deliktech obsažených v jiných právních předpisech rozhodovaly politické a policejní úřady. Jak ke vztahu k říšskému zákonu č. 117/1852 ř.z., ze dne 27. května 1852, o zločinech, přečinech a přestupcích, uvádí prof. Malý „*Praxe správních orgánů při trestním řízení správním porušovala zásadu nullum crimen sine lege a na rozdíl od zásad zakotvených v trestním zákoně z roku 1852 rozšiřovala oblast trestních přestupků za hranice zákona tím, že stíhala také jednání v zákoně sice neuvedená, ale prohlášená za trestná správními orgány (kupř. policií).*“¹⁶

Mezi předpisy správního práva trestního, patřilo i Císařské nařízení č. 96/1854 ř. z., ze dne 20. dubna 1854, jímž se vydává předpis, jak mají politické a policejní úřady vykonávat nařízení a nálezy jimi vydané (tzv. Výpraskový patent), které zeměpanským úřadům policejním, resp. okresním politickým úřadům svěřoval pravomoc stíhat porušení policejních předpisů proti správě a veřejnému pořádku¹⁷. V § 11 tohoto císařského nařízení bylo konstruována ochrana veřejného pořádku následujícím způsobem „*Choval-li by se kdo proti předpisům policejním na místech k veřejnému shromáždění ustanovených, jmenovitě v posluchárně nějaké, v divadle, na bále, v hospodě neb kavárně atd. též na železnici, na parní lodi, ve voze poštovním atd. tak, že by tím pořádek a slušnost porušil, zábavu obecnstva přerušil neb jinak pohoršení učinil, nebo dopustil-li by se demonstrace nějaké, kterou by se na jevo dávala nechuť k vládě nebo znevažování nařízení jejich, potrestán bude, kromě toho že bude snad vzat ve vyšetřování od soudu trestního, pokutou pořádeční od jednoho až včetně do jednoho sta zlatých konvenční mince, nebo vězením od šesti hodin do čtrnácti dnů, dle toho, která pokuta se bude viděti podle okolnosti býti přiměřenější nebo více účinkující.*“¹⁸. Mezi předpisy správního práva trestního před rokem 1918 patřily různé ministerské nařízení a zákony. Mezi předpisy správního práva trestního, které po roce 1918 byly převzaty na Slovensku a Podkarpatské Rusi¹⁹, patřily zejména: zákon č. XL/1879 o přestupcích; nařízení uherského ministra vnitra a ministra spravedlnosti č. 105 000/1909 B. M., o úpravě policejního trestního řádu jednacího; nařízení uherského ministra vnitra a ministra spravedlnosti č. 65 000/1909 B. M., o jednotné úpravě policejního trestního řízení.

13 ADAMOVÁ, K., SOUKUP, L. *Prameny k dějinám práva v Českých zemích*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 213.

14 MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do r. 1945*. 4. Vydání. Praha: Leges, 2010, s. 194.

15 VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 494.

16 MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do r. 1945*. 4. Vydání. Praha: Leges, 2010, s. 276.

17 MATES, P. a kol. *Základy správního práva trestního*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 3.

18 ADAMOVÁ, K., SOUKUP, L. *Prameny k dějinám práva v Českých zemích*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 350.

19 DUSIL, V. *Trestní právo a řízení správní. Slovník veřejného práva československého*. Svazek IV. Brno: Nakladatelství Polygrafia-Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 924.

3. SPRÁVNÍ TRESTÁNÍ PO ROCE 1918

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byly recepčním zákonem č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého, převzaty veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení z právního řádu bývalé monarchie rakousko-uherské., které prozatímne zůstaly v platnosti. Jednalo se tedy i o předpisy upravující správní trestání. Ústavním základem správního trestání se stalo ustanovení § 95 odst. 1 zákona č. 121/1920 Sb., ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky. Ačkoliv byly za první republiky činěny pokusy o novou úpravu správního trestání, a to jak předpisů hmotněprávních tak i procesněprávních, práce na těchto předpisech byly v roce 1937 zastaveny²⁰. Skutečnost, že trestní řízení správní se mělo upravit zákonem, předpokládalo např. ustanovení čl. 10 zákona č. 125/1927 Sb., o organizaci politické správy. K faktické změně však došlo až po roce 1948. I přesto např. v zákoně č. 125/1927 Sb., o organizaci politické správy, byly upraveny některé prvky správního práva trestního upraveny např. v čl. 6, v čl. 8 a v čl. 11. Je zapotřebí uvést, že podle § 1 odst. 3 vládní nařízení č. 8/1928 Sb., o řízení ve věcech náležejících do působnosti politických úřadů (správní řízení)²¹, se na správní právo trestní právní předpisy o správním řízení nevztahovaly. Mezi předpisy správního práva trestního vydanými po roce 1918 patřily zejména různá vládní nařízení a zákony. Skutkové podstaty správních deliktů včetně přestupků byly v tomto časovém období vymezovány, podle oboru věcné příslušnosti, ve zvláštních právních předpisech.

4. SPRÁVNÍ TRESTÁNÍ PO ROCE 1948

Správní trestání po roce 1948 bylo ovlivněno společenskými změnami v republice. Podle § 135 odst. 2 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky, soudní moc ve věcech trestních příslušela soudům trestním, pokud podle obecných předpisů nemají být trestní věci projednávány v trestním řízení správním. Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích byl nahrazen zákonem č. 88/1950 Sb., ze dne 12. července 1950, Trestní zákon správní, kterým pozbyla platnost všech ustanovení z oboru trestního práva správního a všech předpisů, které upravovaly věc, na kterou se vztahoval trestní zákon správní. Trestní zákon správní byl předpisem hmotně právní povahy. Účelem trestního zákona správního byla ochrana lidově demokratické republiky, její socialistické výstavby, zájmů pracujícího lidu a jednotlivce a vychovávání k dodržování pravidel socialistického soužití. Jak k tomuto účelu uvedla příručka pro národní výbory: „Tím je jasně a otevřeně vyslovena povaha zákona. Ochrana vymožeností lidově demokratické revoluce, ochrana rozvoje hospodářských i politických základů lidově demokratické republiky a zabezpečování budování socialismu v naší zemi proti všem nepřítelům pracujícího lidu i jiným rušitelům těchto zájmů je tedy nejdůležitější směrnicí pro orgány lidové správy při používání zákona.“²². Podle trestního zákona správního se stíhaly jako přestupky jen činy, které nebyly trestné podle trestního zákona soudního. V obecné části trestní zákon správní upravoval podmínky trestní odpovědnosti (i odpovědnosti za právnické osoby), druhy trestů²³ a podmínky jejich ukládání a výkonu, zvláštní ustanovení o trestání mladistvých a okolnosti zániku trestnosti. Ve zvláštní části trestní zákon správní vymezoval jednotlivé skutkové podstaty přestupků.

Mezi procesní předpisy trestního práva správního patřil zákon č. 89/1950 Sb., ze dne 12. července 1950, o trestním řízení správním (trestní řád správní), kterým pozbyla platnost všech předpisů v oboru trestního řízení správního a ustanovení všech předpisů, které upravovaly věc, na kterou se vztahoval trestní řád správní. K důvodům jeho přijetí důvodová zpráva uvádí, že: „Nová úprava umožní národním výborům využít předpisů trestního zákona správního jako účinného nástroje třídního boje, jako spolehlivého prostředku ochrany revolučních vymožeností lidu před nepřátelskými akty buržoasní reakce a ostatních rušitelů našeho urychleného

20 http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0471_04.htm.

21 Trestní řízení správní a řízení před správními senáty upravují zvláštní zákony.

22 *Příručka pro národní výbory. O novém trestním právu*. Praha: Ministerstvo vnitra, 1950, s. 13.

23 Hlavními tresty byly odnětí svobody, veřejné pokárání, pokuta, a vedlejšími tresty byly propadnutí jmění, zákaz činnosti, zákaz pobytu, propadnutí věci a uveřejnění nálezu.

*přechodu k socialismu.*²⁴ Jak vyplývá z ustanovení § 1, účelem trestního řádu správního bylo upravení trestního řízení správního tak, aby umožnilo rychle a spolehlivě zjišťovat a spravedlivě trestat přestupky a zajistit tak splnění úkolů trestního zákona správního, zejména vychovávat k plnění povinností při budování socialismu. Jak k účelu trestního řádu správního uvedla příručka pro národní výbory: „... účelem nového trestního řízení správního je zajistit, aby výkon trestní pravomoci odpovídal zájmům pracující většiny společnosti, t. j. zájmům pracujícího lidu, vedeného dělnickou třídou k dosažení stanoveného cíle – k uskutečnění socialismu v naší zemi.“²⁵ Trestní řád správní dále v obecném ustanovení vymezoval věcnou a místní příslušnost, oprávnění k zadržení osoby, umístění do vazby a jiné omezení. Dále bylo stanoveno oprávnění k provedení domovní a osobní prohlídky a k vydání a odnětí věci. Trestní řád správní dále upravoval samotné řízení, a to jak blokové a příkazní, ale zejména řízení v prvním stupni a řízení odvolací, vydání nálezu a jiného rozhodnutí. V trestním řádu správním nechyběly ani zvláštní typy řízení, kterými byly řízení proti mladistvým, řízení v nepřítomnosti obviněného, řízení podrobovací a řízení o urážkách na cti. Trestní řád správní obsahoval i mimořádné opravné prostředky, kterými byla změna rozhodnutí mimo odvolací řízení, zrušení nálezu z moci úřední, zmírnění nebo prominutí trestu a obnova řízení. Nechybělo ani ustanovení upravující náklady řízení a vykonávací řízení. Pro rozhodování o závažnějších přestupcích se u národních výborů zřídila tříčlenná trestní komise.

Předpisy správního trestání se tak staly nejen nástrojem k potírání drobné kriminality, ale na druhou stranu i nástrojem k persekuci nepohodlných osob či k vyřizování osobních účtů²⁶. Trestním zákonem správním a trestním řádem správním byla národním výborům svěřena velmi široká trestní pravomoc, což, jak uvádí dobová literatura²⁷, mělo své odůvodnění v období upevňování lidově demokratické moci. Tato trestní pravomoc měla základy v ustanovení § 125 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., ze dne 9. května 1948, Ústava Československé republiky, kdy národní výbory měly jako orgány jednotné lidové správy zejména úkol nalézat právo v oboru své působnosti, a zejména vykonávat v mezích stanovených zákonem pravomoc trestní. V souvislosti se zřizováním místních lidových soudů a s připravovanými změnami v trestních zákonech však byla přehodnocena zmíněná trestní pravomoc národních výborů. Řada ustanovení v trestním zákoně správním totiž již nebyla používána, anebo byla zastaralá, a řada jich vyžadovala, nových forem společenského působení, protože již nevyhovovaly novému obsahu společenského působení. Trestní právo správní bylo proto doplněno zákonem č. 102/1953 Sb., ze dne 22. prosince 1953, kterým se mění a doplňují některá ustanovení trestního práva správního, jehož účelem bylo stanovení nové úpravy trestů ukládaných za přestupky a tím i prohloubení výchovného účinku těchto trestů. Účelem byla dále snaha, aby se při posuzování trestných činů a závažných přestupků neuplatňovala odlišná hlediska, proto k přispění k důslednému zachovávaní a upevňování socialistické zákonnosti byla pravomoc k řízení o takových přestupcích stanovena prokurátorovi a soudu. Jak vyplývá z důvodové zprávy k tomuto zákonu, hlavním důvodem přijetí tohoto zákona bylo odstranění dvojkoľejnosti trestní pravomoci národních výborů s trestní pravomocí soudů. Dalším důvodem bylo odebrání národním výborům možnost ukládat tresty odnětí svobody, které by tak mělo být svěřeno výhradně soudům. Zmíněný zákon tak stanovoval orgánu národního výboru možnost za přestupek uložit jako hlavní trest nápravné opatření až na tři měsíce²⁸, veřejné pokárání, a pokutu do 3000 Kčs, a jako vedlejší zákaz činnosti propadnutí věci a uveřejnění nálezu. Jen trestní komisi zřízené u národního výboru však náleželo ukládat tresty nápravného opatření, veřejného pokárání, pokutu převyšující 500 Kčs a zákaz činnosti.

Trestní zákon správní, trestní řád správní, ale i zákon č. 102/1953 Sb., ze dne 22. prosince 1953, kterým se mění a doplňují některá ustanovení trestního práva správního, byly zrušeny a nahrazeny zákonem č. 60/1961 Sb., ze dne 26. června 1961, o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického

24 http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0484_03.htm.

25 *Příručka pro národní výbory. O novém trestním právu*. Praha: Ministerstvo vnitra, 1950, s. 111.

26 VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 625.

27 BARTUŠKA, J. a kol. *Československé státní právo*. Praha: Orbis, 1953, s. 246.

28 Nápravné opatření spočívalo v povinnosti pachatele po dobu trestu vykonávat práci mu určenou za sníženou odměnu za práci a bez některých výhod vyplývajících z pracovního poměru.

pořádku, který byl označován jako přestupkový zákon²⁹. K důvodům jeho přijetí důvodová zpráva uvedla, že „*Dosavadní trestní zákon správní z r. 1950 umožňoval, aby vedle tvrdého postihování trestných činů k ochraně lidově demokratického zřízení soudy mohly i národní výbory za přestupky používat účinných represivních opatření. To mělo své odůvodnění v období upevňování lidově demokratické moci. V pozdějších letech došlo k postupnému zužování ekonomické základny vykořisťovatelských živlů k podstatnému omezení sankcí ukládaných národními výbory za přestupky, přičemž rozhodování o závažnějších přestupcích bylo přeneseno na soudy. V současné době národní výbory projednávají jako přestupky jednání, která ztěžují plnění úkolů státní správy, ruší veřejný pořádek nebo socialistické soužití občanů. Používají přitom však dosavadního trestního zákona správního a trestního řádu správního, které již nejsou v souladu s potřebami vyspělé socialistické společnosti.*“³⁰. Jak vyplývá ze základních ustanovení zákona o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku, národní výbory měly ochranu socialistického pořádku zajišťovat za široké účasti občanů a měly dbát na to, aby budování vyspělé socialistické společnosti nebylo narušováno projevy nekázně, které by ztěžovalo plnění úkolů státní správy, rušilo veřejný pořádek nebo socialistické soužití občanů. Národní výbory měly dále vychovávat občany k tomu, aby svědomitě a důsledně zachovávali zákony a ostatní předpisy, dobrovolně a odpovědně plnili své povinnosti vůči státu a společnosti a měli v úctě práva svých spoluobčanů. Toho měly dosáhnout především organizátorskou, výchovnou a preventivní činností. Zákon o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku předpokládal, že většina občanů dobrovolně a ukázněně dodržuje socialistický pořádek, avšak ti, kteří jej porušují jednáním uvedeným v části první zákona o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku, dopouštěli se přestupku. V části první zákona o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku tak byla vymezena nejenom definice přestupku, ale i jednotlivé skutkové podstaty přestupků. Zákon o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku obsahoval i některá procesní ustanovení. Již v základních ustanoveních deklaroval, že národní výbor dbá, aby každý přestupek byl projednán a aby již samo projednání splnilo výchovný účel. Mezi procesní ustanovení projednávání přestupků národními výbory patřila např. ustanovení o věcné příslušnosti k projednání přestupků, podmínek odpovědnosti za přestupek, a vymezení druhů opatření ukládaných za přestupek³¹. Přestupky již nebyly projednávány trestními komisemi, ale projednával je ten orgán národního výboru, v jehož oboru působnosti k přestupku došlo. Krajské národní výbory, okresní národní výbory, městské národní výbory a obvodní národní výbory, jakož i místní národní výbory ve střediskových obcích, mohly jako správní komise zřídit komise pro projednávání všech nebo některých přestupků. Přestupky byly projednávány i jinými státními orgány, kdy přestupky, jimiž se porušovala pravidla silničního provozu, projednávalo oddělení Veřejné bezpečnosti, přestupky v oboru celním projednávala celnice, a vláda mohla nařízením stanovit, které další orgány státní správy projednávaly přestupky ve svém oboru působnosti. Přestupkové právo bylo kodifikováno pouze částečně a přestupkové právo bylo kodifikováno i v jiných právních předpisech³². Ke zpřísnění předpisů o správním trestání došlo po roce 1968, tedy po sovětské okupaci Československa³³.

5. SPRÁVNÍ TRESTÁNÍ PO ROCE 1989

Po roce 1989, s ohledem na společenské změny v Československu, bylo přistoupeno ke změnám i v oblasti správního trestání. Zákon o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku byl zrušen a nahrazen zákonem č. 200/1990 Sb., ze dne 17. května 1990, o přestupcích. V současné době je tento zákon i nadále platný a účinný, i když byl již více než osmdesátkrát novelizován. Účelem zákona

29 VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 628.

30 [Http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0041_02.htm](http://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0041_02.htm).

31 Podle § 26 zákona o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku, nevedlo-li k nápravě občana samotné projednání přestupku před národním výborem, jiným státním orgánem nebo společenskou organizací, uložil národní výbor za přestupek některé z těchto opatření: napomenutí, veřejnou důtku, pokutu do 500 Kčs, propadnutí věci, nebo zabránění věci.

32 LUKEŠ, Z. a kol. *Československé správní právo. Obecná část*. Praha: Panorama, 1980, s. 186.

33 MIKULE, V. *Poznámky k českému trestnímu právu správnímu. Pocta Otovi Novotnému*. Praha: CODEX, 1998, s. 64.

o přestupcích, jak uvádí novodobá odborná literatura, je: „... *ochránit společnost před pachateli přestupků, zabránit pachateli v dalším páchání protiprávní činnosti a vychovat pachatele přestupku k tomu, aby vedl řádný život.*“³⁴. Za přestupek lze uložit sankce napomenutí, pokutu, zákaz činnosti, propadnutí věci a zákaz pobytu, a přestupky jsou oprávněny projednávat obecní úřady nebo zvláštní orgány obcí a jiné správní orgány, stanoví-li tak zvláštní zákon. Skutkové podstaty přestupků jsou mimo zákon o přestupcích vymezeny i v desítkách jiných zákonů (např. zákon o silničním provozu, zákon o pozemních komunikacích, zákon o požární ochraně, živnostenský zákon). Závěrem lze tedy obecně konstatovat, že právní úprava správního trestání má na území Československa, respektive České republiky historické kořeny. S ohledem na změny společenského zřízení jsou tak zřejmé i základní proměny správního trestání na našem území.

POUŽITÁ LITERATURA

- ADAMOVÁ, K., SOUKUP, L.: *Prameny k dějinám práva v Českých zemích*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 211-2 s. ISBN 978-80-7380-271-4.
- BARTUŠKA, J. a kol, *Československé státní právo*. Praha: Orbis. 1953. 246 s.
- BOHADLO, D., POTĚŠIL, L., POTMĚŠIL, J.: *Správní trestání z hlediska praxe a judikatury*. Praha: C.H.Beck, 2013. 1-2 s. ISBN 978-80-7400-413-1.
- DUSIL, V.: *Trestní právo a řízení správní*. *Slovník veřejného práva československého*. Svazek IV. Brno: Nakladatelství Polygrafia-Rudolf M. Rohrer, 1938. 924 s.
- HOETZEL, J.: *Československé správní právo*. Část všeobecná. Praha: Melantrich, 1934. 345 s.
- JEMELKA, L., VETEŠNÍK, P.: *Zákon o přestupcích a řízení o přestupcích*. Komentář. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2013. 3 s. ISBN 978-80-7400-501-5.
- LUKEŠ, Z. a kol.: *Československé správní právo*. Obecná část. Praha: Panorama, 1980. 186 s.
- MALÝ, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do r. 1945*. 4. Vydání. Praha: Leges, 2010. 276 s. ISBN 978-80-87212-39-4.
- MATES, P. a kol.: *Základy správního práva trestního*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010. 3 s. ISBN 978-80-7400-357-8.
- MERKL, F.: *Obecné právo správní*. Díl druhý, Brno: Nakladatelství Orbis, akciová společnost, 1932. 103 s.
- MIKULE, V.: *Poznámky k českému trestnímu právu správnímu*. Pocta Otovi Novotnému. Praha: CODEX, 1998. 57-8 s. ISBN 80-85963-68-X
- POŠVÁŘ, J.: *Nástin správního práva trestního*. Studie o některých pojmech, zejména o vině. Brno: Nakladatelství Orbis, 1936. 35 s.
- PRÁŠKOVÁ, H.: *Základy odpovědnosti za správní delikty*. Praha: C.H.Beck, 2013. 3 s. ISBN 978-80-7400-456-8.
- *Příručka pro národní výbory*. O novém trestním právu. Praha: Ministerstvo vnitra, 1950. 13 s.
- SLÁDEČEK, V.: *Obecné správní právo*. 3. aktualizované a upravené vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013. 201 s. ISBN 978-80-7478-002-8
- VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V.: *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 625 s. ISBN 978-80-7380-257-8.

RECENZIE

**PODOLEC, ONDREJ;
MEDZI KONTINUITOU
A DISKONTINUITOU...
POLITICKÝ SYSTÉM
SLOVENSKEJ REPUBLIKY
1939 – 1945, BRATISLAVA:
ATTICUM, 2014, S. 272,
ISBN 978-80-89758-01-2
(RECENZIA)**

**MICHAL MALATINSKÝ
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN A PRÁVNEJ
KOMPARATISTIKY, PRÁVNICKÁ
FAKULTA, UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE**

Recenzovaná monografia *Medzi kontinuitou a diskontinuitou... Politický systém Slovenskej republiky 1939 – 1945* je dielom právneho historika Mgr. et Mgr. Ondreja Podolca, PhD., ktorý pôsobí na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a v Ústave pamäti národa. Ide o autora, ktorý je zrejme najpovolanejší na spracovanie danej témy, keďže vyštudoval nielen právo, ale aj históriu, a rôznym aspektom politického systému či právneho poriadku Slovenskej republiky (1939 – 1945) sa podrobne venoval vo svojej doterajšej tvorbe. Pri písaní práce sa tak v mnohom mohol opierať o nadobudnuté poznatky a publikačné výstupy z jeho dlhoročnej práce.

Z hľadiska štruktúry je dielo logicky členené do 12 kapitol, z ktorých prvé dve („Slovensko po Mníchove“ a „Ústavné provizórium“) predstavujú akési dejinné a historicko-právne entrées do problematiky, tretia kapitola obsahuje poznatky o genéze a obsahu ústavy Slovenskej republiky z roku 1939 – základného kameňa politického systému štátu, ďalších osem kapitol je venovaných jednotlivým segmentom vtedajšieho ústavného poriadku (prezident, snem, vláda, štátna rada, Hlinkova slovenská ľudová strana (HLS), národnostné menšiny a ich politické strany, miestna správa a súdna moc) a posledná, dvanásta kapitola ponúka záver so sumarizáciou najdôležitejších poznatkov a postrehov k téme. Vlastné dielo potom dopĺňajú vybrané prílohy (s. 186-256), ktorými sú kľúčové právne predpisy (a medzinárodná zmluva o ochrannom pomere medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom) z obdobia Slovenskej republiky (1939 – 1945), čím sa dáva čitateľovi možnosť vlastného náhľadu do dobovej legislatívy politického, respektíve ústavnoprávneho dosahu. Autor pri písaní monografie vychádzal z bohatého pramenného materiálu, ktorý zahŕňal prakticky všetku relevantnú literatúru (s. 257 – 270), doplnenú periodickými prameňmi a dokumentmi deviatich archívov zo Slovenska, Českej republiky a Nemecka.

Po obsahovej stránke možno osobitne oceniť najmä prehľadné spracovanie jednotlivých inštitútov vtedajšieho politického systému, pri ktorých autor uvádza poznatky o ich právnej úprave, ale aj o ich neskoršom reálnom pôsobení, pričom často vynikne rozdiel medzi predpísaným stavom a stavom reálnym. V tomto ohľade je veľmi prínosná kapitola o vláde Slovenskej republiky, v ktorej je obsiahnutý dosiaľ absentujúci prehľad kreácie a pôsobenia jednotlivých ministerstiev a najdôležitejších im podriadených úradov, pričom autor uvádza aj príslušné právne predpisy, prípadne ich novelizácie či derogácie. Práve dôvod, že autor sa vie ako vyštudovaný právnik veľmi dobre orientovať v právnom poriadku, vďaka čomu má komparatívnu výhodu oproti väčšine historikov tohto obdobia, pridáva celej práci na hodnotu a prínose. Ukazuje sa to napr. aj v prehľadnom spracovaní možností snemu reagovať na vládnu normotvorbu (s. 69-70) či v kapitole o HLS a špeciálne v časti o vytvorení a činnosti jej Sociálneho ústavu (s. 110). Na druhej strane, v kapitole o prezidentovi (s. 43-50) je oproti iným kapitolám trochu väčší dôraz kladený na právnu reglementáciu a menej priestoru je venovaného reálnemu výkonu prezidentského úradu v ústavnej praxi. Možno by bolo vhodné doplniť viac informácií o obsahu druhého a tretieho posolstva prezidenta na pôde snemu (s. 47) a uviesť prehľad prezidentom vetovaných zákonov aj s odôvodneniami či s opisom celkového kontextu (s. 46).

Obsahovo a ani formálne monografia nevykazuje žiadne vážnejšie deficity a možno povedať, že je remeselne výborne zvládnutá. Dobrý dojem recenzenta umocňuje aj príjemné grafické prevedenie tohto vydania. Ako to už pri takýchto publikáciách zväčša býva, ani recenzovanej monografii sa nevyhli niektoré chybičky či drobné nedostatky, ktoré v prípade dotlače či nového vydania možno ľahko odstrániť alebo skorigovať. Práve z toho dôvodu na ne tu poukazujeme. Autor sa niekedy zbytočne opakuje, keď napr. pri zákone, ktorý vyhlásil vznik štátu za štátny sviatok, na dvoch miestach uvádza, že tento zavádzal „novú štátnu tradíciu“ (s. 30 a 56), čo pri plynulom čítaní knihy pôsobí mierne rušivo. Na niektorých miestach by bolo tiež vhodnejšie uviesť dátumy prijatia niektorých predpisov alebo kedy došlo k niektorým opisovaným udalostiam, čo prispieva k lepšej orientácii čitateľa v historickom vývoji a k väčšej prehľadnosti textu. Napríklad presný dátum by bolo vhodné uviesť pri vzniku Ústredného hospodárskeho úradu (s. 76) alebo pri konaní 8. zjazdu HLS v Trenčíne (s. 107). Do kategórie drobných chybičiek patrí, že na strane 95 je dodatok názvu štátnej strany HLS nesprávne uvedený ako „strana národnej jednoty“ namiesto „strana slovenskej národnej jednoty“, na strane 106 je zase tzv. vodcovský zákon o HLS umiestnený do roka 1939 namiesto roka 1942, pričom ide očividne o preklep, a tiež to, že podľa obsahu knihy začína piata kapitola „Snem“

na strane 57, avšak v skutočnosti začína už na 51. strane. Všetko sú to však, ako už bolo vyššie uvedené, drobné nedostatky, ktoré neznižujú celkovú kvalitu a prínos diela.

Recenzovaná monografia O. Podolca je vítaným príspevkom pre právnú, ale aj všeobecnú historiografiu problematiky Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945. Ako taká sa zrejme stane štandardným dielom pre autorov, ktorí sa budú v budúcnosti zaoberať politickým systémom na Slovensku v danom období. Môže však osloviť aj študentov práva či histórie, ale i širšiu laickú verejnosť, ktorá sa zaujíma o náročné dejiny našej vlasti v turbulentnom 20. storočí.

KONTAKT NA AUTORA

Mgr. Michal Malatinský
mmalatinsky@gmail.com
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6, P.O. BOX 313
810 00 Bratislava 1
Slovenská republika

SPRÁVY

SPRÁVA O HABILITAČNEJ PREDNÁŠKE A OBHAJOBE HABILITAČNEJ PRÁCE JUDR. RENÁTY VESELEJ, PHD.

**MICHAL MALATINSKÝ
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN A PRÁVNEJ
KOMPARATISTIKY, PRÁVNICKÁ
FAKULTA, UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE**

V utorok 19. mája 2015 sa na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave uskutočnila habilitačná prednáška a následná obhajoba habilitačnej práce JUDr. Renáty Veselej, PhD., ktorá pôsobí na Katedre dejín štátu a práva Právnickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne (Česká republika).

Témou habilitačnej prednášky bola problematika zabudnutých inštitútov rodinného práva, konkrétne išlo o zásnuby, ohlášky a veno. Vzhľadom na to, že sa Dr. R. Veselá v rámci svojho pedagogického pôsobenia venuje aj rímskemu právu poukázala na rímskoprávne korene zmienených inštitútov. Pri zásnubách (*sponsalia*) zaujímavo opísala vývoj a formovanie postoja Katolíckej cirkvi k tomuto inštitútu v kanonickom práve, pričom následne tiež opísala úpravu podľa rakúskeho občianskeho zákonníka z roku 1811 (ABGB). Prax ďalšieho inštitútu – ohlášok možno spätne vystopovať až do obdobia pred zavedením matričných evidencií manželstiev. Zaujímavosťou, na ktorú prednášajúca upozornila, bola právna úprava podľa tzv. manželskej novely z roku 1919 v Československej republike, v zmysle ktorej boli ohlášky premenované na vyhlášky, avšak obsahovo bola zachovaná ich staršia úprava podľa ABGB. O poslednom analyzovanom inštitúte vena stihla Dr. R. Veselá uviesť kvôli časovému obmedzeniu iba základné informácie, najmä ohľadom zmluvy o vene a súvisiacom inštitúte prínosu. Po skončení prednášky sa rozvinula zaujímavá diskusia a niektorí prítomní vzniesli doplňujúce otázky. Rozprava sa nakoniec rozvinula z právnej až do sociologickej roviny a viacerí účastníci sa zamýšľali nad významom týchto inštitútov v súčasnosti, resp. v spoločensko-právnom povedomí dnešnej verejnosti. Vzhľadom na to, že tieto inštitúty sú do značnej miery stále známe, prípadne v niektorých normatívnych systémoch naďalej pretrvávajú (napr. ohlášky v kanonickom práve), prof. JUDr. Jozef Klimko, DrSc. sumarizujúco skonštatoval, že v tejto súvislosti by sme nemali hovoriť o zabudnutých, ale o polozabudnutých inštitútoch rodinného práva.

Po skončení rozpravy k habilitačnej prednáške a po krátkej prestávke sa pristúpilo k obhajobe samotnej habilitačnej práce Dr. R. Veselej na tému *Vybrané historické zdroje súčasného rodinného práva* pred habilitačnou komisiu v zložení: prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc. (predseda), prof. JUDr. Jozef Klimko, DrSc., doc. JUDr. Karel Schelle, CSc. a doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD. Spomedzi oponentov bola prítomná prof. JUDr. Karolína Adamová, DrSc. a doc. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA. Tretí oponent doc. JUDr. Ladislav Soukup, CSc. sa ospravedlnil, avšak svoj posudok, ktorý prítomným predstavil predseda habilitačnej komisie prof. J. Beňa, doručil. Po úvodnom predstavení habilitujúcej uchádzačky a jej práce prof. J. Beňa skonštatoval, že Dr. R. Veselá splnila všetky predpísané kritéria, vo viacerých oblastiach ich dokonca aj prekročila. Následne boli prednesené podstatné časti oponentských posudkov, pričom tie sa niesli prevažne v pozitívnom duchu a oponenti sa zhodli na tom, že habilitačná práca predstavuje dôležitý prínos pre poznanie vývoja rodinného práva a vplyvov, ktoré naň pôsobili. Docenti T. Gábriš a L. Soukup vytkli nerovnomernosť jednotlivých kapitol habilitačnej práce, určitú chronologickú nedôslednosť a rozdielny metodologický prístup pri jednotlivých kapitolách. Prof. Adamovej v práci chýbalo pojednanie o rodinnom práve v mestskom práve a iných partikulárnych právach. Habilitantka následne zodpovedala na otázky oponentov a predseda habilitačnej komisie otvoril diskusiu k habilitačnej práci, v rámci ktorej zaznelo niekoľko zaujímavých postrehov. Po skončení rozpravy sa uskutočnilo neverejné zasadanie habilitačnej komisie, ktorá spolu s prítomnými oponentmi jednohlasne rozhodla o navrhnutí udelenia vedecko-pedagogického titulu docent pre JUDr. Renátu Veselú, PhD. Vedeckej rade Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Môžeme oprávnene predpokladať, že predmetné habilitačné konanie bude úspešne zavŕšené a uchádzačka bude naďalej rozvíjať svoje poznatky a skúsenosti v ďalšom vedeckom a pedagogickom pôsobení.

KONTAKT NA AUTORA

Mgr. Michal Malatinský
mmalatinsky@gmail.com
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6, P.O. BOX 313
810 00 Bratislava 1
Slovenská republika

POKYNY PRE AUTOROV

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)

je elektronický recenzovaný vedecký časopis pre oblasť právnej vedy. Vychádza dvakrát ročne na internetovej stránke <http://hticasopis.blogspot.com/>. Cieľom je podpora kvality formácie a vedecko-kvalifikačných výstupov mladých právnych vedcov. Praktickým výstupom je poskytnutie priestoru v HTI na priebežné publikovanie vedeckých článkov, ktoré môžu byť využiteľné v procese tvorby dizertačných perspektívne aj habilitačných prác mladých vedeckých a pedagogických pracovníkov do veku 35 rokov vo vednom odbore právo alebo v príbuzných vedných odboroch.

PRI POSIELANÍ RUKOPISOV DO REDAKCIE JE POTREBNÉ DODRŽAŤ TIETO POKYNY:

Rukopisy posilať v elektronickej podobe výlučne v editore Microsoft Word na e-mailovú adresu: hti.casopis@gmail.com.

ŠABLÓNA – PRI ZOSTAVOVANÍ PRÍSPEVKU POUŽITE NASLEDUJÚCU ŠABLÓNU

Názov príspevku

Meno a priezvisko autora bez titulov

Názov vysielajúcej organizácie (napr.: Názov univerzity, Názov fakulty)

Abstrakt: Abstrakt v slovenskom alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku na desať až pätnásť riadkov na samostatnej strane. K abstraktu pripojte bibliografický riadok časopisu napr. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 5, 2013, č. 2, s. (číslo strany doplní redakcia)

Kľúčové slová: Kľúčové slová v slovenskom jazyku alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku.

Samotný príspevok

Kontaktné údaje:

Meno a priezvisko so všetkými titulmi

e-mail

Názov pôsobiska

Adresa – ulica

PSČ Mesto

Štát

FORMÁT PRÍSPEVKU

Prosím, akceptujte tieto pravidlá: šablóna má formát B5 (šírka 176 x výška 250 mm). Okraje majú: 20 mm ľavý, 15 mm pravý, 20 mm horný a 15 mm spodným okrajom. Odseky v rámci odstavca (resp. kapitoly alebo podkapitoly) navzájom neoddeľujte. Prvý riadok odseku odsadzte vždy o 10 mm od okraju. Odstavce (resp. kapitoly a podkapitoly) sa oddeľujú jedným riadkom. Prosím, nemeňte nastavenie tejto šablóny, vzhľad odsekov, formátovanie kapitol a podkapitol a ani písmo.

PÍSMO A RIADKOVANIE

Rozsah príspevku je stanovený na 10 – 15 rukopisných strán. Používajte výhradne písmo typu “Times New Roman”, a to veľkosti 12 so zarovnaním podľa okrajov, v poznámkach pod čiarou Times New Roman 10. Iba písmo v názve príspevku má veľkosť 13. Rukopisy treba písať podľa normy pre úpravu rukopisov (30 riadkov po 60 znakov – vrátane medzier – na jednej strane, Times New Roman 12). Nedel'te slová na konci riadku a nečísľujte strany. Iba pri názve vysielajúcej organizácie, tabuľkách a okrajoch je zarovnanie na stred (resp. je možné centrovat'). V texte môžete používať písmo typu tučné, kurzíva a podčiarknuté. Riadkovanie celého príspevku musí byť jednoduché. Názvy kapitol a podkapitol sú vždy tučným písmom a číslované (veľkosť písma zostáva 12). Názov kapitoly má byť veľkými písmenami.

Články treba prehľadne členiť podľa charakteru spracúvanej problematiky a zachovať nasledovnú štruktúru: úvod, rozbor problematiky, závery.

CITÁCIE

Citácie a poznámky uvádzať pomocou programu Microsoft Word pod čiaru na príslušnej strane pod seba a číslovať od 1-x, pritom číslo poznámky písať ako index. Pri citovaní bibliografických údajov sa vychádza z normy ISO 690. Odporúčame nasledujúce vzory citácií v poznámkach pod čiarou: MALÝ, Karel – SIVÁK, Florián. Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918. Bratislava: Obzor, 1992, s. 206., resp. OVEČKOVÁ, Oľga. Vzťah Obchodného zákonníka a Občianskeho zákonníka s akcentom na vybrané inštitúty obchodného záväzkového práva. Právny obzor, 91, 2008, č. 4, s. 251 – 252. V úvodných číslach HTI sa budú rešpektovať aj iné podoby citovania, pokiaľ sú v súlade s uvedenou normou. Odporúčame prečítať si metodické usmernenie pre písanie odborných textov zverejnené v druhom čísle HTI: LICHNEROVÁ, Lucia. Problematika citovania a odkazovania na klasické dokumenty: zásady a najčastejšie problémy. HISTORIA ET THEORIA IURIS, 2009, roč. 1, č. 2, s 7 – 22. Je k dispozícii aj na www.pravne dejiny.sk.

RESUME

Ku každému článku treba na osobitnej strane pripojiť krátke resumé v anglickom jazyku (10 – 15 riadkov), ktoré musí obsahovať názov článku, meno autora, výstižnú charakteristiku a bibliografický riadok. V prípade, že ste skoncipovali Váš príspevok ako súčasť vedeckého projektu, uveďte to formou poznámky pod čiarou umiestnenou hneď za názvom príspevku.

